

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

• Η ΦΙΛΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ (Ι.Κ. Μαζαράκη - Αϊνιάνος)	73
• ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΟΣΜΟΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ (Βασίλ. Κ. Σταθάκη)	83
• ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ (Δημ. Λιαρομμάτη)	87
• ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ε΄ - ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ ΕΞ ΟΙΚΟΝΟΜΩΝ ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΑΙ ΤΗΣ ΑΛΗΘΟΥΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ (Ι. Δ. Μπουγάτσου)	92
• Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΚΑΙ Η ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ 1821 (Βασ. Χαραλαμποπούλου)	96
• ΔΙΠΛΗ ΓΙΟΡΤΗ (Ποίημα Γ. Βερίτη)	99
• Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ Η ΕΘΝΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ (Δημ. Ν. Παπαθανασοπούλου)	100
• ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΜΠΟΛΕΤΣΗΣ (Ν.Π. Μαστρογιαννοπούλου)	105
• ΤΟ ΣΥΝΑΞΑΡΙ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ (Πανορμίτη)	108
• ΣΧΟΛΙΑ (Τομέως Τύπου τής Χ.Ε.Ε.)	109
• ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ	111

ΕΤΟΣ 59οv

ΜΑΡΤΙΟΣ 1996

ΑΡΙΘ. 569

ΔΡΧ. 200

Πρὸς τοὺς κ. κ. συνδρομητὰς τῶν «Ἀκτίνων»

Μὲ τὴν ἑναρξὴ τοῦ νέου ἔτους, ὑπενθυμίζομε στοὺς φίλους συνεργάτας - συνδρομητὰς μας, τὴν ἀνάγκη νὰ ἀνανεώσουν ἐγκαίρως τὴ συνδρομὴ τους γιὰ τὸ 1996, μὲ τὴ βεβαιότητα ὅτι συμβάλλουν, ὡς συνεργάται, στὸ πνευματικὸ ἔργο τῶν «Ἀκτίνων» καὶ συντελοῦν στὴν ἀπρόσκοπτη καὶ τακτικὴ κυκλοφορία τοῦ Περιοδικοῦ.

Ἡ ἐτήσια συνδρομὴ διὰ τὸ 1996 ὠρίσθηκε σὲ δρχ. 2000. Οἱ ἀγαπητοὶ συνδρομηταὶ κατανοοῦν τοὺς λόγους πού κατέστησαν ἀναγκαῖα, μετὰ ἔτη, τὴν αὐξήση αὐτὴν, λόγω τῆς ἀυξήσεως τῶν ἐξόδων ἐκτυπώσεως καὶ κυκλοφορίας (χαρτί, γραμματόσημα, ὑλικά διεκπεραιώσεως κλπ.) δοθέντος ὅτι ἡ συνδρομὴ εἶναι τὸ μόνον ἔσοδο τοῦ Περιοδικοῦ.

ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ 1996

Ἐσωτερικοῦ: Δρχ. 2000 Ἐξωτερικοῦ γενικῶς: \$ 20

Ἡ συνδρομὴ καταβάλλεται εἰς τὰ γραφεῖα μας, Ἀθηνῶν (Καρύτση 14), Θεσσαλονίκης (Ἀγ. Σοφίας 41). Ἡμπορεῖ ἐπίσης νὰ ἀποστέλλεται διὰ ταχυδρομικῆς ἐπιταγῆς εἰς τὸ Γραφεῖον μας τῶν Ἀθηνῶν (Καρύτση 14 - 105 61 ΑΘΗΝΑ).

Εἰδικῶς οἱ συνδρομηταὶ μας τῆς ἐπαρχίας ἡμποροῦν νὰ καταθέτουν τὴ συνδρομὴ τους, ἔναντι κανονικῆς ἀποδείξεως πληρωμῆς, στοὺς ἐθελοντὰς ἀντιπροσώπους ἢ συνεργάτας μας στὶς πόλεις ὅπου ὑπάρχουν.

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

Ἔτος 59ον

ΜΑΡΤΙΟΣ 1996

Ἄριθ. 569

Η ΦΙΛΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

Τρεῖς Ἕλληνες -ἄσημοι κατὰ τοὺς ἱστορικούς-, ποὺ συναντήθηκαν τὸ θέρος τοῦ 1814 στὴν Ὀδησσό, εἶχαν τὴν ἐμπνευση νὰ ἀποφασίσουν καὶ νὰ ἐπιχειρήσουν τὴ σύστασι μῆς Ἐταιρείας μυστικῆς καὶ «*νὰ εἰσάξωσιν εἰς αὐτὴν ὅλους τοὺς ἐκλεκτοὺς καὶ ἀνδρείους τῶν ὁμογενῶν, διὰ νὰ ἐνεργήσουν μόνοι τῶν ὄ,τι ματαιῶς καὶ πρὸ πολλῶν χρόνων ἤλπιζον ἀπὸ τὴν φιλανθρωπιάν τῶν χριστιανῶν βασιλέων*».

Ἡ «*Φιλικὴ Ἐταιρεία*», ἰδρυθεῖσα τότε (1814) (συμβολικὰ ὀρίστηκε ἡ 14η Σεπτεμβρίου, ἐπέτειος τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ὡς ἡμέρα ἰδρύσεως τῆς Ἐταιρείας), ἀναπτύχθηκε μὲ βραδὺ ρυθμὸ ἀρχικὰ καὶ μὲ ταχύτητα ὕστερα (1818) καὶ ἔφθασε νὰ ἀριθμεῖ χιλιάδες μέλη στὴν Ἑλλάδα καὶ σὲ κάθε γωνιά τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὶς παραμονὲς τοῦ μεγάλου ξεσηκωμοῦ τοῦ 1821.

Οἱ τρεῖς ἰδρυτὲς τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ἦταν ὁ Νικόλαος Σκουφᾶς, ὁ Ἐμμανουὴλ Ξάνθος καὶ ὁ Ἀθανάσιος Τσακάλωφ.

Ὁ Νικόλαος Σκουφᾶς, τοῦ ὁποίου τὸ ἀληθινὸ ὄνομα δὲν ἔχει περισωθεῖ, γεννήθηκε γύρω στὸ 1779 στὸ Κομπότι τῆς Ἀρτας, ὅπου ἔμαθε καὶ τὰ πρῶτα γράμματα. Ὁ Σκουφᾶς, πολὺ νέος, ἄνοιξε στὴν Ἄρτα ἐμπορικὸ κατάστημα, ἐνῶ συγχρόνως ἐράβει σκούφους -ἀπ' ὅπου καὶ τὸ ὄνομά του. Μὲ τὶς διώξεις ὅμως καὶ τὴν τυραννία τοῦ Ἀλῆ στὴν Ἠπειρο, ξενιτεύτηκε καί, χωρὶς νὰ εἶναι γνωστὸ πότε ἀκριβῶς, ἔφθασε στὴν

Ὀδησσὸ ὅπου σύστησε ἓναν μικρὸ ἐμπορικὸ οἶκο.

Ὁ Ἐμμανουὴλ Ξάνθος γεννήθηκε τὸ 1772 στὴν Πάτμο. Ὁ πατέρας του Νικόλαος εἶχε ὑπηρετήσει στὸ ρωσικὸ στρατὸ καὶ ἡ μητέρα του, ἀπὸ καλὴ οἰκογένεια, φρόντισε γιὰ τὴν ἀνατροφή του. Ἐμαθε τὰ πρῶτα γράμματα στὴν Πατμιάδα Σχολὴ καί, πολὺ νέος ἀκόμα, πῆγε στὴ Σμύρνη ὅπου ἐπιδόθηκε στὸ ἐμπόριο. Τὸ 1810 βρίσκεται στὴν Ὀδησσὸ ὑπάλληλος στὸν Βασίλειο Ξένη. Τὸ 1812 πῆγε στὴν Κωνσταντινούπολη ὅπου συνεβλήθη μὲ τρεῖς μεγαλεμπόρους Ἠπειρῶτες γιὰ τὴν ἀγορὰ ἐλαίων. Ὁ ἓνας ἀπ' αὐτοὺς, ὁ Ἀσημάκης Κροκκίδας, ἦταν καὶ Ἐπίτροπος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ στὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ δεῦτερος ὁ Χριστόδουλος Οἰκονόμου, ἀδελφὸς τοῦ Μάνθου, γραμματικοῦ τοῦ Ἀλῆ, καὶ τρίτος ὁ Κυριάκος Μπιτσακσῆς. Ἀρχῆς τοῦ ἐπομένου ἔτους (1813) ὁ Ξάνθος πῆγε στὴν Πρέβεζα καὶ τὰ Γιάννενα γιὰ νὰ πάρει τὴν ἄδεια ἐμπορίου ἀπὸ τὸν Ἀλῆ. Ὁ Ξάνθος, μετὰ τὴν ἐπιχείρησι τοῦ ἐλαιολάδου, ἐπέστρεψε στὴν Ὀδησσὸ, ὅπου στὰ τέλη τοῦ ἔτους (Νοέμβριος 1813) γνωρίστηκε μὲ τὸν Σκουφᾶ καὶ τὸν Τσακάλωφ. Τὸ ταξίδι του στὴν Ἠπειρο στάθηκε ἡ ἀφορμὴ κοινῶν συζητήσεων.

Ὁ Ἀθανάσιος Τσακάλωφ γεννήθηκε τὸ 1790 στὰ Ἰωάννινα. Ὁ πατέρας του Α. Νικηφόρος ἦταν ἔμπορος γουναρικῶν στὴ Μόσχα καὶ ἡ μητέρα του Βασιλικὴ Γώγου

από καλή και εύπορη οικογένεια. Μαθήτευσε στη Μαρουσαία Σχολή, την οποία διηύθυνε ο Άθανάσιος Ψαλίδας, και έμαθε γαλλικά, ιταλικά και ρωσικά. Παιδί ακόμα, υπήρξε θύμα απαγωγής από τον Μουχτάρ, γιό του Άλη Πασά, και κλείστηκε στο χαρέμι του, αλλά η μητέρα του με γνωριμίες και με τεχνάσματα κατόρθωσε να τον απελευθερώσει. Τόν έκρυψε για λίγο καιρό και τον φυγάδευσε κρυφά στη Ρωσία όπου ήταν ο πατέρας του. Τότε άλλαξε και το όνομά του σε Τσακάλωφ, για ασφάλεια. Στη Μόσχα συμπλήρωσε την εκπαίδευσή του και αργότερα εστάλη στο Παρίσι για περισσότερες σπουδές (φυσικές επιστήμες). Εκεί γνωρίστηκε με αρκετούς σημαντικούς και επιφανείς Έλληνες, συμμετέσχε μάλιστα στην ίδρυση μιās «Φιλανθρώπου Έταιρείας» ενώ γνώρισε επίσης και την οργάνωση «Ελληνόγλωσσο Ξενοδοχείο».

Ποιός από τους τρεις είχε την ιδέα της ίδρυσης της Έταιρείας δεν είναι γνωστό ή εξακριβωμένο. Ο Ξάνθος, ο μόνος που άφησε απομνημονεύματα, δηλώνει πως είναι αυτός που παρακίνησε τον Σκουφά, αλλά είναι και βέβαιο ότι «ο Σκουφάς πρώτος διέγραψε επί χάριτος σχέδιον περι Έταιρείας», όπως ο ίδιος ο Ξάνθος βεβαιώνει. Το πιθανότερο είναι ότι το καλοκαίρι του 1814 οι τρεις φίλοι στην Όδησοό περιορίστηκαν σε άπλες σκέψεις και ο καθένας συνεισέφερε με τον τρόπο του...

Τά όσα είχαν συμβεί με τον Ρήγα Βελεστινλή και τον Εύθύμιο Βλαχάβα παρακίνησαν τους άρχηγούς να τηρήσουν μυστική την Αρχή και έπεκράτησε η ιδέα να μην αποκαλυφθούν ποτέ τα πρόσωπα της Αρχής, ώστε η Έταιρεία, με τη δύναμη της φαντασίας, να αποκτήσει μεγαλύτερο κύρος στους όμοιους. Ακόμα διαμορφώθηκε η στερεά αντίληψη ότι για την επιτυχία του σκοπού έπρεπε να βασιστούν μόνο στις έθνικες δυνάμεις, γι' αυτό και δεν μυήθηκαν παρά μόνο Έλληνες και ποτέ ξένος.

Η αναχώρηση του Σκουφά και του Τσακάλωφ προς τα τέλη του χρόνου

(Οκτώβριος) για τη Μόσχα «προς τακτοποίησιν κατεπειγουσών υπόθέσεων», αλλά και η έπακολουθήσασα πτώχευση του Σκουφά, δεν διέλυσε την τριάδα. Αντίθετα, συμφωνήθηκε να άλληλογραφοῦν κρυπτογραφικά, και για ασφάλεια να υπογράφουν με συνθηματικά (Τσακάλωφ ΑΒ, Σκουφάς ΑΓ, Ξάνθος ΑΔ). Άλλά και ο Ξάνθος αναγκάστηκε να φύγει από την Όδησοό (Δεκέμβριος) για την Κωνσταντινούπολη, όπου εργάστηκε ως έμποροϋπάλληλος στον Παλαιολόγο Λεμονή.

Ο Σκουφάς διέλυσε την έπιχειρησή του στη Μόσχα, πλήρωσε τα χρέη του και δεν άσχολήθηκε πια με το έμπόριο. Θεώρησε μάλιστα την έμπορική του κατάρρευση ως «θεία εύλογία» και άφοσιώθηκε στο μεγάλο του όνειρο, την άνάσταση της Ελλάδος. Το θούριο του Ρήγα «ως ποτε παλληκάρια» δεν έπαυσε ούτε στιγμή να διεγείρει τη φαντασία του. Με τη δοθήθεια του Τσακάλωφ, έπεξεργάστηκε την κατήχηση των Έταίρων. Τότε για πρώτη φορά δόθηκε και το όνομα «Έταιρεία των Φιλικών», όρίστηκαν οι τέσσερις βαθμοί, γράφθηκαν οι όρκοι και καθορίστηκαν οι υποχρεώσεις των μελών. Αποφασίστηκε, τέλος, να τεθεί μεθοδικά σε ενεργεια το σχέδιο.

Άρχική σκέψη του Σκουφά ήταν να άπευθυνθεί πρώτα στην έμπορική τάξη, με το σκεπτικό πως εάν έμυσούντο οι έμποροι της Μόσχας, θα άκολουθοῦσαν πρόθυμα εκείνοι της Όδησοό και των άλλων κέντρων, καθώς και οι έμποροπλοίαρχοι. Έτσι θα έλυετο το οικονομικό και θα ήταν εύκολη η μύηση και των υπολοίπων τάξεων. Ο ένθουσιασμός των λογίων και των όπλαρχηγών ήταν γνωστός και δεδομένος. Πίστευε λοιπόν στη δημιουργία ενός μεγάλου εταιρικού κεφαλαίου και δυναμικού που θα παρέσυρε άρχιερείς και κοτσαμπάσηδες, τους όποιους ο Ξάνθος θεωρούσε απαραίτητους για να πεισθεί και να κινηθεί ο λαός.

Ο Σκουφάς, με την άισιοδοξία του, έπεχείρησε να μυήσει τους μεγαλεμπόρους της Μόσχας (Οκτώβριος 1814), αλλά συνάντη-

σε δυσπιστία και καταφρόνηση. Η πτώχευση του έπαιξε ρόλο σημαντικό, αλλά κυρίως εκείνο που ήταν καθοριστικό για τους εμπόρους ήταν ότι την εποχή εκείνη, κατά την οποία όλοι προσέβλεπαν στην ειρήνη και οι ισχυροί της γης συνεσκέποντο στη Βιέννη για την τύχη των λαών, ένας άσημος Ήπειρώτης ζητούσε από αυτούς θυσίες και χρέυμα για να αναστηθεί η Ελλάδα με τις ίδιες της τις δυνάμεις.

Αλλά ο Σκουφάς δεν ήταν από εκείνους που εύκολα απογοητεύονται και παραιτούνται. Με την αυτόπελοίθηση που τον διέκρινε και την όρθή του κρίση, άλλαξε τρόπο προσέγγισης, χωρίς να αλλάξει σκοπό. Οι Έλληνες έμποροι είχαν αναμφισβήτητα δείξει τη φιλοπατρία τους με την ίδρυση σχολείων, τη μόρφωση δασκάλων και την έκδοση βιβλίων. Προς τους λογίους έπρεπε λοιπόν να απευθυνθεί πρώτα και δι' αυτών στους εμπόρους.

Συμπωματικά την εποχή εκείνη (Δεκέμβριος 1814) είχε φθάσει στη Μόσχα από το Παρίσι, όπου σπούδαζε, ο νέος τότε Γεώργιος Σέκερης, αδελφός του μεγαλέμπορου της Κωνσταντινουπόλεως Παναγιώτη Σέκερη και του Αθανασίου Σέκερη, εμπόρου στην Όδησσο. Αυτός λοιπόν ήταν ο πρώτος Φιλικός που μυήθηκε (13 Δεκεμβρίου) από τον Σκουφά στα μυστικά της Έταιρείας. Σε λίγο καιρό ο Σέκερης αναχώρησε από τη Μόσχα για τη Βιέννη και το Παρίσι. Καθ' όδον έπεχειρήσε να μυήσει τον Άνθιμο Γαζή, χωρίς όμως να προχωρήσει.

Προς τα τέλη του 1815, ο Σκουφάς αποφάσισε να κατέβει στην Όδησσο για να επικοινωνεί καλύτερα με τον Ξάνθο στην Κωνσταντινούπολη. Για να μην αφήσει μόνο τον Τσακάλωφ στη Μόσχα, έμυθε και τον μεγαλέμπορο Άντώνιο Κομιζόπουλο, από τη Φιλιππούπολη, του έγνωρισε τα μυστικά της Έταιρείας και τον προσέλαβε ως τέταρτο μέλος της Αρχής, με στοιχεία ΑΕ...

Ο Σκουφάς έβλεπε γύρω του ένα μεγάλο Έθνικό Έπιτελείο, διεσπαρμένο όχι μόνο

στην υπόδουλη χώρα αλλά και στις ευρωπαϊκές πόλεις. Δεν υπήρχαν μόνο δάσκαλοι και λόγιοι, αλλά και στρατηγοί και διπλωμάτες, κοινοτική οργάνωση και ιερατείο, έμποριο άκαμπο και έμπορικός στόλος. Αλλά και μετά το θάνατό του, οι διάδοχοί του με πίστη θα συνεχίσουν το έργο του και θα εκπληρώσουν τον μεγάλο σκοπό σύμφωνα με το όραμά του.

Ο Σκουφάς περίμενε τον Γαζή στην Όδησσο -το θεωρούσε κατάλληλο να αναλάβει τη διεύθυνση της Φιλικής Έταιρείας και να διαδώσει το έργο της περιερχόμενος τους ελληνικούς τόπους. Αλλά ο Γαζής, άπασχολημένος με το εκπαιδευτικό του έργο, θράδυνε να έλθει. Από τον Ιούλιο του 1814 είχαν αποφασίσει με τον Κωνσταντά να θεμελιώσουν τη Σχολή των Μηλεών, στο Πήλιο. Αφού συνέλεξε διάφορες εισφορές, την άνοιξη του 1816 ξεκίνησε από τη Βιέννη και δια των Ήγεμονιών έφθασε τον Ιούνιο στην Όδησσο, όπου έγινε δεκτός με τιμές από τους Έλληνες εμπόρους.

Σε μυστική συνάντηση ο Σκουφάς ανακοίνωσε στον Γαζή τα της Έταιρείας και τις περι άρχηγίας σκέψεις του. Η άπάντηση του Γαζή ήταν σύντομη: «*Σκουφά! Σείς είσθε νέοι και κάμετε καλά ν' αφήσετε εμάς τους Γέροντας δια να ακολουθήσωμεν το στάδιον των Φώτων! Ήκουσα κάτι περι αυτού που μου προβάλλετε (από τον Σέκερη) αλλά δεν είμαι σύμφωνος, μολονότι δεν είμαι και ενάντιος*».

Ο Γαζής δέχτηκε τελικά να γίνει μέλος της Αρχής και να άλληλογραφεί με τα άρχικά ΑΖ.

Στις άρχές του 1817 παρουσιάστηκε η εύκαιρία να συγχρονιστεί η έξέγερση του Έλληνισμού με άπανάσταση των Σέρβων και γενικότερα της Βαλκανικής. Ο Γεωργάκης Όλύμπιος, άπεσταλμένος από τους Σέρβους προς τον Καραγεώργη που είχε καταφύγει στη Βεσσαραβία, διερχόμενος από το Ίάσιο γνωρίστηκε με τον ήδη μνημένο στη Φιλική Έταιρεία Γεώργιο Λεβέντη, ο όποιος τον βοήθησε και βρήκε την εύ-

καιρία, να ἐπιληφθεῖ σχεδίου Ἑλληνοσερβικῆς σύμπραξης.

Ἵστερα ἀπὸ συνεννόηση ἐτέθησαν οἱ βάσεις τῆς συνεργασίας καὶ ὁ Σέρβος ἀρχηγὸς ὀρκίστηκε αἰώνια καὶ εἰλικρινῆ φιλία πρὸς τὸ Ἑλληνικὸ Ἔθνος καὶ αἰώνιο μῖσος κατὰ τοῦ κοινου ἔχθρου ἐνῶ ὑποσχέθηκε ὀλόψυχα τὴ συνδρομὴ του γιὰ τὴν ἀποτίναξη τοῦ ζυγοῦ ὄλων τῶν χριστιανῶν ἀδικρίτως ἐθνότητος. Κατὰ τὴν ἐπιστροφή του ὁμας στὴ Σερβία δολοφονήθηκε καὶ ἔτσι μεταιώθηκε τὸ σχέδιο.

Μετὰ τὸ φόνου τοῦ Καραγεώργη ἀλλὰ καὶ ἕστερα ἀπὸ τὶς ὁδηγίες ποὺ εἶχε δώσει ἡρωικὴ κυβέρνηση, τόσο στὴν Ὁδησοῦ ὅσο καὶ τὶς Ἡγεμονίες, νὰ προφυλάσσονται οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τῆ Μυστικῆ Ἐταιρεία, ὁ Σκουφᾶς καὶ οἱ λοιποὶ σκέφθηκαν νὰ ἀλλάξουν τρόπο δράσεως καὶ νὰ μεταθέσουν τὴν ἔδρα τῆς Φιλικῆς. Ὁ Σκουφᾶς ἔκρινε ὅτι ἔπρεπε νὰ μετατεθεῖ ἡ ἔδρα μέσα στὴν καρδιὰ τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ νὰ ἀρχίσει συστηματικὴ κατήχηση δι' Ἀποστόλων ἐπιτηδεῶν στὰ κέντρα τῆς τουρκικῆς ἐπικράτειας.

Ἀντίθετα ὁ Τσακάλωφ εἶχε τὴ γνώμη ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀνασταλοῦν οἱ μυήσεις καὶ νὰ γίνῃ προσπάθεια γιὰ τὴν ἐξασφάλιση μέσων καὶ χρημάτων. Ἐπρεπε νὰ διερευνηθοῦν τὰ πνεύματα στὴ Ρούμελη καὶ τὸ Μοριά, νὰ ἐκτιμηθεῖ ἡ δύναμη τοῦ ναυτικοῦ στὰ νησιά καὶ νὰ βρεθεῖ κατάλληλος ἀρχηγός. Συμφώνησαν πάντως νὰ μεταβοῦν στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ νὰ βρισκονται σὲ κεντρικὴ περιοχῇ...

Τὴν ἴδια ἐποχῇ, τρεῖς ὄπλαρχηγοί, ποὺ θὰ ἔπαιζαν σημαντικὸ ρόλο στὴν ἐξέλιξη τῆς φιλικῆς Ἐταιρείας, πῆγαιναν στὴν Ὁδησοῦ. Ὁ Ἀναγνώστης Παπαγεωργίου ἢ Ἀναγνωσταρᾶς ἀπὸ τὴ Μεσσηνία, ὁ Ἡλίας Χρυσοσπάθης ἀπὸ τὴ Σπάρτη καὶ ὁ Παναγιώτης Δημητρόπουλος ἀπὸ τὴ Μάνη. Εἶχαν ὑπηρετήσῃ στὰ Ἑλληνικὰ τάγματα τῆς Ἐπτανήσου καί, ὅταν αὐτὰ διαλύθηκαν ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ κυβέρνηση, βρέθηκαν χωρὶς ἐργασία. Στοχάστηκαν λοιπὸν νὰ μεταβοῦν

στὴν Πετροῦπολη πρὸς ἀναζήτησιν τύχης.

Διαβαίνοντας λοιπὸν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη ἤλθαν σὲ φιλίωσι καὶ συμπαιτριώτες ποὺ κατοικοῦσαν στὰ Θεράπια - ὅπου λειτουργοῦσε τότε ἡ Μεγάλὴ τοῦ Γένους Σχολὴ τῆς ὁποίας διευθυντῆς ἦταν ὁ **Ζαχαρίας Αἰνιάν**. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶχαν ποῦ νὰ μείνουν, φιλοξενήθηκαν γιὰ μερικὲς ἡμέρες στὸ σπίτι τῶν Αἰνιάνων.

Ἡ ἐμφάνισι τῶν τριῶν αὐτῶν στὴν Ὁδησοῦ φάνηκε στὸν Σκουφᾶ ὡς θεῖο δῶρο καὶ διέγνωσε ἀμέσως ὅτι μποροῦσαν νὰ γίνουν θαυμάσια ὄργανα κατηχῆσεως στὴν κυρίως Ἑλλάδα. Ὁ Σκουφᾶς συνδέθηκε μὲ αὐτοὺς καὶ κατήχησε τὸν Χρυσοσπάθη (18 Ὀκτωβρίου) καὶ ὁ Ἀναγνωστόπουλος τὸν Ἀναγνωσταρᾶ (25 Ὀκτωβρίου) καὶ ἀργότερα τὸν Δημητρόπουλο (14 Νοεμβρίου).

Ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, παλαιάμαχος ὄπλαρχηγός, σύντροφος τοῦ Ζαχαριᾶ, γνώριζε καλὰ τὸν ἀρματολικὸ κόσμο στὴν Ἑλλάδα καὶ στὰ Ἐπτάνησα ὅπου πολλοὶ εἶχαν καταφύγει. Φίλος καὶ συναγωνιστῆς τοῦ Κολοκοτρώνη, ἀνελάμβανε ρητὰ νὰ τὸν κατηχῆσει καὶ μέσω αὐτοῦ νὰ μυήσει τοὺς ἀρματολοὺς ποὺ βρισκονταν στὰ Ἴονια. Ἡ μετάβασι τοῦ Ἀναγνωσταρᾶ στὴν Ὁδησοῦ ἔδωσε ἀφορμὴ νὰ ἐξεταστοῦν τὰ πράγματα τῆς Πελοποννήσου, νὰ ἐκτιμηθεῖ ἡ δύναμη καὶ νὰ διαφωτισθεῖ καὶ νὰ ἐμψυχωθεῖ ἡ Ἀρχή.

Ὁ Χρυσοσπάθης πάλι μὲ τὸν Δημητρόπουλο ὑπόσχονταν νὰ κατηχῆσουν τὴ Μάνη καὶ ἰδίως τὸν Πετρόμπη Μαυρομιχάλη, ἡγεμόνα ἀπὸ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1816, ἀρχηγὸ μεγάλης οἰκογένειας ἀγωνιστῶν. Ἀλλὰ καὶ ἄλλες μεγάλες οἰκογένειες τῆ Μάνης, Γρηγοράκας, Τρουπάκης, Μούρτζινοι κ.ἄ., ἀνδρεῖοι καὶ μὲ πατριωτισμό, θὰ δέχονταν τὸ μήνυμα τῆς Φιλικῆς μὲ ἐνθουσιασμό. Ὁ Σκουφᾶς σκέφθηκε μάλιστα πρὸς στιγμὴν νὰ μεταφέρει τὴν ἔδρα τῆς Φιλικῆς στὴ Μάνη.

Ὁ Σκουφᾶς, μὲ τὴ συμφωνὴ γνώμη τοῦ Ξάνθου, σκέφθηκε νὰ καταστήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολη κέντρο κατηχῆσεων. Ἀποφά-

οισε λοιπόν να αρχίσει με τὸν μεγαλέμπορο Παναγιώτη Σέκερη. Ἡ οἰκογένεια Σέκερη, ἀπὸ τὴν κεντρικὴ Πελοπόννησο, εἶχε ἀναπτύξει σημαντικὴ ἐμπορικὴ δραστηριότητα στὴ Ρωσία καὶ τὴν Κωνσταντινούπολη. Οἱ δύο ἀδελφοί του εἶχαν ἤδη μνηθεῖ καὶ ὁ Ἄθανάσιος εἶχε συστήσει θερμὰ τὸν ἀδελφό του στὸν Σκουφᾶ. Ὁ Σκουφᾶς ἀνέθεσε στὸν Ἀναγνωστόπουλο νὰ τὸν μνηθεῖ. Ὁ Σέκερης δέχθηκε τὸ μήνυμα μὲ συγκίνηση καὶ πρόσφερε ἀμέσως 10 χιλιάδες γρόσια.

Οἱ ὄπλαρχηγοὶ ἐξακολουθοῦσαν νὰ περιμένουν στὴ Μόσχα καὶ στὸ διάστημα αὐτὸ φρόντιζαν νὰ κάνουν μνηθεῖς. Ὁ Ἀναγνωσταρᾶς ἐμύησε τὸν Ἰωάννη Καμαρινὸ (24 Φεβρουαρίου) καὶ ὁ Πεντεδέκας τὸν Γεώργιο Λασσάνη ἀπὸ τὴν Κοζάνη (1η Μαρτίου), ὁ ὁποῖος ἀργότερα ὑπῆρξε γραμματέας τοῦ Ἄλ. Ὑψηλάντη. Τέλος, ὅταν ἔμαθαν ὅτι ὁ τσάρος βρίσκεται στὴ Νότια Ρωσία, κατέβηκαν στὴν Ὀδυσσό, ὅπου ὅμως συνάντησαν μόνον τὸν Καποδίστρια.

Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ ἐγιναν ἀρκετὲς μνηθεῖς, ἀνάμεσα στὶς ὁποῖες ἐκείνες τῶν Ψαριανῶν πλοιάρχων Γεωργίου Κ. Παντελῆ, Ἀνδρέα Χ. Παντελῆ Μυταρᾶ (10 Μαΐου) καὶ Νικολῆ Ἀποστόλη (13 Μαΐου), ἀλλὰ καὶ τοῦ Θεοδώρου Νέγρη στὸ Ἰάσιο (15 Μαΐου) καὶ τοῦ Ἡλία Μάνεση στὴν Ὀδησσὸ (16 Μαΐου).

Κατὰ τὸ δίμηνο Ἰουνίου-Ἰουλίου πολλαπλασιάστηκαν οἱ μνηθεῖς, μὲ τὴν προοπτικὴ μάλιστα τῆς ἐξόρμησης τῶν Ἀποστόλων πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Στὴν Κωνσταντινούπολη σημαντικὴ ἦταν ἡ μύηση τοῦ Κυριάκου Κουμπάρη (19 Ἰουνίου) ἀπὸ τὴ Μεσημβρία τῆς Μαύρης Θάλασσας, πού ἀργότερα μὲ τὸν Σέκερη θὰ δεχτοῦν τὸ βάρος τῶν δαπανῶν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας. Στὸ Ἰάσιο μνηθήκε ὁ Γεώργιος Λεβέντης (25 Ἰουνίου), δραγουμάνος στὸ Ρωσικὸ Προξενεῖο.

Ὁ Κυριάκος Καμαρηνὸς μνηθήκε ἀπὸ τὸν Γρ. Δικαῖο (15 Ἰουλίου). Συγχρόνως μνηθήκαν ἀπὸ τὸν Ἀναγνωσταρᾶ ὁ Ἰωάννης Μαυρομιχάλης (21 Ἰουλίου) καὶ δι' αὐτοῦ ὁ Γεώργιος Μαυρομιχάλης, ὁ Μπει-

ζαδὲς.

Ἰδιαίτερη προσπάθεια κατεβλήθη γιὰ τὴ μύηση ναυτικῶν καὶ ἀπὸ τὶς τρεῖς νήσους: τοῦ Γεωργίου Πάνου καὶ τοῦ Ἀναστασίου Ἀνδρούτσου ἀπὸ τὶς Σπέτσες, τοῦ Ἀναγνώστη Μοναρχίδη ἀπὸ τὰ Ψαρὰ καὶ τοῦ Ἀντωνίου Κριεζῆ, τοῦ Γκίκα Γιῶνη, τοῦ Φραγκίσκου Παπαμανώλη κ.ἄ. ἀπὸ τὴν Ὑδρα.

Τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ ἔφθασε στὴν Κωνσταντινούπολη ἀρχιμανδριτὴς ὀνομαζόμενος Γρηγόριος Δικαῖος ἢ Φλέσσας ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο σὲ ἀναζήτηση τύχης.

Ὅταν λοιπὸν ἐπανήλθαν ἀπὸ τὴν Ὀδησσὸ στὴν Κωνσταντινούπολη οἱ ὄπλαρχηγοί, πού εἶχαν ἤδη γνωριστεῖ μὲ τὸν Γεώργιο Αἰνιάνα κατὰ τὴ μετάβασή τους στὴ Ρωσία, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς καὶ ὁ Χρυσοσπάθης μετέβησαν πάλι στὸ σπίτι τῶν Αἰνιάνων καὶ ὁ πρῶτος ἐμύησε τὸν Γεώργιο Αἰνιάνα (2 Ἰουνίου). Ἐκεῖ γνωρίστηκε καὶ μὲ τὸν Παπαφλέσσα, τὸν ὁποῖο ἐμύησε ὁ Ἀναγνωσταρᾶς (21 Ἰουνίου) καὶ ἐκεῖνος ἐσπευσε νὰ μνηθεῖ καὶ τὸν Χριστόδουλο Αἰνιάνα (22 Ἰουνίου). Ἡ μύηση τοῦ Παπαφλέσσα στὴ Φιλικὴ τοῦ ἔδωσε νέα ζωὴ καὶ μὲ τὸν αὐθόρμητο καὶ θορυβώδη χαρακτήρα του, ἀνέλαβε μὲ μεγάλο ζήλο καὶ πολλὴ δραστηριότητα τὴ διενέργεια νέων μνησεων.

Ὁ Σκουφᾶς μὲ τὸν Ξάνθο περίμεναν τὸν Τσαζάλωφ ἀπὸ τὴ Σμύρνη (ἔφθασε στὰ τέλη Ἰουνίου) γιὰ νὰ ἀποφασίσουν ὡς Ἀρχηγοὶ τί ὁδηγίες θὰ ἔδιναν στοὺς Ἀποστόλους πού ἐτοιμάζονταν νὰ μεταβοῦν στὴν Ἑλλάδα καὶ τὶς ἄλλες περιοχὲς τοῦ Ἑλληνισμοῦ γιὰ νὰ διαδώσουν τὸ σκοπὸ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας.

Τέλη Ἰουλίου, ὅμως, ἀπεβίωσε ὁ Σκουφᾶς καὶ ἐτάφη παρουσία τῶν συναρχηγῶν καὶ τῶν μνημένων ὄπλαρχηγῶν, τοὺς ὁποῖους ὁ θάνατός του ἄφησε ἀπαρηγόρητους ἀπὸ θλίψη.

Ὁ Σκουφᾶς πέθανε πάμπτωχος. Πολεμήθηκε ἀπὸ τὴ Μοῖρα φρικτὰ: πτώχευσε, περιφρονήθηκε ἀπὸ τοὺς ἐμπόρους, ἀπέτυχε στὶς ἐπικλήσεις του πρὸς τοὺς λογίους,

καταδιώχθηκε από τη ρωσική κυβέρνηση. Ο Καραγεώργης δολοφονήθηκε, ο Γαζής φάνηκε ψυχρός και αδιάφορος. Ο Τσακάλωφ άτολμος, ο Κομιζόπουλος βωδός και ο Ξάνθος βιοπάλευε ενώ ο Γαλάτης σχεδόν πρόδι-
δε. Άλλα ο Σκουφάς δεν έχασε το θάρρος και την καρτερία του. Σχεδόν θνήσκων κατήρτισε τον πίνακα των Άποστόλων και έκπληκσε τις όδηγίες προς αυτούς. Σ' αυτούς έμφύσησε τη μεγάλη ιδέα να σώσουν την πατρίδα (κατά το επίτιμβιο του Αινιάνος «*Ελλάς σώζου - έργο δ' ως τάχιον*»).

Μετά το θάνατο του Σκουφά, ο Σέκερης έγινε ουσιαστικά ο πραγματικός διάδοχος. Στην Κωνσταντινούπολη απέλαμβανε τον άμέριστο σεβασμό των Πελοποννησίων και όλων των εκεί και στη Ρωσία Έλλήνων. Πλούσιος και γενναίος, με παραδειγματική αυταπάρνηση, θέληση, ύπομονη και μειλιχίότητα και κυρίως με την άπεριόριστη φιλοπατρία, δεν έγκατέλειψε τον άγώνα ως το τέλος. Ο Σέκερης άρχισε το έργο πλουσιότατος, δαπανών με ένθουσιασμό και άφειδώς. Έξήλθε δε του άγώνος της Φιλικής Έταιρείας τελευταίος, κινδυνεύων στην Κωνσταντινούπολη. Κατόπιν, πενόμενος στην Όδησό, προσπαθούσε να περιθάψει τους διωκόμενους. Είναι το τέλει παράδειγμα πολίτου άξιου της πατρίδος...

Άπό την άρχη είχε κριθεί ότι η Έπανάσταση θα ξεκινούσε αλλά και θα εύδοκίμοιζε όταν μνηθοῦν στην Έταιρεία οί κατά τόπους προεστῶτες και άρχοντες, όπως και έγινε.

Άπό όλα αυτά οί άρχηγοί στην Κωνσταντινούπολη σχημάτισαν τη γνώμη ότι επιβάλλεται η έκλογη Άρχηγου, όπως έλεγε παλαιότερα και ο Ρήγας, «*και της πατρίδος ένας να γίνη Άρχηγός*». Έπρεπε, έλεγε ο Ξάνθος, να περιληφθοῦν στην Έταιρεία οί πρώτιστοι των όμογενών των διαφόρων περιοχών της Ελλάδος -οί προεστοί, οί καπεταναίοι, οί πλούσιοι μεγάλέμποροι- και τουτο ήταν δυνατό μόνο μέσω «*τινός εν ύπολήψει σημαντικοῦ όμογενοῦς*», επειδή το μυστηριώδες μόνο όνομα της Άρχης

δεν άρκοῦσε για να πιστεύσουν οί τοιούτοι άνθρωποι.

Έγιναν πολλές συζητήσεις και προτάσεις. Ο Ξάνθος πρότεινε άρχικά τον Άλ. Ύψηλάντη αλλά τέλος προκρίθηκε ο Καποδίστριας.

Χαρακτηριστικό είναι το έγγραφο που συντάχθηκε από την Άρχη για την έκλογη του Καποδίστρια. Άρχηγός έκλεγεις εν άγνοία του και παρὰ τη θέλησή του, με την πεποίθηση όμως των έκλεκτόρων ότι «*ως φιλόσοφος και φιλόπατρις*», θα δεχθεί.

Έκτος όμως από τα παραπάνω, οί πρωτεργάτες της Φιλικής Έταιρείας σε πολύ δύσκολη στιγμή για τα εύρωπαϊκά πράγματα, διάλεξαν να έκλέξουν τον Καποδίστρια ως άρχηγό. Ο Καποδίστριας από νέος είχε όνειρο και επιθυμούσε με πάθος την έλευθήρωση της Ελλάδος. Πίστευε όμως ότι δεν ήταν δυνατόν να επιτευχθεί τουτο, αν δεν συνδυαζόταν με μιὰ Ρωσοτουρκική σύρραξη. Πίστευε ακόμα ότι έπρεπε να προηγηθεί η πνευματική ανάγννηση του Έθνους και διεκήρυττε πολύ χαρακτηριστικά ότι: «*Πρέπει πρώτον να μορφώσωμεν Έλληνας και έπειτα να κάμωμεν Ελλάδα*».

Την εποχή εκείνη η Εύρώπη ήταν περισσότερο από ποτέ άρνητική και η πολιτική του Καποδίστρια ήταν εκ διαμέτρου αντίθετη από εκείνην του Μέττερνιχ και της Ιερῆς Συμμαχίας. Άγγλία και Αύστρια συμφωνούσαν και ο βασιλέας της Πρωσίας συμφωνούσε με τον τσάρο για άμοιβαία στάση. Μοιραία απέβαινε πια και η συνέχιση της παραμονής του Καποδίστρια στην ύπηρεσία. Επιπλέον η υγεία του είχε κλονιστεί και ζητούσε άδεια μακροχρόνια. Η τελευταία συνεργασία του με τον τσάρο πραγματοποιήθηκε τον Δεκέμβριο του 1818. Στο μεταξύ αποφασίστηκε όριστικά η άναχώρηση του Ξάνθου για την Πετρούπολη με έγγραφα της Άρχης.

Τον Μάιο κλήθηκε από τον τσάρο ο Καποδίστριας να έπιστρέψει στη Ρωσία. Η μακροχρόνια άπουσία του είχε και τα καλά της, γιατί έδωσε τον καιρό στους Άποστό-

λους να εξαπλώσουν τις μήσεις, με την πεποίθηση ότι ο πανίσχυρος ύπουργός του τσάρου ήταν ο διευθύνων νοῦς.

Στήν Κωνσταντινούπολη ο Πατριάρχης Γρηγόριος Ε', την εποχή εκείνη, δημιούργησε το «*Κιβώτιο του Έλέους*» με τριμελή επιτροπή. Στόν στενό του φίλο Παναγιώτη Σέκερη έλεγε να μην απελπίζεται, «*διότι έφωτίσθη παρά Θεού*». Οί εισπράξεις γίνονταν σέ συνεννόηση με άλλες πόλεις και ή διανομή στους πτωχούς ήταν μόνο το 1/3 του συνολικού ποσού των εισπράξεων. Τα υπόλοιπα 2/3 φυλάττονταν «*διά την παρά Θεού όρισθεισαν ώρα*» έτσι οί Τοῦρκοι δέν υποψιάστηκαν.

Άλλά και σέ διάφορες πόλεις της Ρωσίας και άλλου συστήθηκαν έμπορικές ή φιλανθρωπικές δήθεν εταιρείες για την ένισχυση του άγώνα. Στή Μόσχα ή «*Φιλόμουσος Γραικική Έμπορική Έταιρεία*» στήν Όδησού, άργότερα, ή «*Γραικική Φιλανθρωπική Έταιρεία*» και άλλες, πού τελικά συγχωνεύθηκαν με την «*Έθνική Κάσα*» όταν άρχισε ο άγώνας.

Στό Πατριαρχείο δύο σημαντικά πρόσωπα, μνημένα στή Φιλική Έταιρεία, διενκόλυναν τό έργο της. Ό Γραμματέας του Πατριαρχείου Γ. Άφθονίδης και ο Ν. Λογάδης, έπιμελητής της μεγάλης έκδοσης της «*Κιβώτιου*», του λεξικού της Έλληνικής Γλώσσας πού τυπωνόταν τότε στό Πατριαρχικό Τυπογραφείο του Γένους.

Έν τώ μεταξύ στή Ζάκυνθο κατηχήθη ο Διονύσιος Ρώμας αλλά και πολλοί άλλοι σημαντικοί, ανάμεσα στους όποιους και ο Διονύσιος Σολωμός, πού μόλις είχε επιστρέψει από την Ίταλία στά νησιά του Ίονίου πού «*άλυσσωμένα τεχνικά, έχουν ψεύτρα έλευθεριά*». Η μήση γινόταν στή μικρή εκκλησία του Άγίου Γεωργίου των Λατίνων και ο όρκος δινόταν πάνω σέ τρίπτυχη εικόνα. Τερεύς ήταν ο Άνθιμος Άργυρόπουλος, ένας Ήπειρώτης πού είχε φυλακισθεί για 18 χρόνια από τον Άλη Πασά, γιατί είχε φιλοξενήσει τον Μπότσαρη και τους γιούς του και ο όποιος είχε διαφύγει στή

Ζάκυνθο.

Αυτός λοιπόν όρκιζε και κατέγραφε τους υπό τον Ν. Κολυβά μουυμένους Ζακυνθίους.

Η Φιλική Έταιρεία, εϋθως έξασρχής, είχε δώσει μεγάλη προσοχή στήν Πελοπόννησο, τή Μάνη και τις ναυτικές νήσους.

Άπό την εποχή πού διαλύθηκαν και εκπατρίστηκαν οί άρματολοι (1806) στήν Πελοπόννησο είχαν άναδειχθεί οί προεστοί και οί άρχιερείς με κορυφαίο τον Παλαιών Πατρών Γερμανό. ΕΊχαν όμως σχηματισθεί σέ όλη την Πελοπόννησο δύο «*πολιτικά συστήματα*», δηλαδή δύο κόμματα με μεγάλες διαφορές και άδιαλλαξία.

Ό Γερμανός, γνώστης της καταστάσεως, ήθελε πριν έκπαρθούν οί μήσεις της Φιλικής Έταιρείας να έξομαλυνθούν οί διαφορές ανάμεσα στις δύο φατρίες, όχι μόνο στήν Πελοπόννησο αλλά και στή Μάνη και τά νησιά. Ό Γερμανός με τον Άρσιτεΐδη Παπα και τον Ρώσο πρόξενο Βλασόπουλο, καθώς και τον Ι. Παπαρηγόπουλο, πού μόλις είχε επιστρέψει από την Κωνσταντινούπολη, συμφώνησαν να επιδιώξουν τή συμφιλίωση. Εϋκαιρία έδωσε μία βάπτισή στα Καλάβρυτα την ήμέρα των Άγίων Άποστόλων (30 Ίουνίου 1819) όπου κλήθηκαν όλοι άνεξαρέτως να συμμετάσχουν και από τις δύο πλευρές και εκεί έγινε ή έξομάλυνση των διαφορών.

Ένδεικτικό είναι ότι οί περισσότεροι άρχιερείς και προύχοντες κατηχήθησαν τό φθινόπωρο του 1819 γιατί τότε έδωσε την άδεια ο Παλαιών Πατρών Γερμανός.

Ό Ξάνθος άνεχώρησε από τή Μόσχα στις 8 Ίανουαρίου του 1820 και έφθασε στις 15 Ίανουαρίου στήν Πετρούπολη. Τήν επομένη παρουσιάστηκε στον Καποδίστρια, ο όποιος τον έδέχθη με πολλή φιλοφροσύνη και ευγένεια, αναγνώσας εϋθως τό γράμμα του Γαζή. Κατόπιν ήκουσε με προσοχή τό σκοπό για τον όποιο ο Ξάνθος είχε έλθει προς συνάντησή του. Η πρώτη συνέντευξη έληξε μάλλον σύντομα. Ό Ξάνθος έτόνισε άορίστως ότι ή Φιλική Έταιρεία έχει ανάγκη

κη ενός προσώπου σημαντικού για την ενίσχυσή της. Ο Καποδίστριας είπε στον Ξάνθο να ήσυχάσει για μερικές ημέρες και ότι θα τον καλέσει πάλι «*ίνα συνομιλήσωσι σπουδαιότερον*».

Η δεύτερη συνάντηση με τον Καποδίστρια έγινε πέντε - έξι ημέρες αργότερα. Ο Ξάνθος λέει ότι «*τόν ἐδέχθη εἰς τὸ ταμείον του*» (γραφείο του) και του είπε να ομιλήσει περί πάντων. Ο Ξάνθος εξήγησε προθύμως τὰ τῆς Ἀρχῆς τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας και ἐφάνερωσε τὰ ὀνόματα τῶν ἀρχηγῶν, τὶς προόδους τῶν μελῶν, τὴν ἐπέκταση τῶν κατηχήσεων και ὅλα τὰ διατρέξαντα και ἐδήλωσε ὅτι ὅλοι ζητοῦν αὐτὸν ὡς Ἀρχηγὸν ἴνα διευθύνει τὸ ἔθνος κατὰ τὴν Ἐπανάστασίν του. Ο Καποδίστριας ἀποκρίθηκε ὅτι στὴ θέση ποῦ βρίσκεται, ὡς Ὑπουργός, δὲν δύναται νὰ δεχθεῖ μιὰ τέτοια πρόταση, οὔτε νὰ βοηθήσει μπορεῖ, γιατί δὲν ἤθελε νὰ κομπρομετᾶρει (νὰ ἐκθέσει) τὸν αὐτοκράτορα. Ἔδωσε δὲ διάφορες συμβουλὲς στὸν Ξάνθο, δηλαδὴ ὅτι καλύτερα θὰ εἶναι νὰ παύσουν οἱ ἀρχηγοὶ πρὸς τὸ παρὸν νὰ ἐνεργοῦν «*ἕως ὅτου βρεθεῖ μία ἄλλη εὐκαιρία μεταβολῆς τῆς τότε πολιτικῆς*» ποῦ ἦταν νὰ μείνουν τὰ ἔθνη ἐν εἰρήνῃ και διότι «*δὲν ἐστοχάζετο τοὺς Ἕλληνας ἱκανοὺς μόνους τῶν νὰ ἐλευθερωθῶσιν*».

Ο Ξάνθος παρατήρησε ὅτι εἶναι ἀδύνατον πλέον οἱ Ἕλληνες νὰ μένουν τυραννόμενοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους, «*κατωτέρους τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰ φῶτα και τὴν ἀνδρείαν*», και ὅτι ἡ Ἐπανάσταση θὰ γίνεαι ἀφεύκτως και ἄλλα πολλά. Διὰ τοῦτο ὡς Ἕλληνας ἢ Ἐκλαμπρότης του δὲν εἶναι δίκαιον νὰ μείνει ἀδιάφορος. Ἐκεῖνος ὅμως ἀπεκρίθη ὅτι «*δὲν μπορεῖ διὰ τοὺς λόγους ποῦ προανέφερε*». Εἶπε ἀκόμα ὅτι ἂν οἱ ἀρχηγοὶ γνωρίζουν ἄλλα μέσα για νὰ κατορθώσουν τὸ σκοπὸ τους, «*ἄς τὰ μεταχειριστοῦν και εὔχετο νὰ τοὺς βοηθήσει ὁ Θεός*». Η συνάντηση διήρκεσε ἕως ἀργὰ ἀλλὰ ὁ Καποδίστριας ἀρνήθηκε σταθερὰ νὰ συμμετάσχει στὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία.

Μετὰ τὴν ἀρνηση τοῦ Καποδίστρια, ὁ

Ξάνθος βρέθηκε σὲ πολὺ δύσκολη θέση. Σὲ συνεννόηση με τὸν Κομιζόπουλο στὴ Μόσχα, ἔκρινε ὅτι ἦταν ἀδύνατο νὰ μείνει ἡ ὑπόθεση ἀνενεργητος διότι και ἂν ἤθελαν ἀκόμη νὰ σταματήσουν τὴν ἐπιχειρηση, ἦταν ἀδύνατο. «*Ἔως ἐδῶ ποῦ καταστήσαμεν θὰ εἶναι μεγαλύτερη ἡ ζημία νὰ κάμωμεν στάσει*», ἔγραφε ὁ Κομιζόπουλος, «*σωτηρία δὲ ἡ ἐνεργεια*». Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἐτέθη σὲ ἐφαρμογὴ τὸ μεγάλο σχέδιο τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, ὁ προσεταιρισμὸς τῆς Σερβίας και τῶν Ρουμάνων, και ἀποφασίστηκε ἀπὸ τὴν Ἀρχὴ ἢ ἀποστολὴ ἐκεῖ δύο σημαντικῶν Ἀποστόλων, τοῦ Ἀριστείδη Παπαῖ στὴ Σερβία και τοῦ Χριστοφόρου Περραιβοῦ στὶς δύο Ἡγεμονίες.

Μιὰ τρίτη ἀποστολὴ ἀνέλαβε ὁ Ι. Παπαρηγόπουλος ἡ ὁποία ἀφοροῦσε τὴν ἐμπλοκὴ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ στὰ σχέδια τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας. Ο σπόρος εἶχε ριφθεῖ ἀπὸ τὸ 1818 και ἦταν ὥρα νὰ βλαστήσει. Μίσος εἶχε ἀναπτυχθεῖ ἀνάμεσα στὸν Σουλτάνο Μαχμούτ Δ' και τὸν Ἀλῆ, ὁ ὁποῖος ἔχοντας τὴν ἐλπίδα ὅτι ἡ Ρωσία θὰ γίνεαι σύμμαχος του ἀπεφάσισε νὰ κινηθεῖ.

Στὶς 12 Ἀπριλίου ὑπογράφηκε ἔγγραφο κοινὸ ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη, τὸν Μάνο και τὸν Ξάνθο ὅτι τὰ μέλη τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας με ἀπόφασή τους τὸν ὀρίζαν «*Ἐφορον γενικὸν διὰ νὰ ἐπιστατεῖ εἰς πάντα ὅσα κρῖνονταν ἄξια, ὠφέλιμα και πρέποντα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐταιρείας*».

Ἔτσι ἔληξε μιὰ διετία ἀγωνίας για τὴν Ἐταιρεία. Η ἐκλογὴ τοῦ Ὑψηλάντη δὲν ἔγινε ὅμως ἀμέσως γνωστὴ στὰ μέλη τῆς Ἐταιρείας. Ἔως τὸ φθινόπωρο τοῦ 1820 θὰ συνεχιστεῖ ἡ προσπάθεια τοῦ Ἀρχηγοῦ και τῶν Ἀποστόλων χωρὶς ἐνιαία διεύθυνση ἀλλὰ θὰ λειτουργήσκει με ἀκρίβεια και μυστικισμὸ σὲ κάθε γωνία τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ο Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, ἀφοῦ ἀπεδέχθη τὴν ἀρχηγία τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, με τὸν τίτλο τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτρόπου τῆς Ἀρχῆς, ἔλαβε τὸ συνθηματικὸ ὄνομα «*Καλός*» και για τὴν ἀλληλογραφία τὰ ἀρχικὰ ΑΡ. Ἀμέσως ἐγράφησαν γράμματα και ἐγ-

κύκλιοι από την 'Αρχή προς τους σημαντικότερους των 'Εταίρων...

Ο Ύψηλάντης ζήτησε άδεια από τον αυτοκράτορα - διετή αναρρωτική - και ακολουθούμενος από τον Πέτρο 'Ηπίτη και τον Ίωάννη Μάνο ανέχώρησε από την Πετρούπολη και ήλθε στη Μόσχα όπου τον περίμενε ο Ξάνθος. Στη Μόσχα γνωρίστηκε με τους σημαντικότερους έταίρους και ένας από αυτούς, ο Μάνθος Ριζάρης, προσέφερε μεγάλα ποσά. "Υστερα μετέθε στο Κίεβο όπου βρισκόταν η οικογένειά του.

Ο Ύψηλάντης έφθασε στο Ίσμαήλι τον Οκτώβριο του 1820 συνοδευόμενος από τον Λασσάνη και ο Ξάνθος του γνώρισε τον Δικαίο, καθώς και τους Δημ. Θέμελη, Πετρ. Μαρκέζη, Διονύσιο Εύμορφόπουλο, Βαγγέλη Μαντζαράκη, Δημ. 'Ηπατρο, Χριστόφορο Περραιβό, 'Ηβο Ρήγα κ.ά.

Σ' αυτούς έδωσε οδηγίες και υπέγραψε προκήρυξη πολεμική (8 Οκτωβρίου) «προς τους άρχιερείς, τους άρχοντας και προεστώτας και πάντας τους προύχοντας του Γένους τους άπανταχοῦ εἰς τὴν Στερεὰ τῆς Ἑλλάδος και τὰς Νήσους του Ἀρχιπελάγους». Τὴν ἴδια ἡμέρα υπέγραψε και ἄλλην ἐγκύκλιο «προς τους Πελοποννήσιους», τὴν ὁποία θὰ διαβίβαζε ὁ Γρηγόριος Δικαίος, τους ὁποίους προέτρεπε νὰ ἐτοιμάζονται ὡστε «ὅταν ἔλθει ἡ εὐτυχέστερη τῆς ζωῆς μου ὥρα νὰ καταφίλιω τὸ ἱερὸν τῆς πατρίδος ἔδαφος νὰ εἶναι τὰ πάντα ἔτοιμα ἵνα κινήθωμεν ἀμέσως μετὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ».

Τὸ σχέδιο ἦταν νὰ ἀρχίσει τὸ κίνημα ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο και τὴν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα. Ἀποφασίστηκε ὁ Ἀλ. Ύψηλάντης, ὡς Γενικὸς Ἐπίτροπος τῆς Ἀρχῆς, νὰ κατέβει ἐκεῖ μετὴν Ξάνθο και τους λοιπούς. Ἐπρόκειτο μάλιστα ἡ ἐξέγερση νὰ ἀρχίσει στὴ Μάνη, τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1820, μετὴν ἀφίξη τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτρόπου και Ἀρχιστρατήγου, πού θὰ πλαισίωναν οἱ λοιποὶ ἀρχηγοὶ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, καθώς και ὁ Πετρόμπεης και οἱ σημαντικότεροι καπεταναῖοι τοῦ Μοριά μετὴν Κολοκοτρώνη ἐπικεφαλῆς.

Διὰ τοῦτο ἔστειλε πρόδρομο στὴν Πελοπόννησο τὸν Γρηγόριο Δικαίο, ὁ ὁποῖος θὰ μετέφερε πρὸς τους ἐκεῖ Φιλικούς, προκρίτους και καπεταναίους τὶς οδηγίες τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ και θὰ ἐργαζόταν γιὰ τὴ συμπλήρωση τῆς πολεμικῆς προετοιμασίας. Ἐπίσης ὁ Χριστόφορος Περραιβὸς θὰ μετέβαινε στὴν Ἠπειρο γιὰ νὰ ἀναλάβει τὴν ἀρχηγία τῶν Σουλιωτῶν, μετὴν τους ὁποίους εἶχε και ἄλλοτε συνεργαστεῖ.

Στὸ Ίσμαήλι ἐξετάστηκε και τὸ ζήτημα τῆς συμμαχίας τῶν Σέρβων και Μαυροβουνίων και πρὸς τοῦτο ἀπεστάλησαν ὁ Ἀριστείδης Παπᾶς και ὁ Γεώργιος Λεβέντης, παράλληλα δὲ ἀπεστάλη ὁ Φαρμάκης στὴν Ἠπειρο. Ἐλήφθη ἀκόμα ἀπόφαση γιὰ ἐξέγερση στὴ Μολδοβλαχία μετὴν τους Γεωργάκη Ὀλύμπιο, Σάββα Φωκιανό, Ἀθανάσιο Καρπενσιώτη κ.ά. σὲ συνεργασία μετὴν ἐντόπιον ὄπλαρχηγὸ Θεόδωρο Βλαδιμηρέσκου.

Τὸ πολεμικὸ σχέδιο προέβλεπε ἀκόμα τὴν πυρπόληση τοῦ τουρκικοῦ στόλου στὸ Νάυσταθμο τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Μετὰ τὴ σύσκεψη στὸ Ίσμαήλι, ὁ Ύψηλάντης ἀνεχώρησε γιὰ τὸ Κισινόβι νὰ συναντήσῃ τὴ μητέρα του και τους ἀδελφούς του. Ἐκεῖ ἔφθασε και ὁ Ξάνθος.

Ἀφοῦ ἔλαβαν τὶς ἐντολές τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ, οἱ Φιλικοὶ και Ἀπόστολοι κατευθύνθηκαν ὁ καθένας ὅπου ὀρίστηκε.

Ὁ Δικαίος, διερχόμενος ἀπὸ τὴν Κωνσταντινουπόλη, ὀνομάστηκε Πατριαρχικὸς Ἐξαρχος γιὰ τὴν Πελοπόννησο και κατήλθε στὴν Ὑδρα και τὶς Σπέτσες ὅπου προσπάθησε μαζί μετὴν Περραιβὸ νὰ πείσει τους προκρίτους τῶν δύο αὐτῶν νήσων νὰ διαθέσουν τὰ πλοῖα των γιὰ τὸν ἀγῶνα.

Ὁ Χριστόφορος Περραιβὸς, πού συνοδεύε τὸν Δικαίο ἀπὸ τὴν Ὑδρα, κατευθύνθηκε στὴ Μάνη και ἀπὸ ἐκεῖ ἔφυγε ἀργότερα γιὰ τὴν Ἠπειρο νὰ παρακινήσει τους Σουλιῶτες και μετὴ τὴ δύναμη αὐτῶν νὰ ἀποτρέψῃ καθόδο Ἀρβανιτῶν πού ἐφοβοῦντο οἱ Πελοποννήσιοι, ὅπως εἶχε γίνῃ και στὸ παρελθόν.

Συγχρόνως ἐκίνησε ἀπὸ τὴν Κωνσταν-

τινούπολη και ο Γεώργιος Αϊνιάν για τη Ρούμελη. Με τη μεσολάβηση του Μεγάλου Διερχομένου Κωνσταντίνου Μουρούζη, είχε επιτύχει διορισμό από την Πύλη για να επιθεωρήσει τις κοινότητες και να ελέγξει τις άτασθαλίες των αρχόντων της Ανατολικής Στερεάς. Με το πρόσχημα αυτό του επιθεωρητού θα προέβαινε στη μύηση των καπεταναίων και αρματολών της περιοχής, όπως και έπραξε...

Περί τα τέλη όμως του 1820 ο Ύψηλάντης έκρινε ότι έπρεπε να τραβήξει την προσοχή των Τούρκων και των δυνάμεων του έχθρου προς τα μέρη του Δουνάβεως, ώστε στην Ελλάδα να μείνουν μικρές μόνο δυνάμεις του έχθρου και να καταστεί εύκολότερο το έγχείρημα. Αποφάσισε λοιπόν διαβαίνοντας τον Προϋθο, να περάσει στις Ήγεμονίες όπου ο Ήγεμών της Μολδαβίας Μιχαήλ Σούτσος, μνημένος στη Φιλική Έταιρεία, ήταν πρόθυμος να συνενωθεί με κάθε θυσία και να αρχίσει εκεί η Έπανάσταση. Επίσης ο αϊφνίδιος θάνατος του Ήγεμόνος της Βλαχίας Αλεξάνδρου Σούτσου και το κίνημα του Βλαδιμηρέσκου στη Μικρή Βλαχία, καθώς και ο πόλεμος του Αλή Πασά των Ιωαννίνων με τα σουλτανικά στρατεύματα επηρέασαν την απόφασή του.

Οι ειδήσεις για τη σύλληψη και το φόνο του Δ. Ήπάτρου στη Νάουσα, καθώς και το φόνο του Άριστέιδη Παπα που κατευθυνόταν στη Σερβία και ο κίνδυνος πρόωρης αποκαλύψεως του εγχειρήματος επέσπευσαν την έναρξη του κινήματος.

Ο Δημήτριος Ύψηλάντης κατέβηκε στην Ελλάδα λίγο αργότερα μέσω Τεργέστης, αφού προηγουμένως έπηγε στην Όδησο για να εξαργυρώσει συναλλαγματικές και να ένεχυριάσει κοσμήματα και διαμαντικά που αιώρηματα και με προθυμία προσέφερε για τον άγώνα ή μητέρα τους Ελισάβετ Ύψηλάντη.

Ο Ξάνθος είχε αναχωρήσει από το Κισνόβι αρχές Ιανουαρίου για το Ισμαήλι, όπου είχε έλθει η οικογένειά του από την Κωνσταντινούπολη, για να τακτοποιήσει τις υπο-

θέσεις του και να επιστρέψει τον Φεβρουάριο για να συνοδεύσει τον Ύψηλάντη.

Κατά το χρόνο της παραμονής του Άλ. Ύψηλάντη στην Όδησο και το Κισνόβι, η εξάπλωση της Φιλικής Έταιρείας στη Νότια Ρωσία υπήρξε έκπληκτική...

Ιδιαίτερη δραστηριότητα επέδειξε η Έφορεία της Όδησοῦ την όποία συνέστησε ο Ύψηλάντης εκ των έπιφανών Φιλικών της πόλεως: Αλέξανδρος Μαῦρος, Αλέξανδρος Κουμπάρης, Ιωάννης Αμβρόσιος, Ηλίας Μάνεσης ήταν μεταξύ αυτών. Η έφορεία της Όδησοῦ προΐστατο όλων των άλλων στη Ρωσία. Όταν δέ διαλύθηκε το έλληνικό στρατόπεδο στη Μολδοβλαχία και πλήθος αγωνιστών κατέφευγαν στην Όδησο και το Κισνόβι, οι Έλληνες της Όδησοῦ, συνελθόντες σε γενική συνέλευση την 1η Αύγουστου του 1821, μετονόμασαν τη «Φιλική Έταιρεία» σε «Γραικική Φιλανθρωπική Έταιρεία Όδησοῦ» ή όποια ανέλαβε να ανακουφίσει τους πρόσφυγες και να ενισχύσει οικονομικά τον άγώνα στην Ελλάδα.

Αν και οι έλπίδες του Άλ. Ύψηλάντη διαψεύστηκαν, η γενναία του πρωτοβουλία έφερε καρπούς. Στην Πελοπόννησο και την υπόλοιπη Ελλάδα το πνεῦμα της Φιλικής Έταιρείας που διαδόθηκε στο Πανελλήνιο σε όλες τις τάξεις, τον κληρο, τους προκρίτους, τους στρατιωτικούς, τους καπεταναίους και τους εμπόρους, έγινε η κινητήρια δύναμη, που ώθησε σύσσωμο τον λαό σε έπανάσταση για την έλευθερία του Γένους.

Παρά τις δυσμενείς συνθήκες της εποχής, τίποτα δέν στάθηκε ικανό να δαμάσει ή να σήσει το έπαναστατικό πνεῦμα των Έλλήνων. Πριν ακόμα αρχίσει ο άγώνας με την ὕψωση του λαδάρου της Έλευθερίας στις 25 Μαρτίου του 1821, από τον Παλαιών Πατρών Γερμανό, ο Έλληνικός λαός σύσσωμος είχε αποδεχθεί τα συνθήματα της Φιλικής Έταιρείας και είχε ὕψώσει τη φωνή του με το «Έλευθερία ή Θάνατος».

I. K. MAZAPAKHS-AINIAN

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΟΣΜΟΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ

Ε΄

Δέν εἶναι μόνο ἡ ὁμολογία τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης πού ἀναγνωρίζει ὕστερα ἀπό μιὰ γόνιμη δραστηριότητα τόσων αἰῶνων τήν οὐσιαστική της ἀδυναμία γιά τήν ἐξάλειψη τοῦ ἀγνώστου, ἀλλά ὑπάρχουν καί ἄλλα κινήματα στόν αἰῶνα μας, πού ἐπισημαίνουν μέ τρόπο πολὺ πιὸ ἐντονό τὸ κενό πού κυριάρχησε στίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων, ἀπό τήν αὐτόνομη αὐτὴ πορεία πού ἀκολούθησαν στοὺς νεώτερους αὐτοὺς αἰῶνες.

Γιατὶ ἀκολουθώντας τὸν δρόμο, πού ἡ θετικιστικὴ νοοτροπία ἀπαιτοῦσε, τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα συνέθεσε ἕνα σύστημα ζωῆς καί ἀντιλήψεων, τοῦ ὁποίου ἡ ἐξελικτικὴ πραγμάτωση βιώνεται στήν περιοχὴ τοῦ κόρου, ἐξαντλώντας ὅλες τίς δυνατότητες τοῦ συστήματος αὐτοῦ καί ἐπιβεβαιώνοντας τήν μοναξιά τοῦ ἀνθρώπου στόν κόσμο.

Αὐτὴ ἀκριβῶς τὴ διαπίστωση, ἐκτός ἀπὸ τήν αὐτοκριτικὴ πού ἔκαναν οἱ θεράποντες τῆς τεχνολογίας καί οἱ ἐκπρόσωποι τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἔρχεται νὰ ἐπισημάνει μέ ἐντονώτερο τρόπο μιὰ ἄλλη φωνὴ τῶν καιρῶν μας, οἱ φιλοσοφίες τοῦ ὑπαρξισμοῦ. Ἔτσι λοιπὸν ἡ Ἄγνια γίνεται τὸ ἄμεσο κίνητρο τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ καί τὸ μέγα κενό γίνεται ἄμεσα αἰσθητὸ σὲ μιὰ ἐποχή, πού ἔχει κυριαρχήσει ὁ θετικισμός, ἔχει ἐπηρεασθεῖ ἀπὸ τὴν θεωρία τοῦ Freud, ἔχει συγκλονισθεῖ ἀπὸ τὸ ἐπαναστατικὸ μανιφέστο τῶν Marx-Engels, ἔχει διανύσει ἕνα σημαντικό στάδιο τῆς τεχνολογικῆς προόδου, πού ὁ ἀσύλληπτα ταχύς ρυθμὸς τῆς πάει νὰ ἀλλοιώσει ριζικὰ τὸ περιβάλλον τοῦ ἀνθρώπου καί τοὺς ὅρους τῆς ζωῆς καί τοῦ θανάτου του.

Βέβαια ὁ ὅρος ὑπαρξισμός εἶναι εὐρύς καί περιλαμβάνει ἀπόψεις πού τελικὰ δὲν συγκλίνουν, ἀλλὰ βασικὰ μποροῦμε νὰ ποῦ-

με ὅτι αὐτὲς διασχίζονται σὲ δύο μερικὲς κατευθύνσεις. Τὴν μιὰ ἀποτελεῖ ὁ κλάδος τοῦ ἀθειστικοῦ καί μηδενιστικοῦ ὑπαρξισμοῦ, τοῦ ὁποίου ὁ κυριώτερος ἐκπρόσωπος εἶναι ὁ γάλλος φιλόσοφος καί λογοτέχνης J.P. Sartre. Στὴν ἄλλη κατεύθυνση πρέπει νὰ τοποθετήσουμε τοὺς ὑπαρξιστές, πού ἀντιπροσωπεύουν τὸν χριστιανικὸ ἀνθρωπισμό. Κυριώτεροι ἀντιπρόσωποί του εἶναι ὁ γερμανὸς ψυχίατρος καί φιλόσοφος Karl Jaspers, ὁ γάλλος Gabriel Marcel καί ὁ ρώσος τῆς διασπορᾶς Nicolas Berdiayev. Κοινὴ ἀφετηρία τῶν θεωριῶν τοῦ ὑπαρξισμοῦ εἶναι μιὰ κατάσταση μοναξιάς, ἐλλείψεως δημιουργικοῦ νοήματος, ἀπελπισίας. Ἔτσι γιά τὸν μηδενιστικὸ ὑπαρξισμὸ τοῦ Sartre ἡ ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ ἐμφανίζεται σὰν δεδομένο, πού δὲν μπορεῖ καθόλου νὰ δικαιολογηθεῖ καί νὰ ἐξηγηθεῖ. Ἡ ἐλευθερία ἀντὶ νὰ εἶναι γιά τὴν ὑπαρξὴ ἕνα δῶρο πού ὀδηγεῖ σὲ δημιουργικὲς πραγματοποιήσεις, καταντᾷ καταθλιπτικὴ μοῖρα, πού προωθεῖ τὴν ὑπαρξὴ σὲ δραστηριότητα, πού δὲν πρόκειται νὰ ἐξυπηρετήσῃ μιὰ τελικὴ ἐπιδίωξη. Εἶναι ἡ βιωματικὴ ἐκείνη κατάσταση τῶν «μὴ ἐχόντων ἐλπίδα», γιά τοὺς ὁποίους γράφει ὁ Παῦλος στοὺς Θεσσαλονικεῖς (Α΄ κεφ. 3, στ. 13). Μιὰ τέτοια φιλοσοφία εἶναι φιλοσοφία τοῦ ναυαγίου.

Καί ὅμως ἡ ὀρμέφυττη διάθεση τῆς ἐλπίδας, παρὰ τίς δυσμενεῖς αὐτὲς διαπιστώσεις τῆς ἀπελπισίας, πού εἶναι ἡ συνήθης κατάσταση, στήν ὁποία περιέρχεται ἡ ἀνθρώπινη ὑπόσταση ὅταν βρίσκεται σὲ κατάπτωση καί ὑποδούλωση, ὀδηγεῖ τὸν ἀνθρώπο στὴ συναίσθηση τοῦ χρέους του νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὸν ἐσωτερικὸ του κλοιὸ καί νὰ ἐπιδιώξῃ νὰ ἔλθῃ σὲ ἐπαφὴ μέ τὸ ἀπόλυτο, μέ τὸ θεῖο.

Αὐτὴ τὴ θέση ὑποστηρίζει μέ τὸν χρι-

στιανικό του υπαρξισμού ο G. Marcel. 'Αφετηρία του είναι και σε αυτόν η συναισθηματική κατάσταση του άπελπισμού (desespoir). 'Αλλά αυτή η βιωματική κατάσταση είναι για τον G. Marcel ότι η θεωρία και ο θαυμασμός για τους αρχαίους Έλληνες, ή μεθοδική άμφιβολία για τον Descartes, ή άγωνία για τον Kierkegaard και τον Heidegger, δηλαδή σημείο έκκλισης για μιá δημιουργική συνέχεια και έν προκειμένω για ένα λυτρωτικό άλμα.

Έτσι με αυτή την σύντομη, αλλά κατά τó δυνατόν περιεκτική άνασκόπηση φθάνουμε στο κρίσιμο σημείο της μεγάλης άποφάσεως του νεότερου γιουó της παραβολής του Άσώτου: «**Άναστάς πορεύσομαι πρós τόν Πατέρα μου**». Σε μιá τέτοια άποφασιστική στιγμή θεμελιώνεται ή έλπίδα. "Όταν κατεβεί κανείς τó τελευταίο σκαλί, αρχίζει πάλι ή άνοδική πορεία. Τότε μιλάει ή αιώνια διαλεκτική και αρχίζει ή έπιστροφή.

Σύμφωνα με τη νηφάλια σκέψη του I.N. Θεοδωρακόπουλου «*ó άνθρωπος έχει την τάση, τόν πόθο, την δίψα να υπερνικήσει όλη την πεπερασμένη αυτή κατάσταση, δηλ. την άνησυχία της άμφιβολίας και τá χαρμάματα τών λογικών κρίσεων, να τελειώσει αυτόν τόν άτέρμονα άγώνα της διαρκούς αντίδικίας με την φύση και την ιστορία και να άνοιξει με την άυτοταπεινώσή του τόν δρόμο πρós τόν Θεό, άναζητώντας έτσι έσωτερική άνάπαυση και γαλήνη, συμφιλίωση με τά άλλα πλάσματα. Μόνο με αυτό τó άλμα της ψυχής, την άσίγαστη τάση πρós τó άπόλυτο μπορούμε να χουμε-κατά τόν Θεοδωρακόπουλο- πραγματική λύτρωση και άληθινή θρησκεία*» (σημειώνει στο τετράδιο No. 18 της «Ευθύνης», Άναφορά στον I.M. Θεοδωρακόπουλο, σελ. 94, ó κ. Δ. Μούκανος).

ΣΤ'.

Και για τó άλμα αυτό της ψυχής, για την υπερνίκηση αυτής της πεπερασμένης καταστάσεως δέν άρχουν προφανώς οι μέθοδοι του θετικισμού: ή έμπειρία και ό λό-

γος. Άπαιτείται ένα άλλο όργανο και τó όργανο αυτό είναι ή Πίστη. Μή νομίσει κανείς ότι ή άυθεντική Πίστη καταργεί την έμπειρία και τόν λόγο. Πάντα κάτι τó ευρύτερο και άνώτερο δέν χρειάζεται κατ' άνάγκη να καταργήσει τó περιορισμένο, αλλά τó άφομοιώνει και τó μετασηματίζει στις νέες συνθήκες.

Σε τί όμως πρέπει να πιστεύουμε; Ποιά είναι τάχα ή πίστη ή άληθινή; Είναι άραγε πίστη, ή κάθε μεταφυσική τάση της ψυχής; Δέν υπάρχει πίστη άληθινή και πίστη ψεύτικη; Ποιό είναι λοιπόν τó κριτήριο πού μάς κάνει να διακρίνουμε την άληθινή από την ψεύτικη πίστη;

«*Δέν υπάρχει κριτήριο λογικό για να προσδιορίσω την πίστη ή για να ξεχωρίσω την άληθινή από την ψεύτικη. Άν μπορούσε να προσδιορισθεί κι ή πίστη όπως προσδιορίζεται ή γνώση θά ήταν και ή πίστη πεπερασμένη όπως είναι πεπερασμένη και ή γνώση. Η πίστη είναι μιá μεγάλη μεταφυσική έμπειρία. Είναι ή μεταφυσική συμβίωση της ψυχής μας με όσα είναι πέρα από τη γνώση και τη ζωή μας*» (Παν. Κανελλόπουλου, «Ό Χριστιανισμός και ή έποχή μας», σελ. 218).

Ό Karl Jaspers άλλωστε προσπαθώντας να φωτίσει την έννοια της υπέρξεως λέγει ότι ή υπέρξη έχει τις ρίζες της σε μιá άνώτερη άρχή. Κάθε άνθρωπος άνακαλύπτει μέσα του ένα άπροσμέτρητο βάθος, μέσα στο όποιο χάνονται οι ρίζες της υποστάσεώς του. Η άρχή της υπέρξεώς του βρίσκεται πέρα από τά όρια της υποστάσεώς του. Η δυνατότητα για έπικοινωνία με τις άλλες υπέρξεις είναι περιορισμένη, καθώς και ή έλευθερία κάθε υπέρξεως έχει περιορισμένη άκτίνα. Υπάρχουν βέβαια περιπτώσεις κατά τις όποιες ό άνθρωπος βοηθούμενος από τις τεχνικές έφευρέσεις και έπινοήσεις, φαίνεται να ύψώνεται θριαμβευτής άπέναντι στις έξωτερικές καταστάσεις. Υπάρχουν όμως και άλλες πού δέν μπορεί να υπερνικήσει. Αυτές τις καταστάσεις τις όνομάζει ό Jaspers «*όριακές*»,

γιατί αυτές είναι τὰ ὄρια ἐμπρὸς στὰ ὁποῖα σταματᾷ ἡ δυναμικότητα τῆς ἐλευθερίας μας. Τέτοιες ὀριακές καταστάσεις εἶναι βασικά τέσσαρες: ὁ ἀγώνας, ὁ πόνος, ἡ ἐνοχή καὶ ὁ θάνατος. Ἀπέναντι σὲ αυτές ἡ ὑπαρξη ἀποδεικνύεται ἀνίσχυρη νὰ προβάλλει ὁποιαδήποτε ἀντίσταση. Ἐξ αἰτίας τῆς ἀδυναμίας τῆς νὰ υπερνικήσει αυτές τὶς καταστάσεις ἡ ὑπαρξη ἀποκτᾷ τὴν βεβαιότητα ὅτι ὁ ἑαυτὸς τῆς δὲν εἶναι τὸ ἀπόλυτο ὑφιστάμενο ὄντολογικὸ δεδομένο. Καταλαβαίνει ὅτι πέρα ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τῆς ὑπάρχει κάτι πὺν τὴν περιβάλλει καὶ τὴν θεμελιώνει. Ἀπέναντί τῆς ἴσταται ἡ ἀληθινὴ ὄντολογικὴ πραγματικότητα, τὸ ἀπόλυτο, ὁ Θεός. Ἔτσι φθάνει ὁ σκεπτόμενος ἄνθρωπος, ὄχι μὲ τὸν ἀφηρημένο λογισμό ἀλλὰ μὲ τὴν βιωματικὴ ἐμπειρία του, στὴ μεγάλη ὄντολογικὴ περιοχὴ, στὴ σφαῖρα τῆς μεταφυσικῆς, τῆς ἀπόλυτα ὑφισταμένης πραγματικότη-
τας.

Ἀφοῦ, ὅπως προηγουμένως ἀναπτύξαμε, μὲ τὶς μεθόδους τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ λογικῆς σκέψεως περιοριζόμαστε μόνο γιὰ νὰ λάβουμε γνῶση τῶν ἐμπειρικῶν σχέσεων, οἱ ὁποῖες ὑφίστανται στὸν κόσμο τῶν φαινομένων, ἡ μόνη ὁδὸς γιὰ νὰ πλησιάσουμε στὴ μεταφυσικὴ σφαῖρα τοῦ ἀπολύτου, εἶναι ἡ ὁδὸς τῆς Πίστεως. Στὸν δρόμο αὐτὸν γιὰ νὰ ὀδηγηθοῦμε μᾶς βοηθᾷ ἡ συναίσθηση καὶ ἡ βίωση τῶν ὀριακῶν καταστάσεων γιὰ τὶς ὁποῖες μιλήσαμε πρὸ πάνω. Ὅλα τὰ δεδομένα τοῦ ἐμπειρικοῦ κόσμου, ὅλες οἱ ἐκδηλώσεις τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότη-
τας, παίρνουν τὸν χαρακτήρα κρυπτογραφικῶν σημείων, μὲ τὰ ὁποῖα μιλάει στὸν ἄνθρωπο ὁ Θεός. Κάτω ἀπὸ αὐτὴ τὴν προοπτικὴ ὅλη ἡ φύση καὶ ἡ ἱστορία ἐμφανίζεται ὡς μέσο γιὰ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ κρυμμένου μέσα στὰ βάθη τῆς αἰωνιότητος Θεοῦ.

Ζ'

Κεντρικὸ σημεῖο τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ στὴν ἱστορία εἶναι ἡ Παρουσία τοῦ Υἱοῦ Του σὲ συγκεκριμένο τόπο καὶ χρόνο, πὺν συνδέεται μὲ τὴν ἐπιτέλεση τῆς λυτρω-

τικῆς Του ἀποστολῆς. Καὶ τὸ λυτρωτικὸ αὐτὸ ἔργο ὡς παράδειγμα, ὡς διδασκαλία, ὡς Πάθος καὶ Ἀνάσταση ἀνταποκρίνεται στὴν ὑπέρβαση τῶν συγκεκριμένων ὀριακῶν καταστάσεων, ὅπως μᾶς τὶς ἐπεσήμανε ὁ Jaspers. Ὁ Ἰησοῦς προχωρεῖ ἐκεῖ, ὅπου κανεὶς ἄλλος δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς βοηθήσει. Στὸν ἐξαγιασμό τοῦ ἀγῶνα καὶ τοῦ πόνου ἀφ' ἐνὸς μὲ τὶς ὑψηλὲς ἠθικὲς ἐπιδιώξεις στὶς ὁποῖες μᾶς καλεῖ καὶ ἀφ' ἐτέρου μὲ τὸ περιεχόμενο τοῦ δικοῦ Του παραδείγματος, καθὼς καὶ στὴν ἀνακούφιση ἀπὸ τὸ αἶσθημα τῆς ἐνοχῆς μὲ τὴν παροχὴ τῆς Χάρης Του, πὺν πηγάζει ἀπὸ τὸ Πάθος Του καὶ τέλος μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς αἰωνιότη-
τας, πὺν γεννιέται ἀπὸ τὴ δική Του Ἀνάσταση.

Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ λύτρωση ὡς προσωπικὸ ὑπαρξιακὸ γεγονός δὲν εἶναι μιὰ αὐτόματη μονομερὴς ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ. Ἀπαιτεῖται μιὰ συνάντηση τῆς ἐλεύθερης προσωπικότη-
τας τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν ἴδιο τὸν Θεό. Γι' αὐτὴ τὴν συνάντηση τοῦ Δημιουργοῦ μὲ τὸ πλᾶσμα Του μέσα στὰ πλαίσια τοῦ λυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Ἰησοῦ, ὁ Ι.Ν. Θεοδωρακόπουλος παρατηρεῖ: «*Ἡ διαλεκτικὴ αὐτὴ σχέση μεταξύ τῆς αὐτοδημιουργουμένης ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ Χάριτος τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ βαθύτατο καὶ τρυφερώτατο νόημα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ Χάρη τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος ὁμῶς γιὰ νὰ τὴν συναντήσῃ στὸ δρόμο τῆς ζωῆς του, πρέπει νὰ ἀποδεσμευθεῖ ἀπὸ τὸν φυσικὸ ἐξαναγκασμό*». Αὐτὸ ἄλλωστε εἶναι καὶ τὸ κεντρικὸ σημεῖο τοῦ Εὐαγγελικοῦ μηνύματος.

Μὲ ὅσα διατυπώθηκαν μέχρι τώρα δὲν σημαίνει ὅτι ὑπάρχει διάθεση νὰ ὑποβαθμισθοῦν οἱ κοινωνικὲς ἐπιταγὲς τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος. Σκόπιμα ὁμῶς προτάχθηκε ἡ ἀπάντηση πὺν περιλαμβάνει ἡ χριστιανικὴ κοσμοθεωρία στὶς ὑπαρξιακὲς ἀπαιτήσεις, γιατί σὲ αὐτὰ τὰ βάθη καὶ ὄχι περιστασιακὰ θεμελιώνονται οἱ ἀρχὲς τῆς συμπεριφορᾶς, πὺν διαμορφώνουν τὸ χριστιαν-

νικό ήθος του άρτίου ανθρώπου.

Θά συμπληρώσω και πάλι τις προηγούμενες σκέψεις με δύο ώριμες κρίσεις του Παναγ. Κανελλόπουλου:

«Είπα παραπάνω ότι είναι αδύνατο να άφομοιώσουμε τον πόνο και τον θάνατο χωρίς την πίστη. Άτομικά χωρίς την πίστη και κοινωνικά χωρίς την άγάπη. Η άτομική και κοινωνική μας ύπόσταση, ή πίστη και ή άγάπη, ή μεταφυσική και ή πρακτική μας άποστολή είναι δύο πράγματα άλληλένδετα. Το «έγώ» είναι συνάρτηση του «εσύ». Η πίστη συνάρτηση της άγάπης. Δεν πιστεύει όποιος δεν άγαπάει. Και δεν άγαπάει άληθινά όποιος δεν πιστεύει.

» Έτσι στο βάθος μόνο ή πίστη μπορεί να γίνει ή πηγή της άρετης. Το ότι στην ιστορία προσβάλλουν και έναρτοι, που είναι άπιστοι και άθρησκοί, αυτό δεν κλονίζει την άλήθεια που είπα. Οί άνθρωποι αυτοί χωρίς να το ξέρουν, άντλούν την άρετή τους από κάποια πίστη στα βάθη των αιώνων που προηγήθηκαν. Η γενεαλογία της άρετης μάς υποχρεώνει να ανακαλύψουμε παντού την πίστη» (Π. Κανελλόπουλου: «Ο Χριστιανισμός και ή εποχή μας» σελ. 221).

Η'

Και για να κλείσουμε το θέμα μας θά πρέπει να λεχθούν δυο λόγια άκόμη για την άξία της μαρτυρίας του ιστορικού Χριστιανισμού, που τονώνει την πίστη και δεν την άφήνει εκθετη στην κατηγορία των άρνητων, ότι τάχα πρόκειται για έναν αυθαίρετο ύποκειμενισμό. Γιατι όπως παρατηρεί στο βιβλίο του «Για μιά πορεία με επίγνωση» (σελ. 46) ο Άλέξ. Τσιριντάνης: «Οί προτάσεις αυτές μεταφυσικής πίστεως δεν άποδεικνύονται, αυτό όμως δεν σημαίνει ότι είναι αυθαίρετες, χωρίς στήριγμα. Και αυτό το στήριγμα άς μάς επιτραπεί να το ονομάσουμε δικαιολογητική βάση. Άς μάς επιτραπεί να χρησιμοποιήσουμε με ειδική έννοια τον όρο αυτόν για να δηλώσουμε τουτο: "Ότι κάτι που ισχυρίζομαι δεν μπορώ μόν να το άποδείξω, έχω όμως εύλογη αι-

τία, που το δέχομαι σαν άληθινό και έμπιστεύομαι σ' αυτό τον προσανατολισμό της ζωής μου».

Και ποιά θά είναι στην προκειμένη περίπτωση ή δικαιολογητική βάση, που κάνει την χριστιανική κοσμοθεωρία άξια της άποδοχής της από τον σύγχρονο άνθρωπο;

Πέραν από την άπάντηση στις ύπαρξιακές άπαιτήσεις του ανθρώπου, πέραν από την ύπεροχή της ήθικης της διδασκαλίας, ύπάρχει ή μαρτυρία του αίματος της πρώτης εκκλησίας, που δεν χύθηκε βέβαια για καμιά πολιτική, έθνική ή κοινωνική σκοπιμότητα - μιά τέτοια έρμηνεία δεν βρίσκει πουθενά ιστορική δικαίωση, ούτε βέβαια ή πλάνη ή ο φανατισμός μπορούν να αιτιολογήσουν τέτοια κατορθώματα - αλλά χύθηκε σαν έπικύρωση μιάς ιστορικής πραγματικότητας: «Έάν κάτι είναι πραγματικότης είς τον κόσμο αυτόν -γράφει κάπου άλλου ο Άλέξ. Τσιριντάνης («Είσαγωγή στον Χριστιανισμό» σελ. 23)- είναι και αυτή ή μαρτυρία των Άποστόλων, που έμαρτύρησαν με τα λόγια τους, με τα γραπτά τους, με το αίμα τους ότι είδαν, έψηλάφησαν τον Άναστάντα Χριστόν και έλαβαν από Αυτόν την έντολή να διαδώσουν το Εύαγγέλιό Του σε όλον τον κόσμο».

Έκτοτε ή μεγάλη αυτή μαρτυρία ένισχύεται από το ιστορικό γεγονός ότι ή πίστη αυτή έβιώθηκε δια μέσου των αιώνων. «Αν και αυτή ή βίωση στο βάθος είναι κρυμμένη. Μπορεί ή ιστορία να μάς άναφέρει μερικά έξωτερικά πράγματα σχετικά με τον Χριστιανισμό, αλλά στην ουσία ή βίωση αυτού του μυστηρίου της πίστεως δεν φαίνεται και δεν μετριέται. Είναι το μεγάλο μυστικό των αιώνων, το θαύμα των Άγίων» (Η. Μαστρογιαννόπουλου: «Μπροστά στο Σπήλαιο» περιοδ. «Ακτίνες» 1983 σελ. 249).

Αυτή τη μεγάλη μαρτυρία καλούμεθα να την προσβάλλουμε στον σημερινό κόσμο για να ξαναγεννηθεί ή έλπίδα στον άπογοητευμένο άνθρωπο.

ΒΑΣΙΛ. Κ. ΣΤΑΘΑΚΗΣ

ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ (Δ.Α.) ΚΑΙ Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ (Β')

3. Η πηγή τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου

Ὁ δυαδισμὸς τοῦ δικαίου σὲ κείμενο θετικὸ δίκαιο καὶ στὴν ἰδέα τῆς δικαιοσύνης ἢ ἀλλιῶς στὸ ἀποκαλούμενο «φυσικὸ» δίκαιο, ἀποτελέσει ἀνεκάθεν ἓνα κεντρικὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου.

Τὸ πρόβλημα αὐτὸ τίθεται γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα ἀπὸ τοὺς σοφιστὲς οἱ ὁποῖοι προβαίνουν σὲ σαφῆ διάκριση ἀνάμεσα στὸ φυσικὸ δίκαιο, δηλαδή στὸ «δίκαιο ὅπως θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι, σύμφωνα μὲ τὴ φύση τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἀνθρώπων» καὶ στὸ θετικὸ δίκαιο, αὐτὸ πὺν μὲ βάση τὸ νόμο ἰσχύει κάθε φορὰ.

Οἱ σοφιστὲς προβαίνουν στὴ διαπίστωση ὅτι ὑπάρχει στὴν πράξη ἀντίθεση ἀνάμεσα στὰ δύο αὐτὰ δίκαια («ἐναντία ἀλλήλοις ἐστὶν ἢ τε φύσις καὶ ὁ νόμος» κατὰ τὸν Καλλικλῆν) καὶ ὁ νόμος σὲ πολλὲς περιπτώσεις παραβιάζει τὴ φύση («πολλὰ τῶν κατὰ νόμον δικαίων πολεμῶς τῇ φύσει διάκειται» κατὰ τὸν Ἀντιφώντα), ὅπως π.χ. στὴν περίπτωση τῆς δουλείας, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι κατὰ τὸν Ἀλκιδάμαντα «ἐλευθέρους ἀφῆκε πάντας ὁ Θεός, οὐδένα δούλον ἢ φύσει πεποίηκε», παραδέχονται ὅμως τὴν παντοδυναμία τοῦ θετικοῦ δικαίου.

Ὁ Ἀριστοτέλης διακρίνει καὶ αὐτὸς ἀνάμεσα στὸ φυσικὸ καὶ στὸ θετικὸ ἢ ἀλλιῶς «νομικὸ» δίκαιο καὶ ὀρίζει τὸ φυσικὸ δίκαιο ὡς τὸ δίκαιο «ὁ μαντεύονται τε πάντες φύσει κοινὸν Δίκαιον», τὸ ὁποῖον ὅμως δέχεται ὅτι δὲν εἶναι ἀμετάβλητο καὶ αἰώνιο, ὅπως γινόταν δεκτὸ μέχρι τότε, ἀλλὰ ἔχει μεταβλητὸ περιεχόμενο ἀφοῦ ἀπορρέει ἀπὸ τὴ φύση τῶν πραγμάτων σὲ ὀρισμένο

τόπο καὶ χρόνο.

Κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας, ἡ διάκριση ἀνάμεσα στὸ φυσικὸ καὶ τὸ θετικὸ δίκαιο περνάει καὶ στὸ χῶρο τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου.

Τὸ Jus Gentium πὺν εἶναι τὸ κοινὸ δίκαιο πὺν ἐφαρμόζεται χωρὶς διάκριση στοὺς ρωμαίους πολίτες καὶ στοὺς ξένους συγκεντρώνει τὰ γνωρίσματα τοῦ φυσικοῦ δικαίου, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ Jus Civile πὺν ἐφαρμόζεται μόνο στοὺς ρωμαίους πολίτες, πὺν ἀντιπροσωπεύει τὸ αὐστηρὸ θετικὸ δίκαιο.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, διατυπώνοντας γιὰ πρώτη φορὰ τὴ θέση τοῦ Χριστιανισμοῦ πάνω σὲ δύσκολα θεολογικὰ ζητήματα, ὅπως π.χ. τὸ ζήτημα τῆς δικαιοσύνης τῶν ἐθνῶν πὺν δὲν ἐγνώριζαν τὸν μωσαϊκὸ νόμο, πὺν ἀνέκνυσε ἀπὸ τὴν ἀξίωση τῶν ἐξ Ἑβραίων χριστιανῶν νὰ ἐφαρμόζεται ὁ μωσαϊκὸς νόμος καὶ ἀπὸ τοὺς ἐξ ἐθνῶν χριστιανούς, καταφεύγει στὴ λύση τοῦ φυσικοῦ δικαίου.

Ὅπως γράφει στὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολήν του (β', 13-14), οἱ ἐθνικοὶ καὶ οἱ εἰδωλολάτρες πὺν δὲν ἔχουν γνωρίσει τὸ Μωσαϊκὸ Νόμο ἀλλ' ἐνεργοῦν ἀπὸ ἔμφυτη ἠθικὴ παρόρμηση ὅσα λέει ὁ Νόμος («φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῆ»), αὐτοί, παρόλο πὺν δὲν ἔχουν τὸν Νόμο, εἶναι οἱ ἴδιοι γιὰ τὸν ἑαυτὸν τους νόμο («οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες ἑαυτοῖς εἰσι νόμος»).

Μὲ τὴ συμπεριφορὰ τους δὲ αὐτὴ φανερώνουν ὅτι ἔχουν γραπτὸ τὸ ἔργο τοῦ Νόμου μέσα στὶς καρδιές τους, ὅταν ἡ συνειδήσή τους ἐξετάζει τὶς πράξεις τους καὶ μαρτυρεῖ ἂν αὐτὲς εἶναι καλὲς ἢ κακὲς ἢ ὀνοῦς τους ἀναπτύσσει λογισμοὺς πὺν κατη-

γορούν ό ένας τόν άλλον ή και άπολογοϋνται για τήν έξακριβωση του καου.

Αϋτοι λοιπον οι εθνικοι και οι ειδωλολάτρες, καταλήγει ό 'Απόστολος, που ζουν χωρις γνώση του Μωσαϊκου Νόμου, θα ανακηρυχουθουν δίκαιοι από τον Θεό, έφ' όσον υπήρξαν τηρητές του έμφυτου ήθικοϋ νόμου.

Από τó πιό πάνω χωρίο αλλά και από πολλά άλλα στις έπιστολές του (π.χ. Β' Κορινθ. 3,3, Ρωμ. ζ' 22-24, Γαλ. ε' 22-23, Α' Τιμοθ. α' 9) προκύπτει ότι ό 'Απόστολος Παϋλος, διακεκριμένος νομοδιδάσκαλος και ό ίδιος του Μωσαϊκου νόμου, ήταν ένήμερος του φιλοσοφικοϋ προβληματισμοϋ τής εποχής του γύρω από τη διάκριση του δικαίου σε φυσικό και θετικό και ιδιαίτερα του 'Αριστοτελικου έργου που φαίνεται πως άσκησε ζωηρή επίδραση στη σκέψη του⁽⁸⁾⁽⁹⁾.

Τό φυσικό δίκαιο υιοθετείται άργότερα από την Καθολική 'Εκκλησία χάρη στις συμβολές του Αϋγουστίνου και του Θωμά του 'Ακυνάτη, άποτελεί σχολή κατά τον 17ο αιώνα που την ιδρύει ό Hugo Crotius και φτάνει μέχρι τις μέρες μας¹⁰.

Στις άρχές του αιώνα μας ό δυαδισμός του δικαίου έκπροσωπείται βασικά από δύο Σχολές, τήν 'Ιστορική και τήν Κοινωνιολογική.

Η πρώτη άπληχέ τή θεωρία του Savigny κατά τήν όποίαν τό δίκαιο που ισχύει κάθε

φορά άποτελεί έκφραση του πνεύματος του λαού και θρίσκειται πάντοτε σε άρμονία με αυτό, γι' αυτό και άποτελεί τό μόνο όρθό δίκαιο. Η θεωρία αϋτή άρνεϊται τήν ύπαρξη του φυσικοϋ δικαίου και συντελεϊ σε μεγάλο βαθμό στην έπικράτηση τής θεωρίας του νομικοϋ θετικισμοϋ.

Η δεύτερη θεωρία στηρίζεται στις ιδέες του Αϋστριακου Eugen Ehrlich κατά τις όποιες τό κέντρο βάρους τής εξέλιξης του δικαίου θρίσκειται όχι στη νομοθεσία αλλά στην κοινωνία. Από αϋτήν και από τις κοινωνικές ένώσεις και ομάδες που τήν άποτελουν πηγάζει τό «ζωντανό» δίκαιο, δηλαδή τό πράγματι έφαρμοζόμενο δίκαιο καθώς και τό αϋθόρμητο κοινωνικό δίκαιο που διαπλάσσειται άβιαστα από τήν άνοργάνωτη κοινωνία και τηρείται από τους πολίτες, έστω και αν άποδοκιμάζεται από τό έπίσημο (κρατικό) δίκαιο.

Οι θεωρίες αϋτές και ιδίως αϋτές τής 'Ιστορικής Σχολής, άμφισδητήθηκαν έντονα από πολλές πλευρές, γενικά όμως αναγνωρίζεται «ή δικαιοπαράγωγός δύναμη τής άνοργάνωτης κοινωνίας» που στηρίζεται στη συλλογική κοινωνική συνείδηση¹¹.

Μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, παρατηρείται διεθνώς μία «αναγέννηση» του φυσικοϋ δικαίου, ή θεωρία του όποιου υιοθετείται σχεδόν από όλες τις Διακηρύξεις των 'Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και από τὰ Συντάγματα όρισμένων Κρατών, όπως τής Γαλλίας, τής 'Ιταλίας, τής Δ. Γερμανίας.

Ιδιαίτερα αϋτό συμβαίνει στη Δ. Γερμανία όπου ό νομικός θετικισμός θεωρήθηκε ότι συντέλεσε στη νομιμοποίηση του άάνθρωπου ναζιστικοϋ καθεστώτος.

Τόσο μεγάλη ήταν ή στροφή προς τό φυσικό δίκαιο ώστε με τό Διάταγμα 165/1968 όρίζεται ότι «Τά Δικαστήρια δέν μπορούν να άροϋνται τήν έφαρμογή μιās ισχύουσας νομοθετικής διάταξης με τήν αιτιολογία ότι, κατά τή γνώμη τους, αντίκειται στην έπιείκεια ή σε υπερθετικές άρχές».

Μετά τήν άποκατάσταση του κράτους

8. Βασ. Νικόπουλου, 'Εφέτη, 'Η νομική σκέψη του 'Απ. Παύλου (Συμβολή στην ιστορική έρευνα των Δικαίων των πρώτων Χριστιανικών χρόνων). Διδακτορική διατριβή. Θεσ/νίκη 1992. Κεφ. 3ο. Τό φυσικό δίκαιο σδν Παϋλο, σ. 103 έπ.

9. Παν. Ζέπου. 'Ο Παϋλος ως έργάτης του δικαίου. «Ακτίνες» 1951. σ. 258 έπ.

10. Για τό φυσικό και θετικό δίκαιο, βλ. γενικότερα: - Κ. Τσάτσου. Πολιτική, 1965, σελ. 85 έπ.

- Κ. Τσάτσου. 'Η κοινωνική φιλοσοφία των αρχαίων 'Ελλήνων, σ. 66.

- Έμμ. Μιχελάκη. Φιλοσοφία, Φιλοσοφία του Δικαίου και Νομική 'Επιστήμη. ΕΕΝ 1967, σ. 217 έπ.

- Γ. Μητοπουλου. Προβλήματα ισχύος του δικαίου. Νο Β24, σ. 1 έπ.

11. - Γεωργίου Μιχαηλίδη-Ναυάρου. Δίκαιον και κοινωνική συνείδηση, σ. 45 έπ.

δικαίου και τοῦ φιλελεύθερου συνταγματικού καθεστώτος στον εὐρωπαϊκὸν χώρο, ἡ θεωρία τοῦ νομικοῦ θετικισμοῦ ἐπανερχεται καὶ ἐπικρατεῖ σταδιακὰ στὶς νομικὲς ἐπιστῆμες παρὰ τὴν ἀμφισβήτησή της ἀπὸ μεγάλη μερίδα τῆς νομικῆς θεωρίας.

Ὁ δυαδισμὸς αὐτὸς τοῦ δικαίου προβλημάτισε ιδιαίτερα καὶ τὴ σχετικὴ μὲ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου θεωρία.

Κατὰ τὴ θεωρία τοῦ θετικοῦ δικαίου, τὰ θεμελιώδη δικαιώματα ὑπάρχουν μόνον «*στό βαθμὸ πὸν θεσπίζονται ἀπὸ τὸ ἐκαστοτε ἰσχύον (θετικὸ) δίκαιο καὶ εἰδικότερα ἀπὸ τὸ Σύνταγμα, τὸ ὁποῖον μεθοδεύει καὶ ἐγγυᾶται τὴν προστασία τους*». Ἐννοῦνται ἀλλὰ δικαιώματα, δῆθεν φυσικά, ὑπερθετικά ἢ προκρατικά δὲν ὑπάρχουν.

Κατὰ τὴ θεωρία τοῦ φυσικοῦ δικαίου, τὰ θεμελιώδη δικαιώματα εἶναι συνδεδεμένα μὲ τὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου καὶ προϋπάρχουν τοῦ θετικοῦ δικαίου, τὰ ὁποῖα τὸ Κράτος ἀπλῶς ἀναγνωρίζει καὶ προστατεύει ἀλλὰ δὲν τὰ δημιουργεῖ. Ὡς ἐκ τούτου τὰ δικαιώματα αὐτὰ εἶναι «ἀμετάβλητα» καὶ «ἀναπαλλοτρίωτα» καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ δεσμεύουν καὶ τὸν ἴδιο τὸν συνταγματικὸ νομοθέτη, γιὰ τὸν ὁποῖον ἀποτελοῦν ἔνα ἀνυπερέδλητο ὄριο.

Τὸ Ὁμοσπονδιακὸ Δικαστήριον τῆς Δ. Γερμανίας μὲ τὴν ἀπὸ 18-12-1953 ἀπόφασή του, καταλήγει τελικὰ στὴ θέση πὸν δέχεται τὴν ὑπαρξὴ ὑπερθετικῶν δικαιωμάτων, τὰ ὁποῖα θεμελιώνονται στὸ φυσικὸ δίκαιο καὶ τὰ ὁποῖα ἀπλῶς θετικοποιοῦνται ἀπὸ τὸν θεμελιώδη Νόμο, μὲ τὴν παρατήρησιν ὅμως ὅτι σὲ ἕνα φιλελεύθερο δημοκρατικὸ πολίτευμα θὰ πρέπει σχεδὸν νὰ ἀποκλείεται ἡ περίπτωσις νὰ ὑπάρχει ἀντίθεση ἀνάμεσα στοὺς ὑπερθετικούς κανόνες πὸν θετικοποιοῦνται καὶ στὶς συνταγματικὲς διατάξεις πὸν τοὺς θετικοποιοῦν.

Κατὰ τὸ σκεπτικὸ τῆς θεμελιώδους αὐτῆς ἀποφάσεως: «*Ἡ ἀνεξάρτητὴ ἰσχὺς τῆς*

... ἀρχῆς ὅτι ὁ ἀρχικός συνταγματικὸς νομοθέτης (ἐκεῖνος πὸν ἀσκεῖ πρωτογενῆ συνταγματικὴ ἐξουσία) μπορεῖ νὰ τὰ ρυθμίζει ὅλα σύμφωνα μὲ τὴ θέλησή του, θὰ ἐσημαίνε ὀπισθοδρόμησιν στὴ θεωρία τοῦ οὐδέτερου ἀξιῶν νομικοῦ θετικισμοῦ, ἢ ὁλοῖα ἀπὸ πολὺ καιρὸ ἔχει ξεπεραστεῖ στὴ νομικὴ ἐπισημὴ καὶ πράξει. Ἡ ἐποχὴ τοῦ ἐθνικοσοσιαλιστικοῦ καθεστώτος στὴ Γερμανία ἔχει διδάξει ἀκριβῶς ὅτι καὶ ὁ νομοθέτης μπορεῖ νὰ θεσπίζει ἀδικο καὶ συνεπῶς ὅτι γιὰ νὰ μὴν εἶναι ἀολλη ἡ νομικὴ ἐπιστῆμη ἀπέναντι τέτοιων δυνατῶν ἱστορικῶν ἐξελίξεων, θὰ πρέπει σὲ ἐξαιρετικὲς περιπτώσεις νὰ ὑπάρχει ἡ δυνατότητα ἀποδόσεως μεγαλύτερης ἀξίας στὴν ἀρχὴ τῆς οὐσιαστικῆς δικαιοσύνης ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἀσφάλειας τοῦ δικαίου, στὴν ὁποῖαν ἀποβλέπει κατὰ κανόνα τὸ θετικὸ δίκαιο. Ἀκόμη καὶ ὁ ἀρχικός συνταγματικὸς νομοθέτης δὲν μπορεῖ λογικὰ νὰ ὑπερβεῖ τὰ ἀκρότατα ἐκεῖνα ὄρια τῆς δικαιοσύνης... Οἱ κανόνες πὸν χαρακτηρίζονται πολλαπλῶς ὡς ὑπερνομοθετικοί... δὲν ἔχασαν τὸν εἰδικὸ χαρακτήρα τους γιὰ τὸ λόγο ὅτι ὁ νομοθέτης τοῦ Θεμελιώδους Νόμου περιέλαβε αὐτοὺς στὴ θεμελιώδη ἀπόφασή του καὶ ἔτσι τοὺς θετικοποίησε. Ἐπομένως οἱ κανόνες αὐτοί... ὁρίζονται στὴν ἐλεύθερη διάθεσιν τοῦ συνταγματικοῦ νομοθέτη μόνον, ἐφόσον δὲν γίνεται ὑπερβάσις τῶν ἀναφερθέντων ἀκροτάτων ὁρίων τῆς δικαιοσύνης. Ἡ πιθανότητα ὅτι ἕνας φιλελεύθερος δημοκρατικὸς συνταγματικὸς νομοθέτης θὰ ὑπερβεῖ κάπου τὰ ὄρια αὐτά, εἶναι τόσο μικρὴ, ὥστε ἡ θεωρητικὴ δυνατότητα «ἀντισυνταγματικῶν συνταγματικῶν κανόνων» εἶναι πρακτικὰ σχεδὸν ἀδύνατη»¹².

Ὁρθά, ἐπομένως, σύμφωνα καὶ μὲ τὸ πρὸ πάνω σκεπτικὸ τῆς ἀποφάσεως τοῦ Ὁμοσπονδιακοῦ Δικαστηρίου, ἐσημαίνεται ὅτι: «*Τὸ γεγονός ὅτι ἀπάνω ἀπὸ τὸ θετικὸ δίκαιο, ἀπάνω ἀπὸ τὴν νομοθετικὴ βούλησιν τῆς ὁλοιασδήποτε πολιτείας, τοῦ ὁποιοῦδήποτε λαοῦ, στέκει ἕνας ἀνώτατος κοινωνικὸς κανόνας ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὅλοι*

12. Ἄθ. Ράϊκου. Βλ. παραπ. σὲ τεῦχος Α. Ἡ νομικὴ φύσις τῶν θεμελιωδῶν δικαιωμάτων, σ. 20 ἑπ.

οί κανόνες θετικού δικαίου άντλούν τὸ κύρος τους καὶ τὸν ὁποῖον, πέρα ἀπὸ ἓνα ὀρισμένο ὄριο, δὲν μποροῦν νὰ παραγνωρίσουν, χωρὶς νὰ λάβουν νὰ ἔχουν κύρος, θεωρεῖται δικαίως ἢ μεγαλύτερη ἐγγύηση ὅτι ἡ πολιτεία δὲν μπορεῖ νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὸν προορισμὸς τῆς, ὑποκύπτουσα στὴν ἰδιοτροπία καὶ τὶς ἀνθαιρεσίες εἴτε τῶν λίγων εἴτε τῶν πολλῶν. Ἀπάνω σὲ αὐτὸ τὸ ἀκλόνητο θεμέλιο στηρίζεται καὶ τὸ κύρος τοῦ θετικού δικαίου, ἀλλὰ καὶ τὸ κύρος τῶν πράξεων πού, ὅταν συντρέξουν ὀρισμένοι ὄροι, τὸ καταργοῦν. Ἀπάνω σὲ αὐτὸ στηρίζεται καὶ τὸ ἀληθινὸ κράτος δικαίου ἀλλὰ καὶ ἡ δίκαιη καὶ δημοκρατικὴ ἐπανάσταση»¹³.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι συγκροτημένο φυσικὸ δίκαιο δὲν ὑπάρχει καὶ ἡ προσφυγὴ σὲ αὐτὸ ἀπὸ τὰ Δικαστήρια ὑπονομεύει τὴν ἰσχύ τοῦ κεμένου δικαίου, εἰσάγοντας στὴν ἐρμηνεία του τὸ στοιχεῖο τοῦ ὑποκειμενισμοῦ π.χ. τῆς Ἰδέας τοῦ Δικαίου ἢ τοῦ Ὁρθοῦ Δικαίου. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ παραβλέπεται ὅτι αὐτὸ ἰσχύει ὅσο ἐπικρατεῖ σὲ μία χώρα φιλελεύθερο δημοκρατικὸ πολίτευμα. "Ὅταν τὸ πολίτευμα αὐτὸ καταλυθεῖ, «*Ἡ προσφυγὴ στὸ φυσικὸ δίκαιο καθίσταται ἀναγκαία, ἰδίως γιὰ τὴ θεμελίωση τῆς ἀρχικῆς ἀκρότητας τῶν πράξεων τοῦ τυραννικοῦ καθεστῶτος, οἱ ὁποῖες παραβιάζουν κατάφωρα πολλὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα*», ὅπως ἐγινε π.χ. στὴ Δ. Γερμανία μετὰ τὴν κατάλυση τοῦ ἐθνικοσοσιαλιστικοῦ καθεστῶτος.

Μιὰ διάταξη πού δίνει τὴν ἐντύπωση προσφυγῆς στὸ φυσικὸ δίκαιο, εἶναι καὶ τὸ ἄρθρο 164 τῆς Συνθήκης τῆς ΕΟΚ πού ὀρίζει ὅτι «*Τὸ Δικαστήριό ἐξασφαλίζει τὴν*

τήρηση τοῦ δικαίου κατὰ τὴν ἐρμηνεία καὶ ἐφαρμογὴ τῆς παρουσῆς συνθήκης», κάνοντας μία «*ἀντιδιαστολὴ ἀνάμεσα στὴ Συνθήκη ἢ ὁποῖα ἀποτελεῖ τὸ Σύνταγμα τῆς Κοινότητος καὶ στὸ Δίκαιο, ὑπέρτερο τῆς Συνθήκης*».

Ὑποστηρίζεται ὅμως ὅτι στὴν περίπτωσή αὐτή, ὁ δικαστής, ἐπιχειρώντας νὰ ἀνεύρει τὸ δίκαιο, θὰ καταφύγει, ὄχι στὸ «*φυσικὸ*» δίκαιο, μὲ κίνδυνο νὰ εἰσαγάγει τὴν ὑποκειμενικὴ του πεποίθησι, ἀλλὰ στὴν προϋπάρχουσα «*συνισταμένη τῶν κοινῶν πεποιθήσεων τῆς κοινότητος πού τὸν ἔχει τάξει Δικαστήρ*», δηλαδή σὲ προϋπάρχοντα κανόνα δικαίου¹⁴.

Οἱ ὑποστηρίζοντες τὴν αὐτάρκεια τοῦ θετικού δικαίου στὴν κατοχύρωση τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, ὑποστηρίζουν, καὶ ὀρθά, ὅτι τὰ δικαιώματα αὐτὰ εἶναι προϊόντα τοῦ ἰσχύοντος (θετικού) δικαίου καὶ ὅτι ἡ ὑπόστασή τους προϋποθέτει ἀφ' ἑνὸς τὴν ὑπαρξὴ τοῦ δικαίου πού ἀπονέμει σὲ αὐτὰ τὴν ἐννομη ἰκανότητα καὶ ρυθμίζει τὴν ἀσκήσή τους καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν ὑπαρξὴ τῆς κρατικῆς ἐξουσίας πού τὰ προστατεύει καὶ ὅτι οἱ ἰδεολογικὲς ἀρχὲς καὶ ἀξίες πού κυριαρχοῦν στὴ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων καὶ υἰοθετοῦνται ἀπὸ τὸ ἰσχyon δίκαιο, δὲν ἔχουν δεσμευτικὸ χαρακτήρα γιὰ τὸ συνταγματικὸ νομοθέτη καὶ δὲν θεμελιώνουν δικαιώματα παρὰ μόνον ἀφοῦ περιβληθοῦν μὲ τὸ κύρος καὶ τὶς κυρώσεις τῶν κανόνων τοῦ ἰσχύοντος δικαίου¹⁵.

Μὲ τὴν ἐπιχειρηματολογία τους ὅμως αὐτὴ συνομολογοῦν, γεγονός ἀλλωστε πού ἀποτελεῖ καὶ διαπίστωση τῆς κοινωνιολογικῆς ἐρευνας, ὅτι τῆς θεσπίσεως τῶν κανόνων τοῦ δικαίου προηγεῖται ἡ διαμόρφωση ὀρισμένων κοινωνικοοικονομικῶν δομῶν καὶ ἰδεολογικῶν ἀρχῶν ἢ ἀξιῶν πού κυριαρχοῦν στὴ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων σὲ ὀρισμένες ἱστορικοπολιτικὲς συγκυρίες, οἱ ὁποῖες τελικὰ υἰοθετοῦνται καὶ ὑλοποιοῦνται ἀπὸ τὸ ἰσχyon δίκαιο.

Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τὰ ἰσχyοντα Σύνταγματα καθίστανται κώδικες τῶν βασικῶν

13. Κ. Τσάτσου. Βλ. Παρπ. Πολιτικὴ, σελ. 94.

14. Κωνσ. Κακούρη, Ἡ ἀποστολὴ τοῦ Δικαστηρίου τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων καὶ τὸ ἦθος τοῦ Δικαστοῦ. Ὁμιλία του κατὰ τὴν ἀναγόρευση του ὡς ἐπιτίμου διδάκτορος τοῦ Δικαίου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τὴν 13-4-1992. Ἐκδόσεις Ἄντ. Σάκκουλα, 1993.

15. Ἄριστ. Μάνεση. Συνταγματικὰ δικαιώματα, ἀτομικὲς ἐλευθερίες.

Ἡ νομικὴ φύση τῶν ἀτομικῶν ἐλευθεριῶν, σελ. 38 ἐπ.

ἀξιών και ἰδεωδῶν ποὺ ἐπικρατοῦν σὲ κάθε κοινωνία και συγκροτοῦν ἓνα σύστημα τῶν ἀξιών αὐτῶν ποὺ προσδιορίζει ὅλο τὸν πολιτικὸ και κοινωνικὸ βίο τῆς χώρας τους.

Τῆς κατοχυρώσεως και προστασίας τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων στα διάφορα διεθνή και ἔθνικὰ νομικὰ κείμενα μετὰ τὸ δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, προηγήθηκαν ὁ Χάρτης τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν και ἡ Οἰκουμενικὴ Διακήρυξη τῶν Δικαιωμάτων τοῦ Ἄνθρώπου (για νὰ περιορισθῶ μόνο σὲ αὐτὰ) μετὰ τὰ ὁποῖα «*ἡ καθημαγμένη ἐκ τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου ἀνθρωπότης, ἀνεγνώρισε τὴ σημασίαν τῶν θεμελιωδῶν δικαιωμάτων και τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ ἀνθρώπου ὡς κεντρικῆς ἀξίας τοῦ πολιτισμοῦ και ὡς οὐσιώδους παράγοντος διασφαλίσεως τῆς εἰρήνης και εὐημερίας τῆς ἀνθρωπότητος*».

Ἔτσι, «*Τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου ἐμφανίζονται κατ' ἀρχὴν ὡς κατάκτηση τοῦ παγκοσμίου πολιτισμοῦ. Ἐκ τοῦ πολιτισμοῦ τούτου, ὡς πρωτογενοῦς πηγῆς παντός νομικοῦ φαινομένου, ἀντλοῦν τὴν ὑπαρξίν των και τὴν δύναμιν ἐπιβολῆς των. Πέραν τῆς νομικῆς θεσμοποιήσεως των εἰς τὴν τυπικὴν ἔννοιαν τοῦ ὄρου, τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελοῦν ἀντικείμενον μιᾶς πολιτιστικῆς θεσμοποιήσεως. Θεωροῦνται γενικῶς ὡς θεμελιώδεις συστατικὸν τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ*».

Μπορεῖ ἀπὸ τοὺς ὑποστηρικτῆς τοῦ θετικοῦ δικαίου νὰ ὑποστηρίζεται ὅτι ἡ πηγὴ τῶν θεμελιωδῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὸ θετικὸ δίκαιο, δὲν μπορεῖ ὅμως νὰ ἀμφισβητηθεῖ ὅτι και ἡ πηγὴ τῶν σχετικῶν μετὰ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώ-

που κανόνων τοῦ θετικοῦ δικαίου θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ σὲ ἓνα εἶδος φυσικοῦ δικαίου ποὺ διαμορφώνεται μέσα στὴν ἱστορία ἀπὸ τὴ συμβολὴ καθοριστικῶν γιὰ τὸ μέλλον τοῦ ἀνθρώπου ἰδεῶν και ἀξιών ποὺ συνεισφέρουν στὸν πνευματικὸ πολιτισμὸ τῆς ἀνθρωπότητος μεγάλὰ φιλοσοφικὰ και θρησκευτικὰ ἰδεολογικὰ ρεύματα.

Ὅπως πολὺ χαρακτηριστικὰ ἀναγράφεται: «*Δὲν πρέπει νὰ παροραῖται ὅτι ἐάν αἱ ἐκδηλώσεις τοῦ φαινομένου τούτου (δηλαδή τῆς προοδευτικῆς θεσμοποιήσεως τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου) καταγράφονται εἰς τὸν αἰσθητὸν χῶρον τῆς ἱστορίας, αἱ καταβολαὶ του εὐρίσκονται εἰς τὸν ἰδεατὸν ἐκείνον χῶρον ὁπόθεν ἐκπορεύονται αἱ δυνάμεις αἱ ὁποῖα κατευθύνουν τὴν ἱστορίαν. Εἶναι ὁ χῶρος εἰς τὸν ὁποῖον ὑπάρχει ὁ ἀνθρώπος, τὸν ὁποῖον ἐδόμησεν ἡ ἑλληνικὴ ἀνθρωποκεντρικὴ φιλοσοφία και ἐσμίλευσεν ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ. Μετὰ ταῦτα τὴν «φυσικὴν» ἀφετηρίαν ἡ ἀρχὴ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου εἰσέρχεται βραδέως παλαιότερον, ραγδαίως σήμερον, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ θετικοῦ δικαίου, ἀλλ' ἀναζητεῖ πάντοτε τὰς πηγὰς τῆς εἰς τὸ φυσικὸν δίκαιον. Ἐκείθεν ἀρδεύεται, ἐκεῖ γονιμοποιεῖται και εἰς τὴν πορείαν τῆς ταύτης καταλύνει και ἀχρηστεύει τὰς πάσης φύσεως ἐννοιοκρατικὰς κατασκευὰς περὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Δικαίου, ἐξημερώνει και ἐκπολιτίζει τὴν λειτουργίαν του και τὸ κατευθύνει συμπυκνωμένον πρὸς ἓνα, τὸν μόνον δυνατὸν στόχον του: τὴν καταξίωσιν τοῦ Ἀνθρώπου»¹⁶.*

ΔΗΜ. ΛΙΑΡΟΜΜΑΤΗΣ
Δικηγόρος

16. Δημ. Ευρυγένη. Δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, θετικὸν δίκαιον, φυσικὸν δίκαιον. Ἀρμενόπουλος 1967, σ. 3 ἐπ.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ε΄

**ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ Ο ΕΞ ΟΙΚΟΝΟΜΩΝ
ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΑΙ ΤΗΣ ΑΛΗΘΟΥΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ**

Τὸν περασμένον αἰῶνα δύο προσωπικό-
τητες, ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Γρηγό-
ριος ὁ Ε΄ καὶ ὁ Διδάσκαλος τοῦ Γένους
Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων
συνέβαλον, μὲ τὸν ιδιαίτερον αὐτῶν τρόπον,
εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν σχολικῶν πραγμάτων
τοῦ Γένους μας.

Ὁ Γρηγόριος Ε΄, τοῦ ὁποίου, κατὰ τὸν
Κ. Οἰκονόμον, «*τὸ σεμνὸν καὶ αὐστηρὸν τοῦ
ἠθους, ἡ λιτὴ δίαιτα, ἡ ταπεινὴ στολή, τὸ
ἀφιλάργυρον τοῦ τρόπου, ὁ πρὸς τὴν πίστιν
ἐνθερμὸς ζῆλος, ἡ περὶ τὴν κοσμιότητα τῶν
ἐκκλησιαστικῶν ἀδυσώπητος ὀξυδέρκεια, ἡ
ὀξύτατη περὶ τὰ ἔργα δραστηριότης, τὸ ὀξύ-
θυμον καὶ ραγδαῖον, καὶ πρὸς τοὺς κινδύ-
νους καταφρονητικόν, αἱ ἀκαμπτοὶ αὐτοῦ
ιδεαὶ καὶ ἡ ἀνένδοτος περὶ τὰ δόξαντα καλὰ
καὶ ἀτρόμητος πεισιμονή, ἀπεδείκνυνον σεβα-
στὸν καὶ φοβερόν*», (Κατάλογος... σ. 263-
264) αὐτὸς ὁ Πατριάρχης ὁ Γρηγόριος Ε΄,
ιδιαιτέρως ἐνδιεφέρθη ὑπὲρ τῆς παιδείας τοῦ
Γένους.

Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ Γρηγόριος Ε΄,
ὡς καὶ ἄλλοι, εἶχεν ὀραματισθεῖ τὴν ἀνόρ-
θωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ Γένους, τὴν ἀπελευθέ-
ρωσίν του ἀπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγὸν μέσῳ
τῆς παιδείας, διὰ τοῦτο καὶ ἐξέδωκε πλῆθος
σχετικῶν ἐγκυκλίων καὶ σιγιλίων, διὰ τῶν
ὁποίων ἐνίσχυε πᾶσαν πρωτοβουλίαν πρὸς
ἴδρυσιν καὶ συντήρησιν σχολείων, καθορίζων
συγχρόνως δι' αὐτῶν τὸ πλαίσιον λειτουργ-
γίας αὐτῶν καὶ τὰ εἰς αὐτὰ διδασκόμενα
μαθήματα.

Εἰς μίαν τούτων, 11 Σεπτεμβρίου 1807,
σημειοῖ: «*Ἱερῶτατοι Μητροπολίται καὶ
ὑπέριτμοι καὶ θεοφιλέστατοι Ἀρχιεπίσκοποι
τε καὶ Ἐπίσκοποι, σπουδάσητε σύμπαντες
καὶ προθυμηθῆτε, ζήλω ἐνθῶ, εἰς τὸ συστή-
σαι καὶ ἀποκαταστήσαι κοινὰ σχολεῖα τῶν
ἱερῶν γραμμῶν καὶ φροντιστήρια τῶν Ἑλ-*

*ληνικῶν μαθημάτων κατὰ χώρας καὶ τόπους
ἀρμοδίους, ὅσοι οὐκ εὐπορεῖτε ἐν τῇ πατρί-
δι ὑμῶν, καὶ οὐκ ἔχετε τοιοῦτον κλέος, ἵνα
ἐπιδιδῶσι καὶ προκόπτωσι τὰ τέκνα ὑμῶν
καὶ οἱ αὐτόχθονες καὶ οἱ ἐξ ἄλλοδαπῶν φοι-
τῶντες καὶ βουλόμενοι μαθητεῦσαι· συνι-
στῶντες καὶ διοριζόμενοι διδασκάλους ἐπι-
μελεῖς εἰς ἐκπαιδευσίαν καὶ μάθησιν καὶ χρη-
στοθήθειαν τῶν διδασκομένων μαθητῶν συν-
τρέχοντες καὶ βοηθοῦντες ἰδίᾳ τε καὶ κοι-
νῶς εἰς τὸ θεόδοτον τοῦτο χρῆμα τῆς παι-
δείας*» (Τὰ κατὰ Γρηγόριον Ε΄, σ. 143-144).

Ὅμως ἐπειδὴ πολὺ συντόμως, ἀπὸ τὴν
ἐποχὴν παραμονῆς του εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος,
κατὰ τὴν πρώτην πατριαρχεῖαν (1797-
1802), ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν δευτέραν πατριαρ-
χεῖαν (1806-1808) καὶ ἰδιαιτέρως τὴν τρί-
την πατριαρχεῖαν (1818-1821) διεπίστωνε
καθημερινῶς ὅτι «*προσκόμματα σατανικῶν*
*παρεμπόδιζον «τὰς προόδους τῶν νέων εἰς
τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀληθοῦς καὶ εἰς τὴν ἐκ-
πλήρωσιν τοῦ τέλους αὐτῆς ἦτοι τῶν χριστια-
νικῶν ἔργων τὴν κατορθώσιν»* ἀντέδρασε διὰ
τῆς ἐκδόσεως τῆς πολὺ γνωστῆς ἐγκυκλίου
τοῦ Διαταγῆς περὶ τῶν Ἑλληνικῶν Σχολείων
(Μάρτιος 1819).

Εἰδικώτερον διεπίστωνεν ὅτι «*ἐπετόλα-
ξεν ἐναχοῦ μία καταφρόνησις περὶ τὰ γραμι-
ματικά μαθήματα καὶ διόλου παράβλεψις
περὶ τὰς Λογικὰς καὶ Ρητορικὰς τέχνας, καὶ
περὶ αὐτὴν ἐπὶ πᾶσι τὴν διδασκαλίαν τῆς
ὑψηλοτάτης Θεολογίας, προερχομένη ἐκ τῆς
ὀλοτελοῦς ἀφοσιώσεως μαθητῶν ὁμοῦ καὶ
διδασκάλων εἰς μόνον τὰ Μαθηματικά καὶ
τὰς ἐπιστήμας, καὶ μία ψυχρότης περὶ τὰ τῆς
ἀμωμήτου ἡμῶν Πίστεως...»*. Προσέτι διε-
πίστωνεν ὅτι πολλοὶ ὑπεστήριζον «*ὅτι τῶν
προγόνων ἡ γλῶσσα, ἡ Ἑλλὰς ἐκεῖνη φωνή,
καὶ δύσκολος εἰς τὴν κατάληψιν καὶ ἔξιν καὶ
τρόπον τινα περιττὴ εἰς τὸ Γένος τὴν σημε-*

ρον, και παρεισηγαγον αλλοκοτους τινας καινοτομιας και νεας νομοθεσιας, ωστε και ετολμησαν μερικοι, να αντιστρατευονται εκ του εμφανους και να κινωσι κατ' αυτης γλωσσαν υβριστριαν και αχαλινον».

Πάντα ταυτα ηνάγκασαν τον Γρηγόριον Ε' να καταφερθη, δια της Έγκυκλιου αυτης, τοςον εναντιον εκεινων οι οποιοι εθεωρουν την γλωσσαν των προγονων, ως περιτην, εμποδιζοντες τας προόδους των νεων εις την αληθη παιδειαν, διευκολυνοντες αντιθετως αυτους εις την γυμνασιν των Μαθηματικων, οσον και εναντιον εκεινων, «οιτινες της πλατειας οδοϋ της εις απωλειαν αγουσης, καθηγεμονες και οδηγοι γινοντα».

Πιστις και πεποιθις του Γρηγοριου Ε', ως εμφανιεται εις την Έγκυκλιον ταυτην, ητο οτι οι νεοι αφοϋ καταστοϋν «εγκρατεις του καθ' ελληνοσ λογου, και γυμνασθωσιν, οσον αρκει, και εις τας Λογικας και Ρητορικας τεχνας, τότε ας ανοιγωνται ελευθερωσ αυτοις και τα προαυλια των επιστημων».

Αυτα, ως ητο φυσικον, προεκαλεσαν την αντιδρασιν των οπαδων του Διαφωτισμου, αντιδρασις η οποια ελαβε μεγαλας διαστασεις την εποχην εκεινην και την οποιαν απαντωμεν εις δημοσιευματα μεχρι σημερον.

Ειδικωτερον ο Γρηγόριος Ε', ως καταγραφει ο Κ. Οικονομος, κατηγορηθη οτι εξεδωκε ταυτην την περι των Έλληνικων Σχολειων Έγκυκλιον Διαταγην, «χαριν της Καλλιμαχικης οικογενειας (του Ηγεμονος Μολδαυιασ Σκαρλατου Καλλιμαχου, θεοσεβουσ και φιλομουσου) ητις, αδιαφοροϋσα προς τας επιστημονικας γνωσεις κατεγινετο εις μονασ ησταιας και προσευχας» και οτι ο Γρηγόριος Ε' υπηρξε διωκτης της Φιλοσοφιασ αποκαλων αυτην εν τη Διαταγη «Ευρωπαϊκη μωροσοφια». Περιοριζων δε και την Έλληνικην παιδειαν εις στενωτατα ορια εκηρυτε δηθεν «οτι οι Πλατωνες και Αριστοτελεισ και οι Νευτωνες και οι Καρτεσιοι και τα τριγωνα και οι λογαριθμοι φερονσιν αδιαφοριαν εις τα Θεια». Τοςον παραφρων διωκτης των επιστημων εξωγραφι-

σθη ο μακαριος Γρηγόριος... Αλλ' αρκει προς ελεγχον της αληθειας μονη η της πατριαρχικης Διαταγησ παραβολη προς οσα κατ' αυτου ιστορηθησαν» (Καταλογος σ. 280 σημ.).

Αυτα εγραφεν ο Κ. Οικονομος πολλα χρονια μετα, το 1837. Πρεπει να ομολογηθη, οτι ο μεγαλος αυτος Πατριαρχησ με την Έγκυκλιον του αυτην Διαταγην, διεχωριζε την στασιν της Εκκλησιασ και την ιδικην του εναντι των στρεφομενων κατα της ελληνικης παιδειασ. Αι νεαι ιδεαι, αι οποιαι με ταχυ ρυθμον κατεφθανον εις την σπουδαζουσαν νεολαιαν ησαν επικινδουνοι καθ' οτι, συμφωνωσ προς αυτασ, ολαι αι εκδηλωσεισ της ανθρωπινησ ζωησ και πασα κοσμοθεωρια ερρυθμιζοντο δια του ορθου, και μονον, λογου. Ωσ εκ τουτου και πασ επιστημων εις τας ερευνας του απηλλασσετο απο πασης προληψεωσ, πιστεωσ, και αυθεντιασ. Η δε θρησκεια επαυε να θεωρηται εξ αποκαλυψεωσ, αποκαλουμενη εκτοτε «φυσικη». Την σπουδαιοτεραν θεσιν κατελαμβανε το «πειραμα» ενωπιον του οποιου πασα αλλη εννοια, παραδοσισ, αυθεντια, πιστις απεμακρυνετο, αν δεν αντειχεν, εις την κριτικην του ορθου λογου. Ο Ευρωπαϊκοσ πολιτισμοσ, οστισ ανεπτυχθη δια του ελληνικου και ετελειωθη δια του Χριστιανισμου, κατεστη ευρυτεροσ και τελειοτεροσ παντων των προηγουμενων.

Ο Γρηγόριος Ε' πεπεισμενοσ οτι ενας τοιουτοσ πολιτισμοσ ητο δυνατον να αδελφοποιησ τα εθνη, να αφομοιωσ τα μερικωτερα στοιχεια και ως εκ τουτου να απωλεσθουν τα τοπικωτερα και μερικωτερα στοιχεια παντοσ εθνουσ εισερχομενου εις τον κολπον της ευρωπαϊκης οικογενειας, ως, κατι αναλογον, δυναται να συμβη σημερον με τα Κρατη-μελη της Ευρωπαϊκης Ενωσησ, αντεδρασε σθεναρωσ.

Επεθυμει την ελεγχομενην εισοδοχην των ιδεων και, ει δυνατον, συγχωνευσιν αυτων υπο της ελληνικησ παιδειασ, οϋτωσ, ωστε να μη διαταραχθη η σχεσισ της παλαιασ και της νεασ γενεασ. Αντι ομωσ της αναμενομενησ συγχωνευσεωσ, διεπιστωνε το διαζυγιον αυ-

των, κάτι τὸ ὁποῖον προεκάλει ταραχήν, διατάραξιν κοινωνικῶν, πολιτικῶν, πνευματικῶν σχέσεων. Τὸ δὲ σπουδαιότερον, διὰ τὸν Γρηγόριον Ε΄, στοιχεῖον τῆς παιδείας ὡς μέσον ἀφυπνίσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ διὰ τῆς καλλιέργειας τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως ἀπεμακρύνετο ἔνεκα τῆς ἀναλήψεως τῶν προσανατολισμῶν τῆς παιδείας ἀπὸ παράγοντας μακρὰν τῆς Ἐκκλησίας εὐρισκομένων.

Ἐνδεικτικὸν τῆς στροφῆς τῆς νέας γενεᾶς πρὸς τὸ εὐρωπαϊκὸν πνεῦμα, εἶναι ἐπιστολὴ Μακαρίου, ἱερομονάχου, ἐξ Ἱερουσαλήμ, πρὸς τὸν Κ. Οἰκονόμον, εἰς Τσαρίτσανην, τὸ 1804(;) ὅπου σημειοῦνται μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς: «...*εὐσεβολογῶ συνθετικῶς καὶ ἀναλυτικῶς διὰ τῆς ἀγιογραφικῆς ἀλγέδρης καὶ γεωμετρῶν θεωρητικῶς καὶ ἠθικῶς τὰς τῶν φιλοχρίστων προσκνητῶν εὐλαβεῖς ψυχάς, καὶ ἀναγωγικῶς σχεδιάζων νοερῶς γραμμὰς καὶ τοιουτότροπα τρίγωνα, καὶ παραλληλόγραμμα, καὶ κύκλους, καὶ παραβολάς, καὶ ὑπερβολάς, καὶ ἐλλείψεις, καὶ σπείρας, καὶ πυραμίδας, καὶ κώνους, καὶ κύβους, καὶ κυλίνδρους, καὶ σφαίρας...*».

Γενικώτερον θεωρῶν ὁ Γρηγόριος Ε΄ ὅτι «*οὐδὲν ἄλλο τιμιώτερον καὶ ἀφελμιώτερον ἐστίν... τῆς σοφίας καὶ παιδείας καὶ διδασκαλίας, δι' ἧς ...ὁ ἄνθρωπος κοσμεῖται καὶ στολιζέται καὶ τελειούται*» (Τὰ κατὰ Γρηγόριον Ε΄, σ. 141), ἐπέδιδετο καθ' ὅλην τὴν ζωὴν του, εἰς «*τὴν διηγεκῆ περιθάλψιν τε καὶ προστασίαν καὶ περιποίησιν τοῦ ἐξαιρέτου χρημάτου τῆς παιδείας, ἧς οὐθ' ἦκε ποτέ παρὰ Θεοῦ ἀγαθόν, οὐθ' ἦξει ὁμοιον ἐν ἀνθρώποις*» (Τὰ κατὰ Γρηγόριον Ε΄, σ. 151).

Θερμὸς ὑποστηρικτῆς τῆς ἀληθοῦς παιδείας ἦτο καὶ ὁ περιώνυμος Διδάσκαλος τοῦ Γένους Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων.

Ἐνδεικτικὰ τῆς προσωπικότητος τοῦ Κ. Οἰκονόμου εἶναι τὰ ὅσα ἀναφέρει ὁ Γρηγόριος Ε΄ εἰς τὴν εἰσήγησίν του περὶ ἀνακηρύξεως τοῦ Κ. Οἰκονόμου ὡς Γενικοῦ Ἱεροκήρυκος τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἀποκαλῶν αὐτὸν «*ἄνδρα ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἀναφανέντα διασημώτατον οὐ λό-*

γο παντὸς εἶδους ἐπιστημῶν καὶ σοφίας τὸ γνώρισμα, θεοσεβεία μὲν ἀρεταῖς προσωκειωμένον, θεωρία δ' ἀπάσαις περιηγηθισμένον ταῖς χάρισιν... καὶ οὐ μόνον τὰ γραμματικά, διαλεκτικά, ρητορικά, τὴν ἐγκύκλιον πᾶσαν παιδείαν ἠθικὴν τε φιλοσοφίαν καὶ τὴν ὑψηλοτάτην θεολογίαν ἐπὶ δημοσίας καθέδρας ἐκδιδάσκοντα, ἀλλὰ καὶ τοῖς εὐαγγελικοῖς λόγοις ἐπιδέξιον ὄντα... καὶ ἐνὶ λόγῳ, τῇ μὲν Ἐκκλησίᾳ χρήσιμον, τοῖς δὲ φιλομαθεῖ τοῦ Γένους ἀναγκαῖον» (Τὰ κατὰ Γρηγόριον Ε΄, σ. 106).

Ὁ Κ. Οἰκονόμος, ἂν καὶ ἐδίδασκεν ὡς Διδάσκαλος καὶ Σχολάρχης εἰς τὸ Φιλολογικὸν Γυμνάσιον Σμύρνης, ἐμφορούμενον ἀπὸ τὰς νέας ιδέας, ἐν τούτοις ἔναντι τῆς Ἐγκυκλίου περὶ τῶν Ἑλληνομουσείων τοῦ Γρηγορίου Ε΄ ἐποποθετήθη θετικῶς, χαρακτηρίσας μάλιστα τὸν τόμον «*ἱερὸν καὶ θεῖον τῶ ὄντι*» εἰς ἐπιστολὴν τὴν ὁποίαν, μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Στεφάνου, ἱατροῦ, ἀπέστειλε πρὸς τὸν Γρηγόριον Ε΄.

Ὡς διαπιστοῦται ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, ὁ Κ. Οἰκονόμος κατεδίκαζεν ὄχι τὴν ὑγιᾶ φιλοσοφίαν, ἀλλὰ τὴν κενὴν καὶ ψευδῆ. «*Ἄγλωσσοι*», σημειοῖ, «*καὶ κακόφωνοι καὶ ἀπειρόκαλλοι προσθέτουσιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν νεολαίαν γνώσεις τινὰς τεταρχειυμένας καὶ ἐώλους καὶ νεκράς, οὔτε νοῦν νὰ ἐμποιήσωσιν ἀγαθόν, οὔτε καρδίαν νὰ θρῆψωσιν, ἀλλ' ἀπὸ οἴησιν καὶ δοξοκολίαν ὡς ἄσκοις κενοὺς ἐμφοροῦσαι τοὺς νέους. Οὕτως αἰσχωρῶς κατακόπτουσι τῶν ὁμογενῶν τὴν παιδείαν, μὲ χεῖρας βαρβάρους καὶ βαρβαρωτέρας ψυχῆν, τὴν καλλίστην τοῦ Γένους περιαίρονται δόξαν. Καὶ φιλοσοφίαν μὲν ἐπαγγέλλονται, τὸ δὲ κράτιστον αὐτῆς μέρος καταφρονοῦσι. Διδάσκουσι φωτὸς ὑπαρξῆν καὶ φύσεως παντοίων σωμάτων ἀπὸ τῶν ὁμοίων τὸ τὴν μάθησιν μετέχουσι καὶ λύκοι καὶ ὄρνιθες. Τὸ δὲ λογικώτατον τῆς φιλοσοφίας ἔργον, τὸ τὸν λόγον καθαῖρον, καθ' ὃ ἄνθρωπος τῶν ἀλόγων θηρίων μάλιστα διαφέρει, τὸ περὶ τὰς λογικὰς καὶ γραμματικὰς στρεφόμενον τέχνας, ὡς περιττὸν ἀποβάλλουσι*» (Τὰ κατὰ Γρηγόριον Ε΄, σ. 307). Καὶ κατω-

τέρω ἀναφωνεῖ «*Μακράν, Παναγιώτατε Δέσποτα, μακράν τοῦ εὐσεβοῦς τῶν ὀρθοδόξων σοσιτήματος οἱ τοιοῦτοι γόητες καὶ πλάνοι καὶ φαρμακεῖς! Αὐλισθεῖσαν μὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ εἰς οἴκους ἀοικήτους· μὴ φύγειεν σκότους, μὴ θάλωσιν ἐπὶ γῆς οἰκίαν, καὶ ὁ ράδαμνος αὐτῶν ξηρανθεῖη. Τρυγηθεῖσαν ὡς ὄμφακες πρὸ ὥρας καὶ ἐκπέσοιεν ὡς ἄνθος*» (Τὰ κατὰ Γρηγόριον Ε΄, σ. 308).

Ἡ ἄποψις, ὅτι ὁ Κ. Οἰκονόμος δὲν συνεφώνει οὐσιαστικῶς μὲ τὸ πνεῦμα τῆς Ἐγκυκλίου, ἀλλὰ ἠναγκάσθη νὰ τὴν ἀποδεχθῆ, δὲν φαίνεται νὰ εὐσταθῆ, καθ' ὅτι ὁ Διδάσκαλος αὐτὸς ἦτο μὲν ἀνέκαθεν θαυμαστῆς τῆς ἑλληνικῆς σοφίας, ἀλλὰ δὲν ἀπεμακρύνετο τῆς χριστιανικῆς τοιαύτης καὶ παρέμενε, εἰς ὅλον τὸν βίον του, ὀρθόδοξος καὶ τῶν πατρῶων παραδόσεων τηρητῆς. Οὐδέποτε ὑπῆρξε διώκτης τῆς ὑγιούς φιλοσοφίας, τὴν ὁποῖαν ἄλλως τε θεώρει προῖόν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἦτο θιασώτης τῆς ἀληθοῦς προόδου, ἐπειδὴ ἐπίστευεν ὅτι «*ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία μίαν οἶδε προόδον, τὴν προκοπὴν τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ... πᾶσαν δὲ ἄλλην θρυλλουμένην προόδον τοῦ νῦν αἰῶνος οὐδέποτε παραδέξεται ἡ Ἐκκλησία. Πρόοδος ἄνευ τῆς εὐσεβείας εἶναι μᾶλλον σκότος ἢ φῶς*» (Ἀρχεῖον, Νοέμβριος 1847).

Ἐπ' αὐτὴν τὴν ἔννοια συνιστᾷ δι' ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν Ἐπίσκοπον Σερβίων καὶ Κοζάνης Βενιαμὴν «*καταρτίζειν τὴν νεολαίαν διὰ τε τῆς θύραθεν καὶ τῆς θείας μάλιστα σοφίας*» (Ἀρχεῖον, 26-4-1839). Θεμέλιον δὲ τῆς παιδείας θεώρει τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν καὶ μελέτην τῶν πατρῶων συγγραμμάτων. «*Οὐδέποτε*», ἔγραφε, «*προκόψουσι οἱ Ἕλληνες, ἂν θεμέλιον τῆς παιδείας δὲν προκαταβάλωσι τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν καὶ μελέτην τῶν πατρῶων αὐτῶν συγγραμμάτων, ἧτις καὶ τὸ φρόνημα τρέφει καὶ τὴν ψυχὴν εἰς τὴν πατρῶαν εὐσέβειαν στηρίζει. Βλέπετε ἐκ πείρας ὅτι τὰ λεγόμενα φιλοσοφικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ μαθήματα χωρὶς τῆς ἑλληνικῆς παι-*

δείας καὶ εὐσεβείας ἔδλασαν μᾶλλον ἢ ὠφέλησαν τοὺς ἔχοντας ἤδη κατὰ δυστυχίαν ἐπιστήμονας ἀγραμμάτους καὶ κακόφρονας» (Ἀρχεῖον, 2-7-1840).

Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ἔχουν τὰ ὅσα γράφει, δίκην συμβουλῶν, εἰς τὸν σπουδάζοντα εἰς Παρισίους Κωνσταντῖνον Εὐθυβούλην. «*Σὺ δὲ δήπου*», σημειοῖ, «*νέος ὢν, ἐργάζη τὴν καλὴν ἐργασίαν, φιλοσοφίαν ἀσκῶν, οὐ τὴν ψευδομένην τοῦνομα, τὴν ἀφιστῶσαν τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ σαρκοποιοῦσαν τὴν ψυχὴν καὶ φνισοῦσαν καὶ οἰήματος ὑποῦλου πληροῦσαν ἐπ' ὀλέθρῳ τῶν χρωμένων ἀλλὰ τὴν ὄντως φιλοσοφίαν, τὴν μίαν, τὴν ἀληθινήν, τὴν συνάπτουσαν τὸν ἄνθρωπον τῷ Θεῷ καὶ ρύπου παθῶν καὶ τύφου φρενῶν ἐκκαθαίρουσαν, εὐμενῆ δὲ καὶ φιλόανθρωπον καὶ δίκαιον τὸν κεκτημένον ἐργαζομένην, καὶ πρακτικὸν καὶ δραστήριον πρὸς τὸ ἀγαθὸν ὅθεν ἂν ὄφελος γένοιτο τῇ πατρίδι, καὶ τοῦτ' αὐτό, Θεῷ ὅμοιον τὸν ἄνθρωπον ἀναφαίνουσαν. Ταύτην, ὧ φίλε Εὐθυβούλη, τὴν φιλοσοφίαν οἶμαι σε ἐπὶ τῆς ξένης ἀσκεῖν*» (Ἀρχεῖον, 15-5-1842).

Μήπως, οἱ ρυθμίζοντες σήμερον τὰ σχολικὰ πράγματα τῆς πατρίδος μας πρέπει ἐπιτέλους νὰ ἐγκύψουν καὶ εἰς ὅσα ἐκήρυξαν διὰ τὸ μέγαλον αὐτὸ θέμα, τὴν Παιδείαν τοῦ Γένους μας, οἱ ὑποστηρικταὶ τῆς ἀληθοῦς παιδείας, Γρηγόριος Ε΄ καὶ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἕξ Οἰκονόμων.

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΜΠΟΥΓΑΤΣΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Γ. Π. Ἀγγελοπούλου, Τὰ κατὰ τὸν... Γρηγόριον Ε΄, ἐν Ἀθήναις 1865.
2. Ζ. Μαθᾶ / Κ. Οἰκονόμου / Κατάλογος... Ἐπισκόπων... καὶ Πατριαρχῶν... ἐν Ναυπλίῳ 1837
3. Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Ἀρχεῖον Κ. καὶ Σοφ. Οἰκονόμου.

Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΚΑΙ Η ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ 1821

Πολλοί παράγοντες συνετέλεσαν στην προετοιμασία της Έπανάστασης του 1821. Είναι γνωστός ο ευεργετικός ρόλος της Εκκλησίας κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, γιατί αυτή διατήρησε όχι μόνο την πίστη, αλλά και τη γλώσσα, την παιδεία και την πολιτιστική παράδοση των υποδούλων Ελλήνων. Σπουδαίο ρόλο διαδραμάτισε και η παιδεία, η οποία διατήρησε όχι μόνο τη γλώσσα και την ιστορική μνήμη, αλλά εθέρμανε και τον πόθο της ελευθερίας. Πολύ σημαντικό ύπηρεξε και ο ρόλος των Κοινοτήτων, δηλαδή της τοπικής αυτοδιοίκησης των υποδούλων Ελλήνων. Η αυτοδιοίκηση συνέβαλε στη διατήρηση της εθνικής ταυτότητας των Ελλήνων, τους συγκρότησε σε οργανωμένη κοινωνία και σε ξεχωριστή εθνότητα, ικανή να διεκδικήσει την ελευθερία της. Τέλος έξιςου σημαντικός ήταν και ο ρόλος των άρματολων και κλεφτών, οι οποίοι αποτέλουσαν την ένοπλη αντίσταση του έλληνισμού και προετοίμασαν τις πολεμικές δυνάμεις του για την Έπανάσταση.

Οί ιστορικοί αναφέρουν και άλλους παράγοντες, που συνετέλεσαν στη διατήρηση της εθνικής μας ταυτότητας και στην προετοιμασία της έθνεγερσίας. Τελευταία τονίζεται ιδιαίτερα ο οικονομικός παράγων. Πολλοί υποστηρίζουν ότι την Έπανάσταση προετοίμασε η οικονομική πρόοδος του Έλληνισμού με την ανάπτυξη του εμπορίου κατά το 18ο αιώνα. Γι' αυτό θα εξετάσουμε το ρόλο της οικονομικής αυτής προόδου των Ελλήνων στην προετοιμασία της Έπανάστασης.

Κατά τους δύο πρώτους αιώνες της τουρκοκρατίας οι Έλληνες εξαθλιώθηκαν οικονομικά. Τα καλύτερα κτήματα στις πεδινές περιοχές τα πήραν οι Τούρκοι. Το εμπόριο και η ναυτιλία είχαν παρακμάσει ήδη από τα τέλη της βυζαντινής εποχής,

γιατί είχαν περιέλθει στα χέρια των Ιταλικών πόλεων (Βενετίας, Γένουας κ.λ.π.). Με την κατάκτηση της Βαλκανικής από τους Τούρκους και την σύγχρονη περίπου ανάκαλυψη του νέου δρόμου προς τις Ίνδιες, με τον περίπλου της Αφρικής, παρήκμασε το εμπόριο και η ναυτιλία στη Μεσόγειο.

Άλλα από τα μέσα του 16ου αιώνα άρχισε η παρακμή της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και ο ζυγός της δουλείας έγινε έλαφρότερος. Έτσι οι Έλληνες μπόρεσαν να ανασυγκροτηθούν οικονομικά, να αναπτύξουν όχι μόνο τη γεωργία και την κτηνοτροφία, αλλά και τη βιοτεχνία και το εμπόριο. Έπειτα άρχισε να αναπτύσσεται το Ευρωπαϊκό εμπόριο στην Ανατολή με τις περίφημες Διομολογήσεις, δηλαδή τις συνθήκες παραχώρησης προνομίων στους Ευρωπαίους, που έκαμαν οι Τούρκοι με τους Γάλλους πρώτα και έπειτα με τους Άγγλους και τους άλλους Ευρωπαϊκούς λαούς. Με τις συνθήκες αυτές οι Οθωμανοί παραχώρησαν εμπορικά προνόμια στους Ευρωπαίους, όπως την ελεύθερη ναυσιπλοΐα στη Μεσόγειο, την απαλλαγή από τελωνειακούς δασμούς, την προστασία και την ασφάλεια. Τα προνόμια αυτά τα έδωσαν οι Οθωμανοί, για να έκσυγχρονίσουν και να αναπτύξουν οικονομικά το κράτος τους.

Μεγάλη ώθηση στην ανάπτυξη του ευρωπαϊκού εμπορίου στην Ανατολή έδωσαν οι συνθήκες του Κάρολιτις (1699) και του Πασσάροβιτις (1718), με τις οποίες δόθηκε στους Αυστριακούς το δικαίωμα της ελεύθερης ναυσιπλοΐας στο Δούναβη και στον Εύξεινο Πόντο. Πολύ έβοήθησε τους Έλληνες εμπόρους και ναυτικούς η συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774), με την οποία δόθηκε στους Ρώσους το δικαίωμα της ελεύθερης ναυσιπλοΐας στον Εύξεινο

Πόντο, στὰ Στενά και στή Μεσόγειο, καθώς και τὸ δικαίωμα τῆς προστασίας τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων τοῦ Σουλτάνου. Οἱ Ἕλληνες τότε ἀνέπτυξαν περισσότερο τὸ ἐμπόριο και τὴ ναυτιλία, ταξιδεύοντας μὲ ρωσικὴ σημαία και ἐπεκτείνοντας τὸ ἐμπόριό τους στὶς χώρες τοῦ Εὐξείνου Πόντου και τῆς νότιας Ρωσίας.

Ἄλλὰ οἱ Ἕλληνες ἔμποροι ἐπωφελήθηκαν ἀκόμη και ἀπὸ τὰ προνόμια τῶν Εὐρωπαϊῶν ἐμπόρων, τὰ ὁποῖα ἄρχισαν νὰ δίνονται ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 16ου αἰῶνα στοὺς Γάλλους πρῶτα και ἔπειτα στοὺς Ἀγγλους μὲ τὶς περιφημὲς Διομολογήσεις. Μὲ τὰ προνόμια αὐτὰ οἱ Εὐρωπαῖοι ἔμποροι ἄρχισαν νὰ ἀναπτύσσουν τὸ ἐμπόριό τους μὲ τὶς χώρες τῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλὰ δὲν μποροῦσαν νὰ προωθήσουν τὸ ἐμπόριο στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, χωρὶς τὴ βοήθεια τῶν Ἑλλήνων, πρῶτον γιατί δὲν ἤξεραν τὴ γλῶσσα τῶν ἐντοπιῶν και ἔπειτα γιατί δὲν εἶχαν πρόσβαση στὴν ἐσωτερικὴ ἀγορά. Γι' αὐτὸ πῆραν Ἕλληνες ὑπαλλήλους, ὡς διερμηνεῖς, γραμματεῖς και ὑπηρετές· ἀκόμη τοὺς χρησιμοποίησαν ὡς ὑποπρόξενους και ὡς ἐμπορικοὺς ἀντιπροσώπους σὲ διάφορες πόλεις.

Οἱ Ἕλληνες ὑπάλληλοι τῶν Εὐρωπαϊῶν Προξένων προστατεύονταν ἀπὸ αὐτοὺς και εἶχαν τὰ ἴδια προνόμια μὲ τοὺς ξένους ὑπηκόους. Οἱ Πρόξενοι τοὺς ἐξασφάλιζαν τὴν προστασία αὐτὴ μὲ εἰδικὰ μερῶτα (ἐγγράφα παροχῆς προνομίων), τὰ ὁποῖα ἔπαιρναν ἀπὸ τὸ Σουλτάνο. Πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς «Προστατευόμενους» τῶν ξένων ἢ «Μπερατλήδες» ὅπως λέγονταν, ἐπωφελήθηκαν ἀπὸ τὰ προνόμιά τους (ἀπαλλαγὴ ἀπὸ δασμοὺς κ.λ.π.) και ἀνέπτυξαν τὸ ἐμπόριο, ὡς συνεργάτες και βοηθοὶ τῶν ξένων ἐμπόρων στὴν ἀρχὴ και ἔπειτα ὡς ἀνεξάρτητοι ἔμποροι¹.

Οἱ ξένοι ἔμποροι χρησιμοποίησαν τοὺς Ἕλληνες, ἀλλὰ και τοὺς Ἑβραίους ἐμπόρους τῆς Θεσσαλονίκης, ὡς μεσάζοντες γιὰ νὰ διαθέτουν τὰ ἐμπορεύματά τους (κυρίως ὑφάσματα και ἀποικιακὰ) στὴν τοπικὴ ἀγο-

ρά. Ἀπὸ αὐτοὺς πάλι ἀγόραζαν τὰ τοπικὰ προϊόντα (σιτάρι, βαμβάκι, μαλλί, δέρματα, καπνὰ, μετάξι κ.λ.π.), γιὰ νὰ τὰ ἐξαγάγουν στὶς Εὐρωπαϊκὲς χώρες. Οἱ Ἕλληνες ἔπειτα ἔκαμαν ἀκόμη και τὶς χερσαῖες και τὶς θαλάσσιες μεταφορὲς τῶν ἐμπορευμάτων, σὲ ὅλη τὴ Βαλκανικὴ και στὴ Μεσόγειο. Ἔτσι ἀνέπτυξαν πολὺ και τὴ ναυτιλία, παράλληλα μὲ τὸ ἐμπόριο².

Οἱ Ἕλληνες στὴν ἀρχὴ ἔγιναν μεσάζοντες και πράκτορες τῶν ξένων ἐμπόρων. Ἐπειτα ὅμως ἀπέκτησαν ἐμπορικὴ πείρα ἀπὸ τὶς συναλλαγές τους μὲ τοὺς Εὐρωπαίους ἐμπόρους, ἐπωφελήθηκαν ἀπὸ τὸν ἀνταγωνισμό μεταξύ τῶν ξένων, και κυρίως μεταξύ τῶν Γάλλων και Ἀγγλων ἐμπόρων, και μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου πῆραν τὸ ἐξωτερικὸ ἐμπόριο στὰ χέρια τους και ἄρχισαν νὰ ἀνταγωνίζονται τοὺς ξένους. Ἐγκατέστησαν ἐμπορικοὺς ἀντιπροσώπους δικούς τους στὶς διάφορες πόλεις τῆς Εὐρώπης (Βενετία, Τεργέστη, Βιέννη, Λιδόρνο, Μασσαλία κ.λ.π.) και συναλλάσσονταν ἄμεσα μὲ τοὺς ξένους ἐμπορικοὺς οἴκους. Στὶς μεγάλες ἐμπορικὲς πόλεις τῆς Εὐρώπης οἱ Ἕλληνες ἔφτιαζαν παρκοικίες, οἱ ὁποῖες ἀνθοῦσαν οἰκονομικά, εἶχαν ὄργανωθεῖ σὲ Κοινότητες μὲ πολλὰ προνόμια αὐτοδιοικήσεως, εἶχαν ὠραίους ναοὺς, σχολεῖα κ.λ.π.

Οἱ Ἕλληνες ἔμποροι, και κυρίως αὐτοὶ ποὺ ἦσαν στὸ Ἐξωτερικὸ, συνέβαλλαν πολὺ στὴν οἰκονομικὴ και στὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξη τῆς ὑπόδουλης Ἑλλάδας κατὰ τὸ 18ο αἰῶνα και στὶς ἀρχές τοῦ 19ου. Οἱ ἔμποροι αὐτοὶ γνώρισαν και θαύμασαν τὸν Εὐρωπαϊκὸ πολιτισμὸ, ἔκαμαν σύγκριση τῆς ὑπόδουλης Ἑλλάδας μὲ τὴν προοδευμένη Εὐρώπη και λυπήθηκαν γιὰ τὴν ἄθλια κατάσταση τῆς χώρας μας, ἐνεκα τῆς δουλείας. Γι' αὐτὸ ἐργάθηκαν ἐντατικὰ γιὰ τὴν πνευματικὴ πρόοδο τῆς πατρίδας. Βοήθησαν οἰκονομικά γιὰ νὰ κτισθοῦν νέοι ναοὶ ἢ γιὰ νὰ ἀνακαινισθοῦν οἱ παλαιότεροι, γιὰ νὰ

ίδρυθουν σχολεία, για να εφοδιασθούν με βιβλία. Πλήρωσαν πολλά για τη μεθοδολογία των δασκάλων και για να βοηθήσουν πολλούς φιλομαθείς νέους να σπουδάσουν στην Ευρώπη, και έπειτα να επιστρέψουν, για να μεταδώσουν τα φώτα του πολιτισμού στην υπόδουλη πατρίδα τους. Τέλος βοήθησαν πολλούς λογίους, για εκδώσουν επιστημονικά και φιλοσοφικά βιβλία, ή για να μεταφράσουν στα ελληνικά μερικά αξιόλογα έργα ξένων.

«Η ανάπτυξη του Ελληνικού εμπορίου συνετέλεσε επίσης στην ανάπτυξη αισθημάτων εθνικής ενότητας», έγραφε πριν από 150 περίπου χρόνια ο Άγγλος ιστορικός G. Finley³, και σύγχρονος Έλληνας ιστορικός παρατηρεί: *«Πριν ακόμα ύψωθεί η σημαία της ελευθερίας, το Ελληνικό στοιχείο είχε κατακτήσει την υπεροχή στο εμπόριο και τις μεταφορές σαν στοιχείο με ιδιαίτερο εθνικό χαρακτήρα»*⁴. Η οικονομική ανάπτυξη και πρόοδος των Ελλήνων τους έδωσε αυτοπεποίθηση, εθνική υπερηφάνεια, τους έκαμε να αισθάνονται διαφορετικοί και ανώτεροι από τους άπολιτιστους κατακτητές τους. Έτσι το εμπόριο συνέβαλε στην ενίσχυση του εθνικού φρονήματος των Ελλήνων. Το σπουδαιότερο όμως είναι ότι η πρόοδος αυτή συνετέλεσε παράλληλα και στην πνευματική πρόοδο και στην ανάπτυξη της παιδείας. Γιατί οι έμποροι βοήθησαν πολύ το έργο της Εκκλησίας και των Κοινοτήτων για την ίδρυση σχολείων. Ενίσχυσαν ακόμη τους λογίους και με κάθε τρόπο συνέβαλαν στην πνευματική πρόοδο του Γένους. Είναι δε γνωστό ότι η πνευματική αυτή αναγέννηση των υποδούλων Ελλήνων προκάλεσε την εθνική αφύπνισή τους και την ενίσχυση του πόθου τους για την ελευθερία. Η αναγέννηση αυτή είναι φανερό ότι προετοίμασε και προκάλεσε την Επανάσταση του 1821. Επομένως οι Έλληνες έμποροι πρόσφεραν πολλά στην προετοιμασία της Επαναστάσεως του 1821.

Τέλος, οι ίδιοι έμποροι έγιναν οι πρωτεργάτες και ιδρυτές της Φιλικής Έται-

ρείας, ή όποια ένωσε τους Έλληνες για το μεγάλο σκοπό και κήρυξε πρώτη την Επανάσταση στη Μολδοβλαχία το Φεβρουάριο του 1821. Κατά τον άγωνιστή Ν. Κασομούλη, την Επανάσταση κίνησαν έμποροι και τεχνίτες του έξωτερικού και του έσωτερικού και κυρίως *«ή τάξις των ξενιτεμένων λογιωτάτων και εμπόρων είναι ήτις πρώτη ετόλμησε και εκίνησε τον μοχλόν τουτον και έμβασεν και τους Προκρίτους εις τα αίματα»*⁵. Οι έμποροι της εποχής της τουρκοκρατίας εμπνέονταν από πατριωτικά ιδανικά, δεν απέβλεπαν μόνο στο κέρδος, αλλά κύριος σκοπός τους ήταν να ωφελήσουν την πατρίδα. Εκμεταλλεύθηκαν τα πλεονεκτήματα που απέκτησαν από τις συναλλαγές τους με τους ξένους, δεν άφομοιώθηκαν με αυτούς, έμειναν πάντοτε Έλληνες στην ψυχή και αγωνίσθηκαν για να βοηθήσουν την πατρίδα τους να αναπτυχθεί όχι μόνον οικονομικά, αλλά και πνευματικά και πολιτιστικά. Ο 18ος και ο 19ος αιώνας ανέδειξαν πολλούς μεγάλους εθνικούς ευεργέτες, οι όποιοι δεν ήσαν τίποτε άλλο παρά πλούσιοι Έλληνες έμποροι του Έξωτερικού. Σε αυτούς χωριστά πολλά το έθνος μας.

Υποστηρίζουν μερικοί ότι οι έμποροι ήθελαν την Επανάσταση για να απαλλαγούν από τον τουρκικό ζυγό, που έβαζε πολλά εμπόδια στο εμπόριο (δασμούς κ.λ.π.). Αλλά την Επανάσταση δεν την έκαμαν μόνον οι έμποροι. Υπήρξαν και μερικοί έμποροι, που δεν ενδιαφέρθηκαν πολύ για τον Αγώνα, παρά μόνο για τα οικονομικά τους συμφέροντα. Την Επανάσταση την έκαναν άνθρωποι από όλες τις κοινωνικές τάξεις, και μάλιστα έλαβαν μέρος σ' αυτή πολλοί γενναίοι Ιεράρχες, που ήσαν μέλη της Φιλικής Έταιρείας. Έπειτα τους εμπόρους δεν κίνησαν τα οικονομικά συμφέροντα στις ένεργειές τους για την προετοιμασία της Επαναστάσεως, αλλά ή αγάπη για την πατρίδα και την ελευθερία. Άλλωστε οι Τούρκοι δεν εμπόδιζαν το τοπικό εμπόριο, άπεναντίας το εύνοούσαν και το υπεστήριζαν με πολλούς τρόπους, για να

έχουν αντίπαρο στην οικονομική διείσδυση των ξένων. 'Επί πλέον ή μεγάλη έκταση της 'Οθωμανικής αυτοκρατορίας ευνουσίσε τους 'Ελληνες εμπόρους, γιατί είχαν μιὰ μεγάλη αγορά, για νὰ διαθέτουν τὰ ἐμπορεύματά τους. 'Επομένως ή δουλεία τους ευνουσίσε στην ανάπτυξη τοῦ ἐμπορίου. Προτίμησαν ὅμως νὰ θυσιάσουν αὐτὰ τὰ πλεονεκτήματα ἀκόμη και τις περιουσίες τους, για τὴν ἐλευθερία τῆς πατρίδας.

Οἱ 'Ελληνες ἔμποροι τῆς ἐποχῆς τῆς τουρκοκρατίας εἶναι ἀξιθαύμαστοι γιατί, παρὰ τὰ δεινὰ τῆς σκλαβιάς, μπόρεσαν νὰ προσδεύσουν οικονομικά, νὰ νικήσουν τοὺς Τούρκους πρῶτα στην οἰκονομία και στὸν πολιτισμὸ και ἔτσι νὰ δώσουν ἀντοπεποίθηση και ἔθνικὴ ὑπερηφάνεια στοὺς ὁμοεθνεῖς τους. 'Επειτα εἶναι ἀξιέπαινοι, γιατί δὲν χρησιμοποίησαν τὸν πλοῦτο τους για ἀτομικὲς ἀπολαύσεις και για ἀτομικοὺς σκοποὺς, ἀλλὰ τὸν διέθεσαν ἀφειδῶς για τὴν πατρίδα, για τὴν ὑλικὴ και πνευματικὴ πρόοδο τῆς πατρίδας και τέλος τὰ θυσίασαν ὅλα για τὴν 'Επανάσταση τοῦ 1821. 'Η φιλοπατρία και ή γενναιοδωρία τῶν ἐμπόρων μας στην ἐποχὴ τῆς τουρκοκρατίας συνετέλεσε πολὺ τὴν προετοιμασία τῆς 'Επαναστάσεως και στην ἀπόκτηση τῆς

ἐλευθερίας, ἀλλὰ και στην πνευματικὴ ἀναγέννηση τῆς 'Ελλάδος.

B. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Σπ. 'Ασδραχᾶ, 'Η οικονομικὴ δομὴ τῶν Βαλκανικῶν χωρῶν στὰ χρόνια τῆς 'Οθωμανικῆς αυτοκρατορίας, ιε' -ιθ' αἰῶνες. 'Εκδ. «Μέλισσα», 'Αθήνα 1979.
'Απ. Βακαλοπούλου, 'Ιστορία τοῦ Νέου 'Ελληνισμοῦ, τ. Δ' Τουρκοκρατία, 1689-1812. 'Η οικονομικὴ ἀνοδος και ὁ φωτισμὸς τοῦ Γένους, Θεσσαλονικὴ 1973.
Γ. Λεονταρίτη, 'Ελληνικὴ ἐμπορικὴ ναυτιλία, 1453-1850, 'Εκδ. Ε.Μ.Ν.Ε. «Μνήμων», 'Αθήνα 1981.
Σεραφεὶμ Μάξιμου, 1685-1789. 'Ανέκδοτα ἔγγραφα για τὰ οικονομικά τῆς ἐποχῆς ἀπὸ τὰ Γαλλικὰ 'Αρχεῖα, 'Εκδ. Α. Καραβία, 'Αθήνα 1945, Νέα ἔκδοση τοῦ βιβλίου με τίτλο: 'Η αὐγὴ τοῦ 'Ελληνικοῦ καπιταλισμοῦ, Τουρκοκρατία 1685-1789, 'Εκδ. «Στοχαστής» 1973.
2. Σπ. 'Ασδραχᾶ, ὁ.π. Στὸ βιβλίο αὐτὸ ὑπάρχουν πολὺς ἀξιόλογες μελέτες 'Ελλήνων και ξένων ἐιδικῶν.
3. Γ. Φίνλεϋ, 'Ιστορία τῆς Τουρκοκρατίας και 'Ενετοκρατίας στην 'Ελλάδα, 'Επιμ. Γ' Βουρνᾶ, 'Εκδ. «Πυξίδα», 'Αθήνα 1968, σελ. 333.
4. Σερ. Μάξιμου, ὁ.π. σελ. 4.
5. Νικ. Κασομούλη, Στρατιωτικὰ ἐνθυμήματα, τόμ. Β' σελ. 625-26.

25η ΜΑΡΤΙΟΥ

ΔΙΠΛΗ ΓΙΟΡΤΗ

*Χαρῆτ' ἀδέλφια τὴ μεγάλη μας γιορτῆ.
Εἶν' ή γιορτῆ τῆς πίστης και τῆς λευθεριάς
και προμνηᾶ τὸν ἔρχομὸ τοῦ Λυτρωτῆ
και τῶν προγόνων διαλαλεῖ τὴν ἀρετῆ.*

*Αὐτὴ τὴ μέρα λάμπει ὁ ἥλιος πὸ γλυκά.
Τὸ «χαῖρε» ψάλλουν τὰ οὐράνια πρὸς τὴ γῆ,
κι' ἀντιλαλοῦνε τὰ βουνὰ τὰ ἑλληνικὰ
και στὶς ψυχὲς ξυπνοῦν τὴν πίστι πὸ νικᾶ.*

Γ. ΒΕΡΙΤΗΣ

Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ Η ΕΘΝΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ

Ὁ Νεοέλλη γενικά σήμερα εἶναι μέλος μιᾶς μικρᾶς κατ' ἔκτασιν καὶ κατὰ πληθυσμὸν χώρας, ἐνῶ εἰς τοὺς ὤμους του βαραινέει ἱστορία μακρὰ, ἔνδοξος, πολυεδρική, καὶ παράδοσις πολυαίμακτη. Ὅμως παρὰ τὰ ὀξέα καὶ σοβαρὰ προβλήματα του, παρὰ τὴν κρίσιμον οἰκονομικὴν κατάστασιν καὶ τὴν ἐν γένει κοινωνικὴν ἀποσύνθεσιν τῆς ἐποχῆς του, ὀφείλει νὰ συνδέεται ἀσφαλῶς μὲ ὅ,τι ἀποτελεῖ παρὸν ἀλλὰ καὶ μὲ αὐτὸ τὸ παρελθόν. Ἀπαιτεῖται νὰ ἔχη συνεχῆ ἐπικοινωνίαν μὲ ὅ,τι βαρύνει ὡς ἱστορία, ὡς παρακαταθήκη, ὡς ἠθικὴ περιουσία, ὡς πολιτισμὸς, ὡς λίκνον καὶ πνεύμων γραμμάτων καὶ τεχνῶν.

Ἡ θεώρησις τῆς ἱστορικῆς πορείας τοῦ Ἑλληνισμοῦ προσφέρει εὐγλωττον τὴν μαρτυρίαν μιᾶς συνεχοῦς νεότητος τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου. Καὶ τοῦτο σημειώνεται κατὰ τὸν εὐρύτερον χῶρον τῆς οἰκουμένης. Σήμερα ἡ εἰκὼν τοῦ ἔθνους μας δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἐνθαρρυντικὴ μᾶλλον ἀπογοητευτικὴ ἐμφανίζεται. Παντοῦ ἐκδηλώνονται τὰ συμπτώματα χαλαρώσεως τῶν ἠθῶν καὶ ἔντονα παρατηροῦνται τὰ συμπτώματα παρακμῆς τοῦ πολιτικοῦ, τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου τοῦ σημερινοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἡ πάλῃ καὶ ὁ ἀγὼν καὶ ἡ προσπάθεια εἶναι νὰ καλλιεργῶνται τὰ σημαντικὰ στοιχεῖα τῆς ζωῆς τῆς ἀτομικῆς καὶ τῆς συλλογικῆς· πολὺ περισσότερον τῆς ἐθνικῆς ζωῆς. Αὐτὴ ἡ πάλῃ χρειάζεται συνεχῆ ρυθμὸν καὶ πνοήν. Ἀπαιτεῖται ὁ ἀγὼν καὶ ἡ προσπάθεια, ὥστε ὁ νεοέλλη νὰ ἀποσαφηνίσῃ τὴν θέσιν του καὶ νὰ ἔχῃ σαφῆ ἔννοιαν καὶ ἐπίγνωσιν τῶν προβλημάτων καὶ τῶν αἰτημάτων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἀπαιτοῦν λύσιν. Διὰ νὰ εἶναι μία παρομοία προσπάθεια ἀποτε-

λεσματικὴ, προβάλλει ὡς ἀνάγκη ἡ ἀναδρομὴ πρὸς τὸ παρελθὸν χωρὶς παραθεώρησιν τοῦ παρόντος ἢ ἀδιαφορίαν πρὸς τὸ μέλλον.

«Εκεῖνο ποῦ θὰ θέλαμε νὰ ποῦμε εὐθὺς ἀμέσως, ἔγραφεν ὁ ἀείμνητος Α. Τσιριντάνης (Π. Μελίτης), εἶναι ἡ ἀνάγκη νὰ ἐκτιμηθῇ καὶ πάλι σήμερα ἀπὸ τὴν ἐποχὴν μας ἡ μεγάλη πολιτιστικὴ ἀξία ποῦ λέγεται παρελθόν. Εἶναι ἀλήθεια, πὼς ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος ἐκύτταξε τὸ παρελθὸν ἄλλοτε μὲ μάτι ἀδιάφορο, σὰν κάτι νεκρὸ, τὸ ἀνίκανο νὰ ἀσκήσῃ μιὰ ζωογόνον ἐπιρροὴ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ μέλλοντος, ἄλλοτε πάλι μὲ μάτι ἐχθρικό, σὰν τροχοπέδη, σὰν δύναμι ἀνασταλτικὴ γιὰ τὶς ἐπιδιώξεις τῆς ἐποχῆς, ποῦ τάχα, χάρις στίς πρωτοφανεῖς τῆς κατακτήσεις, ἔσπαξε τὴν συνέχεια τῆς παραδόσεως. Αὐτὸ ἐστέρησε τὸν νεώτερον κόσμον ἀπὸ τὶς ρίζες του. Τὸν ἐστέρησε ἀπὸ τοὺς θησαυροὺς, ποῦ ἐσώρρευσαν μέσα στοὺς αἰῶνες οἱ πνευματικὲς ἀξίες καὶ τὴν αἰώνια ἐκείνη πνοή, ποῦ θὰ τοῦ ἐπέτρεπε νὰ ἀξιοποιήσῃ καὶ νὰ διαμορφώσῃ δημιουργικὰ τὶς πραγματικὰ ἐξαιρετικὰς δυνάμεις, ποῦ κατάρθωσε νὰ κινητοποιήσῃ. Αὐτὸς ἦταν ἕνας σοβαρὸς λόγος γιὰ τὴν ἦττα του. Παραβλέποντας τὶς ἀξίες τοῦ παρελθόντος ἐπέτυχε νὰ φέρῃ ἐπάνω του κατὰ ἕνα μεγάλο ποσοστὸ, μόνον τὶς ἀθλιότητες καὶ τὰ σφάλματα, ποῦ ἀκριβῶς τὸ παρελθὸν ζῶντας μέσα στὸ παρὸν, ἐκκληροδότησε» (βλ. Π. Μελίτη: «Τὸ παρελθόν», περιοδ. «Ἀκτίνες», ἔτος 1951, σελ. 390).

Σύμφωνα μὲ ὅσα ὀρθότατα διαπιστώνονται διὰ τὸ παρελθὸν ἀναμφιβόλως εἰς αὐτὸ εὐρίσκονται τὰ ριζώματα καὶ οἱ καταβολαὶ τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ. Ἐνίοτε ἐπικάθηται μία ἀχλύς, ἡ ὁποία ὑπὸ τὸ κράτος

τῶν σημερινῶν δυσχερειῶν ἐμποδίζει τὴν θέασιν τοῦ παρελθόντος εἰς τὰ φωτεινά του σημεία. Καὶ οὕτω πως ἐπέρχεται ἡ ἀνισορροπία τοῦ βίου. Φυσικὰ τὸ ἔθνος μας, καὶ εἰδικώτερα τὸ κράτος μας, ὀφείλει νὰ λύσῃ τὰ προβλήματα του, ποῦ εἶναι οικονομικά, κοινωνικά, πνευματικά καὶ ἀκόμη εἰδικώτερα τεχνικά, ἐπαγγελματικά κ.λ.π. Καὶ τοῦτο ὀφείλει νὰ τὸ πράξῃ ὁ σημερινὸς Ἑλληνισμὸς διὰ λογαριασμὸν του, ὅπως τὸ ἐπραξάν οἱ πρόγονοί του, ὁ Ἀρχαῖος, ὁ Βυζαντινὸς καὶ ὁ νεώτερος Ἑλληνισμὸς. Ὁ φωτισμὸς διὰ τὴν πορείαν καὶ ἡ καθοδήγησις θὰ προέλθουν ἀπὸ τὸν παλαιότερον κόσμον καὶ τὴν πολυδύναμη παράδοσίν του.

Διὰ νὰ ὑπάρξῃ ὁμως πλήρης συνειδητοποίησις τῶν προβλημάτων μας καὶ εἰς βάθος ἐπίγνωσις χρειάζεται νὰ ἐμβαθύνωμεν εἰς τὸ εἶναι μας καὶ εἰς τὴν ιστορικὴν ἀποστολήν μας.

Δὲν θὰ πρέπει νὰ μείνῃ κανεὶς εἰς διαπιστώσεις ἀποσυνθετικῶν καὶ θλιβερῶν φαινομένων μεγάλης μερίδος τῆς σημερινῆς ἑλληνικῆς πραγματικότητος, οὔτε νὰ σταθῇ μόνον εἰς τὰ ἀρνητικὰ συμπτώματα καὶ τὴν ἠθικὴν κρίσιν σοδαροῦ τμήματος τῆς πολιτικῆς, ἐκκλησιαστικῆς καὶ πνευματικῆς ἡγεσίας τῆς χώρας μας προκειμένου νὰ ἀναχθῇ εἰς τὴν ἀξιολόγησιν τοῦ ἐν γένει ἑλληνικοῦ στοιχείου ἄλλοτε καὶ σήμερον.

Ἀείποτε κύριον γνώρισμα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ὑπῆρξεν ἡ εὐγένεια, ἡ ἀνωτερότης, ἡ ἀπλότης, ἡ σοφία, ἡ ἀνδρεία, ἡ προσφορὰ ἀγαθῶν κατόπιν πρὸς τοὺς λοιποὺς λαοὺς.

Ὁ Ἑλληνισμὸς παρὰ τὴν παρουσίαν μελανῶν σημείων καὶ κηλίδων, ἰδιαιτέρως κατὰ τὴν παροῦσαν φάσιν του, ὀφείλομεν νὰ τονίσωμεν -καὶ νὰ τὸ προσέξουν οἱ νεώτεροι ἄνθρωποι- ὅτι ὑπῆρξεν ὁ πλούσιος συνεισφορῆς εἰς τὴν κοινὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν περιουσίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ ἀξιολόγησις αὐτῆ ἔχει χρονολογηθῆ ἀπὸ τὸ ἀπώτερον παρελθὸν βασιμῶς καὶ δὲν ἐπιδέχεται ἀμφισβήτησιν.

Δὲν ἐπιτρέπεται ἡ ἀγλῆς τοῦ παρόντος

εἰς τὸν ἑλληνικὸν ὀρίζοντα νὰ ἐπισκιάσῃ τὴν ἱστορίαν μὲ ἐκφάνσεις περιφανεῖς, μήτε ἡ ἐπιχειρουμένη διαθρωτικὴ φθορὰ καὶ ἡ ἀποσυνθετικὴ ἐπενέργεια ἐπὶ τῶν δομῶν τῆς κοινωνίας μας θὰ πρέπει νὰ καλύψουν τὴν λαμπρότητα τῶν ἐπιτευγμάτων τῶν παλαιότερων χρόνων.

Καὶ ἄλλοτε ἔχομεν σημειώσει ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς ἐδημιούργησε πολιτισμὸν πρωτότυπον καὶ ἀσύγκριτον, ποῦ ὡς φάρος διέλυσε τὸ σκοτάδι τῶν λοιπῶν ἐθνῶν. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον οἱ Ἕλληνες σαφῶς διαχωρίζονται ἀπὸ τοὺς Ἀσιάτας. Ὁ κόσμος ὁ ἑλληνικὸς εἶναι διαφορετικὸς ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς Ἀσίας· ἔχουν διαφορετικὸν χαρακτήρα καὶ πολιτισμὸν ὁ καθεὶς ἐξ αὐτῶν. Ὁ Ἡρόδοτος ἔχει ἐκφράσει αὐτὴν τὴν βαθεῖαν ἀντίθεσιν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων Ἀσιατῶν. Ὁ πατὴρ δηλ. τῆς Ἱστορίας, ὅπως ἀποκαλεῖται ὁ Ἡρόδοτος καὶ ἀνάδοχος τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης, ἔθεσεν ὡς σκοπὸν τοῦ ἱστορικοῦ του ἔργου τὴν ἀφήγησιν τοῦ σπουδαίου ἐκείνου καὶ πολυκινδύνου ἀγῶνος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῆς βαρβαρικῆς «ὑβρεως» καὶ ὑπεροψίας. Σημειώνει: «*Τὴν γὰρ Ἀσίαν καὶ τὰ ἐνοικέοντα ἔθνεα βάρβαρον οἰκνεῦνται οἱ Πέρσαι, τὴν δὲ Εὐρώπην καὶ τὸ ἑλληνικὸν ἡγῆνται κερχωρίσθαι*» (Ἡροδότου «Ἱστορία» βιβλ. 1, 4) (Οἱ λαοὶ τῆς Ἀσίας ἀνήκουν εἰς τὴν Περσικὴν σφαιρὰν ἐπιρροῆς καὶ ὅτι ἡ Εὐρώπη καὶ ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἀποτελοῦν μέρη χωριστὰ ἀπ' αὐτοὺς).

Εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔθεσαν τοὺς πυρῆνας τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Δύσεως ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Διὰ τῶν Μηδικῶν πολέμων ἔδειξαν ὅτι εἶναι ζωντανὰ καὶ διώνονται ζωντανὰ τὰ ἀξιώματα τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὰ ἰδεώδη τῆς ἐλευθερίας, τῆς εἰρήνης καὶ τῆς δικαιοσύνης.

Βραδύτερον ὁ Πλάτων ἐπιβεβαιώνει τὸν διαχωρισμὸν τῆς βαρβαρικῆς Ἀσίας ἀπὸ τὸ «ἑλληνικὸν» καὶ τὴν Εὐρώπην. Ἡ ἀρετὴ, τὸ ἠθικὸν προτέρημα, τὸ εὐγενὲς καὶ ὑψηλὸν ἦθος ἐνίκησαν τὸν πλοῦτον τῶν

πολλῶν καὶ τὴν πληθώραν τοῦ ὄγκου. Μὲ τὴν νίκην τῶν Ἑλλήνων διασώζεται ἡ ἐλευθερία ἡ ἐλληνικὴ καὶ ἡ εὐρωπαϊκὴ. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐκόλασαν τὴν ἀσιατικὴν ὑπερηφάνειαν (Πλάτωνος Μενέξενος 240 C).

«Εἶναι πασίγνωστο ὅτι ἀρκεῖ ἡ ἀρχαιοελληνικὴ ἱστορία γιὰ νὰ δηλώσει τοὺς ἀγῶνες τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου ἐναντίον τῆς ἀσιατικῆς βίας, ὅπως φθάνει μόνο τὸ ἀρχαιοελληνικὸ ἐπίτευγμα γιὰ νὰ θεμελιώσει τὶς ἀξίες, τὶς ἀρετὲς τῆς ψυχῆς, τοῦ πνεύματος καὶ τῆς καρδιάς, πὺν χαρακτηρίζουν ὡς τὰ σήμερα τὸν εὐρωπαϊκὸ πολιτισμὸν» σημειώνει ἡ Ἑλένη Γλύκατζη Ἀρβελέρ. («Ἑλληνισμὸς καὶ Εὐρώπη», Ἀθήνα 1995, σελ. 14).

Ἐν σχέσει δὲ καὶ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς γειτονικοὺς λαοὺς τῆς Τουρκίας, ἀκραφνοὺς ἀσιατικῆς χώρας, τῆς Βουλγαρίας, Γιουγκοσλαβίας, Ἀλβανίας, Σκοπιῶν κ.λ.π. ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἠμπορεῖ νὰ ἀνιχνεύσῃ καὶ νὰ παρακολουθήσῃ εἰς τὰ πρῶτα βήματά του 2000 καὶ 3000 χρόνια τὴν καταβολὴν τῆς φυσιογνωμίας του, σύμφωνα μὲ τὰ συμπεράσματα τῆς ἐπιστήμης. «*Ἀπὸ τοῦ 1600 π.Χ. ἀνευρίσκομεν τὰ ἴχνη τῶν ἐνδόξων πολυχρύσων Μυκηναίων, ἀπὸ τοῦ 13ου αἰῶνος τοὺς μύθους καὶ τὶς παραδόσεις καὶ περὶ τὸ 1000 π.Χ. ἀναδύεται τὸ τόσον ἐκπληκτικὸν ὅσον καὶ ὑπέροχον μέγεθος τῆς ἐπικῆς ποιήσεως*» (Δ.Ν. Παπαθανασοπούλου: «Ἡ Ἑλλὰς ὡς ἔκφρασις τῆς Εὐρώπης καὶ οἱ Τοῦρκοι», Ἰωάννινα 1988, σελ. 6).

Μέσα εἰς τὸν λαὸν μας ὑπάρχει ἡ προνομία συνεχοῦς ζωῆς καὶ παραδόσεως. Ὁ Ὅμηρος, ὁ Ἡσίοδος, οἱ ἄλλοι λαμπροὶ ποιηταί, λυρικοί, ὅπως ὁ Ἀρχίλοχος, Σιμωνίδης, Πίνδαρος καὶ οἱ δραματικοί: Αἰσχύλος, Σοφοκλῆς, Εὐριπίδης, ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις καὶ στοχασμός: Πλάτων, Ἀριστοτέλης καὶ ἄλλοι, οἱ ἱστορικοί: Ἡρόδοτος, Θουκυδίδης, Ξενοφών, Ἀρριανός, Πλούταρχος κ.λ.π. διαγράφουν καὶ φωτίζουν τὴν ἐξέλιξιν ἐνὸς λαοῦ καὶ τὴν ὄλην παιδαγωγίαν του μὲ τὴν

γραφὴν του, τὴν γλώσσαν του, τὰ ἐνάρετα στοιχεῖα του καὶ τὰ ἐλαττώματά του. Ὁ Ἑλληνισμὸς εἶναι ὁ λόγος, ἡ διάνοια, ἡ γλώσσα, ἡ ἐπιστήμη, ἡ τέχνη· ἔχει ἠθικὸν πυρῆνα ἀδιακόπως πλουτιζόμενον καὶ πνευματικὸν κύτταρον διαρκῶς ἀνανεούμενον.

Διὰ νὰ εἴμεθα δίκαιοι, πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ παλαιὰ ἱστορία καταγράφει ὡς σπουδαῖα τὰ ἔργα διαφόρων ἀσιατικῶν λαῶν, Βαβυλωνίων, Ἰνδῶν, Κινέζων, Ἀσσυρίων, Αἰγυπτίων καὶ ἄλλων. Ὅμως, ὅσον καὶ ἂν εἶναι ἀξιόλογα τὰ κατακτήματά των, δὲν ἐμφανίζουν τὴν χάριν, τὴν δροσερότητα, τὴν πνοήν, τὴν διαύγειαν καὶ τὴν πληρότητα τῆς ἐλληνικῆς δημιουργίας καὶ ἐμπνεύσεως. «... Ὁ πρὸ τῶν Ἑλλήνων πολιτισμὸς ἦτο κατ' ἐξοχὴν τεχνικὸς-πρακτικὸς, πραγματοποιήσις τῆς ὑλικῆς ἀξίας τοῦ ὠφελίμου καὶ τοῦ χρησίμου. Ὁ πολιτισμὸς τοῦ Λόγου, τὸν ὁποῖον ἀνακαλύπτουν οἱ Ἕλληνας, ὁ ἀποτελῶν τὰ θεμέλια τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι ἡ πραγματοποιήσις τῶν ἀξιῶν τοῦ Ἀληθοῦς, τοῦ Ἀγαθοῦ καὶ τοῦ Ὡραίου, ὁ πολιτισμὸς τῆς ἐπιστήμης, τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς τέχνης, μὲ μίαν λέξιν ὁ κατ' ἐξοχὴν, «ἀνθρώπινος», ὁ πνευματικὸς πολιτισμὸς» (Κ. Βουρθέρι: «Ἑλληνικὸς Ἀνθρωπισμὸς», Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν «Ἡλιος», τόμ. «ΕΛΛΑΣ» ἀρ. 7 σελ. 727).

Ἡ Ἑλλὰς πράγματι διεχώρισε τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τὴν Ἀσίαν. Καὶ ἐπέτυχεν αὐτὸν τὸν πνευματικὸν χωρισμὸν, διότι συνέγραψεν ἱστορίαν, ὄχι ἀγέλης, ἀλλὰ πλουσίαν καὶ δαφιλῆ ἱστορίαν ἀθόρυβης προσφορᾶς εἰς τὸν πολιτισμὸν καὶ τὸ πνεῦμα. Αὐτὸ τὸ χάσμα τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας ἐπεχείρησε νὰ γεφυρώσῃ τὸ ρηξικέλευθον ἔργον τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου καὶ πολιτιστικῶς νὰ συναδελφώσῃ τοὺς κόσμους τῶν δύο γηραιῶν ἡπείρων. Οἱ νέοι μας σήμερα θὰ πρέπει νὰ συνειδητοποιήσουν ὅτι ἡ παιδεία, ἡ ἰδέα τῆς παιδείας εἶναι ἐλληνικὴ ἀνακάλυψις καὶ συνυφαίνεται μὲ τὴν πρώτην ἰδέαν τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ. Πρέπει συνε-

πῶς νὰ μάθῃ ἡ νέα γενεὰ ὅτι διὰ τῆς παιδείας ἢ ἐπιστήμῃ, ἢ τέχνῃ, ἢ φιλοσοφία εἶναι ἑλληνικὸν εὖρημα καὶ ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἐδίδαξε πῶς τὸ χάος τῆς Μυθολογίας καὶ τῶν ἱστορικῶν ἀναμνήσεων μεταβάλλεται εἰς ἐπιστήμην, κατὰ πῶς τὰ νεφελώματα τοῦ νοῦ γίνονται σχέψις, φιλοσοφικὸς στοχασμός, πλοῦτος νοημάτων καὶ λογικῶν κατηγοριῶν. Δὲν θὰ ἦτο κοινὸς τόπος νὰ τονισθῇ καὶ πάλιν ὅτι ἡ φιλοσοφία εἰς τὰ πρῶτα τῆς δῆματα ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Ἰωνίαν, ρίζαν παναρχαίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὴν ὁποία σήμερον τὴν κατέχουν οἱ Τούρκοι, ἀσιάτης λαός, οὐσιαστικῶς μὴ ἐπιδεκτικὸς μαθήσεως καὶ πολιτιστικῆς ἀναπτύξεως, σύμφωνα μὲ τὰ ἱστορικὰ δεδομένα καὶ τὴν σημερινὴν πραγματικότητα. Οἱ προσωκρατικοὶ φιλόσοφοι Θαλῆς, Ἀναξαγόρας, Ἀναξίμενης καὶ ἄλλοι ἐπαγίωσαν τὴν ἐπιστήμην καὶ τὸν πρῶτον διανοητικὸν βίον διὰ τὸν εὐρωπαϊκὸν χῶρον καὶ ἀκολουθεῖ ἡ λαμπρὰ οἰκοδομὴ τοῦ πληρεστεροῦ πνευματικοῦ βίου ἀπὸ τοὺς: Σωκράτη, Πλάτωνα, Ἀριστοτέλη καὶ τοὺς λοιποὺς φιλοσόφους καὶ συγγραφεῖς. Ἡ τέχνη τῶν Ἑλλήνων δὲν εἶναι ἡ τραχεῖα τεχνικὴ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν, ἀλλὰ ἡ διακονία τοῦ Ὁραίου, τοῦ εὐγενικοῦ καὶ τοῦ Ὑψηλοῦ. Τὰ πρωτογενῆ ξόανα σμιλεύονται καὶ μεταβάλλονται εἰς ἀνεπανάληπτα καλλιστεύματα.

Ἀνέκαθεν ἀκόμη ἡ ἀγάπη ὑπὲρ πατρίδος καὶ ἡ θυσία ὑπὲρ αὐτῆς καὶ ὁ ἔρωσ διὰ τὴν ἐλευθερίαν ἀποβαίνουν χρέος ἱερὸν καὶ στοιχεῖον ζωῆς.

Ἡ ἰδία πολιτιστικὴ ἐξέλιξις σημειώνεται παραλλήλως καὶ εἰς τὴν Κύπρον μὲ ὅλα τὰ ἔκδηλα καὶ πλούσια χαρακτηριστικὰ τῆς.

Καὶ εἰς τὸν Μεσαιωνικὸν Ἑλληνισμὸν τὸ αὐτὸ συμβαίνει. Ἀναμφισβητήτως ὁ λόγος ὁ ἑλληνικὸς καὶ ἡ ἀλήθεια πλέον ἢ ἐξ ἀποκαλύψεως τοῦ Χριστιανισμοῦ συνυφαίνονται εἰς μίαν ἀρμονίαν διὰ τὸν φωτισμὸν τῶν λαῶν καὶ τὴν σωστικὴν κατεύθυνσιν τῆς οἰκουμένης. Ἡ ἀποστολὴ τοῦ Βυζαντίου ἔχει χαρακτῆρα πνευματικῶν συνάμα καὶ εὐεργετικόν.

Τὸ Βυζάντιον -καὶ φυσικὰ κανεῖς δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἀμφισβητήσῃ αὐτό- ὅσον ἦτο ἀνθρωπίνως δυνατόν ἐπετέλεσε τὸ καθήκον του, ἐξεπλήρωσε τὸ χρέος του ὡς φορεὺς τοῦ ὑγιεστεροῦ διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πολιτισμοῦ. Ἐκαλλιέργησε τὰ γράμματα, ἀνέπτυξε βίον καλλιτεχνικόν, συνειήτησε τὴν ἀρχαίαν πνευματικὴν κληρονομίαν. Παρουσίασε πολλοὺς τοὺς καρποὺς τῆς πνευματικῆς ζωῆς μὲ τὴν σωστικὴν ἐπικουρίαν καὶ βοήθειαν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας εἰδικώτερα. Ὁ βίος τῶν Βυζαντινῶν εἶναι πολυτάραχος. Τὸ Βυζάντιον εἶναι τὸ προπύργιον τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ὁ κυματοθραύστης, πὺν θραύει τὰ κύματα τῶν βαρβάρων λαῶν ἐπὶ 1000 καὶ πλέον ἔτη. Ἡ πολιτικὴ, ἡ κοινωνικὴ, ἡ ἱστορικὴ καὶ ἡ πνευματικὴ φυσιογνωμία τοῦ Βυζαντίου ἐπισφραγίζει τὸν ἐννοιολογικὸν διαχωρισμὸν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας, τὸν ὁποῖον εἶχον ἐπισημάνει ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἄλλοι διανοούμενοι ἀπὸ τὴν παλαιὰν ἐποχὴν. Τοῦ δὲ Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ ἡ ἐπίδρασις καὶ ἡ ἀκτινοβολία πρὸς τοὺς διαφόρους λαοὺς εἶναι ἐξαιρετικὴ καὶ ρωμαλέα. Εἶναι δυνατόν νὰ παραβλέψῃ κανεῖς τὴν Βυζαντινὴν καὶ Μεσαιωνικὴν, ἑλληνικὴν δηλαδὴ, διακονίαν πρὸς τοὺς Σέρβους, τοὺς Ρώσους, Βουλγάρους, Οὐννοὺς, Ἀραβὰς καὶ αὐτοὺς τοὺς Τούρκους; Ποῖα τὰ ὄπλα τοῦ βυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ; *«Γλῶσσα ἑλληνικὴ καὶ ὀρθοδοξία εἶναι οἱ πόρτες τοῦ βυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἡ διάδοσίς τους δείχνει τὴν ἀκτῖνα ἀκτινοβολίας τοῦ Βυζαντίου πὺν ξεπερνᾷ κυρίως ἀπὸ τὸν 11ον αἰῶνα καὶ ἐδῶ τὰ σύνορα τοῦ κράτους, τὰ πολιτικὰ σύνορα τοῦ κράτους, γὰρ νὰ πάρει μιὰ εὐρωπαϊκὴ διάστασις. Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ὀρθοδοξία μένουσιν ἐπίσης οἱ στυλοβάτες τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ πὺν ἐπωμίστηκε τὴν ἱστορικὴν συνέχεια τοῦ Βυζαντίου, πὺν εἶναι δηλ. τὸ προπύργιον τῆς παντοτεινῆς Εὐρώπης ἀπέναντι στήν κάθε Ἀσίᾳ»* σημειώνει ἡ Ἑλ. Γλύκαντζη-Αρβελέρ («Ἑλληνισμὸς καὶ Εὐρώπη», Ἀθῆναι 1995, σελ. 21 καὶ 22).

Ίδιαίτερα λογίζεται ή προσφορά τών Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Τούρκους. Οἱ Τούρκοι εἰς ἓνα τομέα εἶχον ἐπίδοση, εἰς τὸν τομέα τῆς λεηλασίας, τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς ἐρημώσεως. Γνωστὸν εἶναι ὅτι οἱ Τούρκοι δὲν ὑπηρετήσαν τὴν ὑπόθεσιν τοῦ πολιτισμοῦ ἦσαν φορεῖς τοῦ κόσμου τῆς Ἀσίας καὶ τῆς ἀσιατικῆς νοοτροπίας, πῶς νὰ εἶναι οἰκοδόμοι πολιτισμοῦ καὶ παιδείας; Ἐστεροῦντο παραδόσεως καὶ παρελθόντος πολιτισμοῦ. Τί νὰ μεταδώσουν; Οἱ Τούρκοι βαρύνονται μὲ πολλὰ ἱστορικά ἐγκλήματα (Κουρδικόν, Ἀρμενικόν, Ἑλληνες τοῦ Πόντου).

Ἀφῆνομεν τὰ γεγονότα τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς, τοὺς βανδαλισμοὺς τῆς 5ης Σεπτεμβρίου 1955 εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐρχόμεθα εἰς τὴν Κύπρον. Ἡ Κύπρος τελεῖ κατὰ τὰ 40% ὑπὸ δάσβαρον τουρκοικὸν ζυγὸν ἐπὶ 21 ἔτη. Καὶ αὐτὸ συμβαίνει μὲ τὴν ἀνοχήν, τὴν ἐπίνευσιν καὶ τὴν ἐγκρισιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, κυρίως τῶν ΗΠΑ. Ἡ διεθνὴς κοινότης οὔτε συγκινεῖται καθόλου ἀτυχῶς. Ἡ εἰσβολὴ καὶ ἡ κατοχὴ αὐτὴ εἰς τὴν Κύπρον, ποῦ ἀντιπροσωπεύει ὄγκον μεγάλης πνευματικῆς παραδόσεως, ἀποτελεῖ παραβίασιν τοῦ ἀνέκαθεν ἰσχύοντος ἱστορικοῦ νόμου, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Ἀσιάτης κατακτητὴς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ σταθῇ εἰς Εὐρωπαϊκὸν ἔδαφος. Δυστυχῶς οἱ ξένοι, μὲ ἀγνοίαν τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, δὲν εἶναι εἰς θέσιν, δὲν θέλουν μᾶλλον, νὰ τὸ ἐννοήσουν.

Καὶ ἄλλοτε εἶχομεν σημειώσει ὅτι ὡς βασικὸς λόγος ὑπόκεινται τὰ πλέγματα τοῦ φθόνου, τῆς ζηλοτυπίας καὶ τοῦ ἐνδομύχου μίσους τῶν μεγάλων χωρῶν, τῆς Τουρκίας, τῶν Σκοπίων, τῆς Βουλγαρίας κ.λ.π. λόγω ἐνδόξου παρελθόντος καὶ μεγαλειώδους παραδόσεως τοῦ ἔθνους μας, ὅπως ἀνωτέρω περιεγράφησαν καὶ ἔνεκα τοῦ πενιχροῦ παρελθόντος τῶν κρατῶν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Τουρκίας.

Ὡστόσο οὐκ ἔστιν ἀποστολὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶναι ὁ ἀγὼν καὶ ἡ ἄμυνα.

Εἰς τὸ σταυροδρόμι κρισίμων καιρῶν διάγει σήμερον ὁ ἑλληνικὸς λαός. Τὸ ἔθνος ἔχει ἀνοικτὰ μέτωπα: τὸ Βορειοηπειρωτικόν, Κυπριακὴ Κρίσις, Αἰγαῖον, Μακεδονικόν, Θρακικόν κ.λ.π. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἐπίσης σοθεῖ ἡ ἠθικὴ, κοινωνικὴ καὶ λοιπὴ κρίσις. Εἰς ἐπίπεδον ἡγεσίας ἐκτελεστικῆς ἐπισημαίνεται διάθρωσις καὶ εἰς τὰ λοιπὰ κοινωνικὰ στρώματα ὑπάρχει φθορὰ καὶ ὀργανικὴ καχεξία. Μόλις πρὸ ὀλίγου καιροῦ ἀντικρύσαμεν εἰς τοὺς δέκτας τῆς τηλεοράσεως εἰς δρόμον τῆς πρωτευούσης καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ πολὺπαθὸ Πολυτεχνεῖον ἀπὸ νέους ἀνθρώπους πυρπολήσεις συμβόλων τῆς ἐθνικῆς μας ὑποστάσεως.

Τοῦτο ἂς θεωρηθῇ ὡς μία κατάπτυστη ἐξάφρεσις. Ποῖον εἶναι ὅμως τὸ μήνυμα τῶν φοβερῶν αὐτῶν ἔστω μεμονωμένων παρεργειῶν; Εἶναι ὅτι κάθε λαὸς καὶ ἰδιαιτέρως ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐπιβάλλεται νὰ μάχεται πνευματικῶς καὶ ὑλικῶς διὰ νὰ ἐπιβιώσῃ καὶ νὰ προσφέρει. Οἱ νέοι μας ἔχουν ἀνάγκην νὰ ἀντιπαλαίσουν πρὸς ποικίλα ρεύματα ἀρνητικά, ρεύματα ἰδεολογιῶν, κοινωνικῶν ἐπιδράσεων, διαθρωτικῆς προπαγάνδας, αἰρέσεων καὶ κινδύνων πολυειδῶν καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον θανασίμων. Χρειαζονται πίστις καὶ εὐθύνη διὰ νὰ πορευθῇ ὁ Νεοἕλλην μὲ ἀσφάλειαν καὶ δύναμιν. «Ὁ πιστὸς πρέπει νὰ καταλάβῃ τὴν εὐθύνην του, νὰ γίνῃ στοιχεῖο ἐξυγιάνσεως τῆς σημερινῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Καὶ αὐτὸ δὲν θὰ γίνῃ μόνον μὲ τὴν «ἀθαμβίην» καὶ «ἀταραξίην», ἀλλὰ μὲ τὸν ἀγῶνα καὶ τὴν θυσίαν» ἔγραφεν ὁ ἀείμνηστος Α. Ν. Τσιριντάνης («Ἐμεῖς οἱ Ἑλληνες», ἐκδ. «Συζήτησις», Ἀθῆναι 1978, σελ. 151).

Πράγματι ἡ πολυδύναμη παράδοσις τοῦ ἔθνους μας καὶ ἡ Ὁρθοδοξία, ποῦ βαραινουν εἰς τοὺς ὤμους τῶν Νεοελλήνων, ἐπιβάλλουν συνείδησιν τῆς ἀποστολῆς των, σοβαρότητα καὶ συναίσθησιν τῆς ἐθνικῆς εὐθύνης.

ΔΗΜ. Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΜΠΟΛΕΤΣΗΣ
«ΣΚΕΥΟΣ ΕΚΛΟΓΗΣ»
Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ

(Στά είκοσι χρόνια από τὸ θάνατό του)
Θ'

Συνεχίζοντας τὴν πορεία μας μέσα στὴ διαδρομὴ τοῦ Στέφανου Μπολέτση, θρῆσκώμαστε τώρα στὴ συλλογὴ του «Ραψωδία Β' 1947-1949». Ἐνῶ ἔγραφε κάτω ἀπὸ τοὺς θόλους τῆς αἰωνιότητος τὴ συλλογὴ του «Θύρες αἰώνων», πού τὴν παρέδωσε στὸν ἑλληνικὸ λαὸ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1952, ἔγραφε ταυτόχρονα καὶ παράλληλα, μὲ ὀδύνη καὶ πόνο, γιὰ τὴ νέα συφορὰ τοῦ Ἔθνους, τὴ «Ραψωδία Β'». Δὲν τὴν ἐξέδωσε τότε. Ἦταν ἱστορία πού τὴν ἔζησε ὁ ἑλληνικὸς λαός, καὶ ὀλόκληρο τὸ Ἔθνος κόχλαζε μέσα στὸν πύρινο ἀγῶνα ἐνάντια στὸ στυγνὸ μαρξιστικὸ ὕλισμό, ἐνάντια στὴν ἄρνηση καὶ στὸ σκοτάδι. Ὁ ποιητὴς ἔκλεισε μέσα στὴν καρδιά του, στὴν ψυχὴ καὶ στὸ νοῦ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, πού ἦταν αἷμα καὶ φῶς, αἷμα καὶ δάκρυ. Ἐκδόθηκε τὸ 1993 ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις ἢ «Δαμασκός», μὲ δαπάνες τῆς εὐγενικῆς συζύγου τοῦ ποιητῆ, Βασιλικῆς Στέφανου Μπολέτση, ὡς προσφορὰ στὴ μνήμη του, σ' αὐτὸ τὸ σταθμὸ τῶν εἴκοσι χρόνων ἀπὸ τὸ θάνατό του. Γι' αὐτὸ καὶ σταματᾶμε σήμερα σ' αὐτὴ τὴ συλλογὴ, ἀφοῦ χρονικὰ προηγεῖται ἀπὸ τὴν ἐκδοθεῖσα ἀπὸ τὸν ἴδιο συλλογὴ «Ποίηση ἢ μία» τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1971.

Ἡ συλλογὴ «Ραψωδία Β'» εἶναι μὲ στίχους ἢ φορικτὴ ἱστορία τοῦ συμμοριτοπολέμου καὶ γι' αὐτὸ στὴν τεχνικὴ τῆς ἀγγίζει τὴν ἄχνα τῆς «Ραψωδίας» τοῦ ἔπους τοῦ 1940 καὶ χτυπάει τὰ πληκτρα τῶν ρυθμῶν τῆς. Παρουσιάζει ζωντανὴ τὴν εἰκόνα τῆς πατρίδας μας καὶ καταλήγει μὲ ἄλλον τρόπο στὸ κλίμα τῆς «Διεθνούς τῆς ἀγάπης». Εἶπαμε, καὶ δικαίως τὸ ἐπαναλαμβάνουμε καὶ ἐδῶ, ὅτι

ὁ Μπολέτσης εἶναι «ὁ ποιητὴς τοῦ γένους του καὶ τοῦ καιροῦ του». Αὐτὴ εἶναι καὶ ἐδῶ ἡ πορεία του. Ἐδῶ ὅμως εἶναι καυτήρι γιὰ τοὺς ὀλοθρευτὲς τῆς πατρίδας καὶ σάλπισμα μετανόιας γι' αὐτούς, καὶ ταυτόχρονα ἐλπίδα καὶ προσευχὴ γιὰ τὸ μέλλον τοῦ Ἔθνους. Εἶναι ὅμως καὶ ἐδῶ ἡ ποιητικὴ του ἀφήγηση εἰκόνα τραγωδίας, ὅπως καὶ στὴ «Ραψωδία», πού ἐκεῖ ἔγραφε: «*Νέφη πολέμου*» ἐνῶ ἐδῶ: «*Πάλι πόλεμος*» σ. 9: «*Ἀγρίμια ναι στὰ μέρη μας: κοπάδια... / Τ' ἀλέτρι μας, ξανά / σκουριάζει στὴ γωνιά / καὶ τὰ σακιά μας σήπονται / ἀσάλευτα, σκεβρὰ - ρημάδια*»... Καὶ χρησιμοποιεῖ καὶ ἐδῶ εἰκόνες τῆς Ἀποκαλύψεως: «*Καὶ εἶδον...*» σ. 10: «*Καλπάζει τ' ἄτι τὸ χλωρό. / Τὸ μαῦρο ὄλο θυμὸ, φουρομάζει. / Τὸ κόκκινο ἀφηνίασε / τὰ χαλινὰ του σπάζει / ...Θεέ μου, / ἐδόθη αὐτῶ μάχαιρα μεγάλη... / Φόβος... θρηῆνος...*». Τραγικὲς καὶ ἐδῶ εἰκόνες σύμφωνα μὲ τὴ ροπὴ τοῦ ποιητῆ μας. «*Μὲς στὴ στὴ βουή*» σ. 11: «*Φλόγες κίτρινες / κόκκινες ριπές: / Ρίχτουν στὸ χῶμα τὰ πουλιά. / Μαῦρος ὁ γήλιος, / κατάμαυρη εἶναι τούτ' ἢ ἀντηλιά*». Γιὰ φλόγες μίσους καὶ γιὰ αἷμα λένε οἱ στίχοι του. Τὰ πουλιά εἶναι γιὰ τὸν Μπολέτση σύμβολο τῶν εὐγενικῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν μεγάλων ἀξιών. «*Σὰν τὰ πουλιά τῆς αὐγῆς*» θὰ πεῖ ἀλλοῦ. Τὰ σκοτωμένα πουλιά, εἶναι εἰκόνα καὶ σύμβολο τοῦ ὀλέθρου. «*Κόκκινες ριπές, κόκκινο τ' ἄλογο*» λέει, δηλώνοντας ἔτσι τὴ φορικτὴ δράση τῶν συμμοριτῶν. «*Τὸ ποτάμι*» σ. 12: «*Ἦρθε τὸ ποτάμι βουερὸ / κόκκινο, θολὸ νερὸ μαγιασμένο, / κάμπους σάρωσε λειβάδια - ἀμπέλια ἀρπάζει, / σπάζει δέντρα... Φράχτες, /*

πέτρες, χρώματα όλα τὰ σβαρνιάζει. / Θλιβερά
 χτυπάν καμπάνες / κι εἶν' ὁ οὐρανός / φορ-
 τωμένος νέφη ἀέρων, / σκοτεινός. / Κι ἀλυχ-
 τοῦν τὰ πεντανέμια / καὶ σκυλιὰ ἀλυχτοῦν /
 κι εἶναι ὅλα γύρωθ' ἐμὸν / φόβος, Θεέ μου...»
 Εἶναι κι ἐδῶ ἡ φωνὴ τοῦ τραγουδοῦ Μπολέτ-
 ση. Τὸ ἐπόμενο: «1949» μᾶς ἰστορεῖ τὴ με-
 γάλῃ μάχῃ τοῦ φωτὸς ἐναντίον τοῦ σκότους,
 τῆς πίστεως ἐναντίον τῆς ἀρνήσεως. Εἶναι
 εὖρημα τοῦ Μπολέτση ὁ τίτλος αὐτοῦ τοῦ
 ποιήματος: «1949» σ. 13: «Δὲν εἶναι πόλε-
 μος αὐτὸς μ' ἄλλοφύλους. / Δὲν μᾶς χτυπάν
 ξένοι στρατοί. / Γιατί; / Τὰ ἱερά καὶ ἅγια μας,
 καὶ ἅγια τους, / χτυποῦν / -Κλαίω γιὰ μένα /
 μὰ καὶ γιὰ σένα...» Κλαίει ὁ ποιητὴς γιὰ τὴν
 Πατρίδα ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς «ἀδελφούς» τοὺς
 ὀλοθρευτὲς τῆς πατρίδας. Τὰ λέει αὐτὰ καὶ
 στ' ἄλλο ποίημα «Σ' ἔναν ἀντάρτη» σ. 14 μὲ
 ὑπότιτλο: «Δὲν εἶσαι σὺ ὁ συντοπίτης μου; /
 Παιδιὰ δὲν παίξαμε μαζί;» «Πάνοπλος ἦρθε
 βρόντηξαν τὰ ὄπλα του / τα μάτια του, πυρὰ,
 φωτιές - καπνούς καὶ ρέπια / καθρεφτί-
 ζουν...». Ὅλα αὐτὰ τὰ ποιήματα εἶναι κρί-
 κοι ὀδύνης καὶ σάλπισμα συφορᾶς. «Τύμπα-
 να πολέμου» σ. 18: «Νέφη βαρειά, σκοτει-
 νιά / καὶ στὴ βουή τ' ἀνέμου / κροτοῦν τὰ
 τύμπανα τοῦ πιὸ παραξένου πολέμου. / Ποιοὶ
 τὰ χτυποῦν; Παιδιὰ Ἑλλήνων - Ἕλληνες /
 πὸν βούτηξαν στὸ αἷμα τὴν Ἑλλάδα...». Καὶ
 γιὰ «τὸ παιδομάζωμα» πὸν ἐπινόησαν οἱ
 βάρβαροι τῶν καιρῶν μας, θὰ γράφει τοὺς
 θλιβεροὺς καὶ κανστικoὺς στίχους: «Τί 'ναι
 τοῦτο τὸ κατράμι / πὸν σκεπάζει τὴν καρ-
 διά; / -Βγήκανε, παιδί μου, πάλι, / δράκοι -
 βρονκολάκοι / καὶ μαζεῦνουνε παιδιὰ. / ...Κρύ-
 ψε με στὴν ἀγκαλιά σου, Μάννα μου, / νὰ μὴ
 μὲ βροῦνε, / Τί φοβᾶμαι...». Ὁμως, γι' αὐτὰ
 πὸν «μαζέψανε» θὰ γράφει τὸ θλιβερὸ ποίη-
 μα. «Τὰ ξεριζωμένα θλαστάριω», σ. 22: «Χε-
 λιδονάκια, πὸν τὰ πήρε ἕνας βοριάς / μὲ πο-
 νεμένα τὰ φτερά τους, / ἀπ' τὴν ξεστή φωλιά
 τους, / κρουάνν τῶρα / ποιὸς ξέρει πού; / Σὲ
 ποιάν ἄξενη χώρα...».

Ἐδῶ πρέπει νὰ χαράξουμε ἔντονα με-
 ρικὲς γραμμὲς γιὰ τὸ συγκινητικὸ ποίημα:
 «Τῆς μικρῆς ἀμαζόνιας» σ. 28, μὲ ὑπότιτλο

τὸ στίχο τοῦ Σολωμοῦ: «Στῶν Ψαρῶν τὴν
 ὀλόμαυρη ράχη»: «Ἡ δόξα τῶρα στὰ βου-
 νά, / στὰ γκρεμισμένα μας χωριά, / σὲ κάμ-
 πους - δάση... πάει / καὶ τὰ λαμπρὰ τὰ παλ-
 ληκάρια μελετάει: / Ἐδῶ ἔπесεν ὁ Νεοκλῆς,
 καὶ κεῖ ὁ Γιώργης. / Τί δῶ, τί κεῖ; Ὅλοι
 ἦτανε παιδιὰ Ἑλλήνων... / Ριζὰ στὴ λεῦκα
 κείνη ὁ Λουκάς ἀπ' τὴν Ἀγόριανη... / Στὸ
 ρέμα τοῦτο ὁ Δημητρός ἀπὸ τὴ Θήβα, / καὶ
 κεῖ στὸ Καρπενήσι ἐκεῖ λύγισε κι ἐγειρεν /
 ἡ Εὐτυχία Καλύβα...». Μ' αὐτὸ τὸ βαρυσή-
 μαντο ποίημα ὁ ποιητὴς ἔχει ἀπαθανάτισει
 ἀνώνυμους κι ἀγνωστους ἐθνικοὺς ἀγωνι-
 στὲς, πὸν συμβολικὰ ἀντιπροσωπεύουν τὸ
 πλῆθος τῶν πεσότων. Προπάντων ὅμως,
 ἔχει ἡ ἀπαθανάτισει τὴν πραγματικὴ ὑπαρ-
 ξη, τὴ φωτεινὴ μορφή αὐτῆς τῆς παιδού-
 λας, ἡρωίδας καὶ «ὀσιομάρτυρας», τῆς Εὐ-
 τυχίας Καλύβα. Αὐτὴ ἡ ὀρφανή, ὅπως γρά-
 φανε τότε οἱ ἐφημερίδες, μέσα στὴ νύχτα,
 στὸ κρῦο καὶ στὸ χιόνι, ἐκεῖνο τὸ φοβερὸ
 χειμῶνα, κρατώντας τὰ δυὸ μικρὰ ἀδελφά-
 κια της, σὴν μάννα κι ἀδελφή, γιὰ νὰ μὴν
 πέσουν στὰ χέρια τῶν συμμοριτῶν, μὲ τὴν
 ψυχὴ στὸ στόμα, ἀνέδηκε ψηλὰ στὸ Καρ-
 πενήσι, κι ἀφοῦ τὰ παρέδωσε στὸν ἐθνικὸ
 Στρατό, ἀπὸ τὴν ἔντονη συγκίνηση, τὴν
 ἀγωνία καὶ τὴν ἐξάντληση, ἔπεσε χάμω καὶ
 ξεψύχησε. Κι ὁ Μπολέτσης μᾶς εἶπε: «...καὶ
 κεῖ στὸ Καρπενήσι ἐκεῖ λύγισε κι ἐγειρεν /
 ἡ Εὐτυχία Καλύβα...»

Ἐνας φωτοστέφανος πλαισιώνει τὴ μορ-
 φὴ τῆς Εὐτυχίας Καλύβα, καὶ θὰ πρέπει νὰ
 γίνονται μέσα στὴ χρονιά κάποιες τιμητικὲς
 ἐκδηλώσεις στὴ σεπτὴ μνήμη αὐτῆς τῆς ἡρωί-
 δας: ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, ἀπὸ Σχολεῖα, ἀπὸ
 πνευματικὲς κινήσεις καὶ Σωματεῖα, ἀλλὰ
 καὶ ἀπὸ στρατιωτικὲς μονάδες, ἀφοῦ στὸν
 ἐθνικὸ Στρατὸ παρέδωσε τότε τὰ ἀδελφά-
 κια της, κι ἀκόμη νὰ στηθεῖ στὸ Καρπενήσι
 ἕνα ἄγαλμα γι' αὐτή, πὸν θὰ 'ναι πάντα σύμ-
 βολο τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς θυσίας καὶ θὰ διδά-
 σκει μὲ τὸ παράδειγμά της μικροὺς καὶ με-
 γάλους. Κάποιος ἀπὸ τοὺς ἐπαῖοντες πρέ-
 πει ἀναφερόμενος στὴ μνήμη τοῦ ποιητῆ νὰ
 πεῖ: «Εὐγε Στέφανε Μπολέτση, γιὰτὶ μὲ τὴν

ποιητική σου δημιουργία παρέδωσες στην *Ίστορία εκτός των άλλων και τη φωτεινή μορφή της Εύτυχίας Καλύβα*. Θά πρέπει ακόμη νά γίνει ευρύτατη έρευνα από τους παράγοντες πού ἀναφέραμε πιό πάνω, και πρό πάντων από την Ίερά Μητρόπολη Καρπενησιού, για νά εξακριβωθεί ποιά ήταν αυτή ή παιδούλα, ποιά ήταν ή οικογένειά της και πώς πήρε αυτή την ἀπόφαση για τὰ ἀδελφάκια της. Και επιβάλλεται ακόμη νά γίνει έρευνα για νά μάθουμε τί ἀπόγιναν αυτά τὰ δύο παιδάκια, ήλικίας τώρα 60 και 61 ετών, για νά μᾶς πῶνε για κείνη τή νύχτα: χρόνο και ήμερομηνία, πιό δρόμο ἀκολούθησαν, πώς έφτασαν στην κορυφή, τί τους έλεγε ή ἀδελφούλα τους ή Εύτυχία και τόσα... και τόσα άλλα.

Ἡ πτυχή αὐτῶν τῶν στίχων, εἶναι ή πιό φωτεινή ή πιό συγκινητική, ή πιό ἀνθρώπινη, πού ἀντίκρουσμα ἔχει τὸ βλέμμα τοῦ Ἰησοῦ και τή φράση τοῦ ψαλμοῦ: «**ἐκ στόματος νηπίων και θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον**». Κι ἀκόμη αὐτή ή πτυχή πλαισιώνει και τοὺς ἀγγέλους πού συνόδευαν ἀφανῶς και συμπαραστέκαν αὐτὰ τὰ παιδιά στην ἀγωνία ἐκείνης τῆς πορείας. Και γενικά αὐτή ή συνοπτική ἀφήγηση εἶναι μιὰ κατασκευαστική ἔκφραση, μπροστά στην ὀδύνη και στην τραγική ἀλήθεια πού ἀποπνέει αὐτή ή ποιητική συλλογή. Κι αὐτή την πορεία, ὅπως θά ἴλεγε ὁ ποιητής, τὴ συνόδευε μέσα στον παγωμένο ἀέρα πού φύσαγε, ὁ ἦχος ἀπὸ τὶς γκρεμισμένες καμπάνες. «*Ἄκου τὶς καμπάνες*» σ. 33: «*Ἄκου τὶς καμπάνες / τὶς καμπάνες. / Γκρεμισμένων ἐκκλησιῶν, καμπάνες. / Σὲ χαλάσματα... καμπάνες / κλαῖνε / και ἀνιστορᾶν και λένε: /...Λέν για τὰ χωριά τὰ σημαγμένα, / τὰ χωριά τὰ ἐρειπωμένα. / Λέν και κλαῖνε*». Και μαζί τους θά κλαῖνε κι οἱ ἱερεῖς σ' αὐτὰ τὰ ποιήματα πού ἀκολουθοῦν: «*Παπούλη*» σ. 35: «*Παπούλη τὸ κλησάκι σου σωρὸς / και... πού θά λειτουργήσεις; / Πού ἴ ή ώραία πύλη σου, / και πὼς θά λειτουργήσεις; /...Κι ἔρχεται ή Λαμπρή / και πὼς θά λειτουργήσεις;»* Κι ἀκόμη «*Θλιβερά χτυπᾶν καμπά-*

νες» σ. 36. «*Θλιβερά χτυπᾶν καμπάνες, θλιβερά / στην καινούργια τούτη συμφορά...*». Και πάντως με τὸ ποίημα: «*Προσευχή*» σ. 38 και ὑπότιτλο τὸ στίχο τοῦ ψαλμοῦ: «**Πάντες οἱ μετεωρισμοὶ σου και τὰ κύματα σου ἐπ' ἐμὲ διήλθον**» Ψάλμ. μα' 8) ὑψώνει ὁ ποιητής ὡς θυμίαμα αὐτοὺς τοὺς στίχους, ὡς ἱεροουργὸς και πάλι αὐτῆς τῆς τραγικῆς καμπῆς τῆς πατρίδας μας: «*Τὴν προσευχή μας Θεέ μου, δέξου κι ἀκουσε / τὰ λόγια αὐτὰ γι' αὐτοὺς πού ὁ πόνος πάτησε / βούλα καυτή στὰ χεῖλη τους τὰ μαραμμένα, / γι' αὐτοὺς πού πᾶν και βρίσκουν ἄσπαρτους γάμπους, / σίτια γκρεμισμένα...*». Κι ἀκόμη μιὰ «*Δέηση*» σ. 42.: «*Γιὰ τὸν πολὺπαθο τοῦτο λαό, / π' ἀγκομαχᾶ, στεναίξει, ἰδρώνει / πόσοι / πόνοι. / Τὸ δάκρυ που κροστάλλωσε / και τὸ χαμόγελο, στὰ χεῖλη / πετρώνει*». Κι εἶναι ἀνυπέροβλητος ὁ Μπολέτης, ὅταν τελειώνει τὴ «*Ραψωδία Β'*» με ὄραμα φωτεινὸ κι ὑπέροχο: «*Νὰ ζωγραφίζουσ ὄνειρα*» σ. 43: «*Γιὰ νὰ μπορούν οἱ ἄνθρωποι / νὰ ζωγραφίζουσ / ὄνειρα. / Δὲ χάθηκαν τὰ ὄνειρα. / Γιὰ νὰ μπορούν οἱ ἄνθρωποι / νὰ ζωγραφίζουσ / ὄνειρα, / και νὰ χαμογελοῦν*». Και πάντως με τὸ τελευταῖο ποίημα, «*Σὲ νεὸ ποιητή*» σ. 44, καυτηριάζει τοὺς δημιουργοὺς αὐτῆς τῆς συμφορᾶς και τοὺς καλεῖ σὲ μετάνοια: «*Κάπως ἀλλιῶς σ' εἶδα, μικρὲ μου ἀδελφέ. / Δὲν σ' εἶδα ὑποβάτη, σὲ πλατεῖες με ἱκνώματα... / σ' ἄμοκ και σ' ἀπροχώρητα στενὰ ὁδοφραγμάτων, / δαιμονικὸ και φονικὸ, / σκλάβο ἐνὸς Βααλ Ράμ. / Λεύτερο σ' εἶδα / σᾶν / τὰ πουλιὰ τῆς αὐγῆς στῆς γῆς τ' ἀσύνωρο...*» Τονίζει «*στῆς γῆς τ' ἀσύνωρο*» πού δείχνει τὴν οἰκουμηνικότητα τῆς πίστεως και τῆς ἀγάπης.

Ἔτσι, ὁ ποιητής μας πήρε τὴν ὀδύνη τῆς Πατρίδας μας, τὴν ἔβαλε στην ψυχὴ και στο νοῦ και τὴν ἔκαμε «*Ραψωδία Β'*» * 1947-1949). Δικαιώνεται λοιπὸν κι ἐδῶ, ὁ Γάλλος συγγραφέας Λουδοβίκος Μενάρ, πού ἔγραψε για τοὺς Ἑλληνες ποιητὲς ὅτι «*ή καρδιά τῆς πατρίδας χτυπᾶ μέσα τους*» («*Ἀκτίνες*» 1995, σελ. 287).

Ν. Π. ΜΑΣΤΡΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟ ΣΥΝΑΞΑΡΙ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ

«*Τῇ ΚΕ' τοῦ αὐτοῦ μηνὸς μηνίμη τοῦ ξεσηκωμοῦ τοῦ Γένους τῶν Ἑλλήνων*». Εἶναι ὁ μήνας Μάρτιος καὶ ὁ ἀγώνας γιὰ τὴ Λευτεριά μας. Ἡ ἀγανάκτηση τῶν σκλάβων ποὺ ἔγινε ποτάμι ὀρηκτικὸ καὶ παρέσυρε στὸ διάβα του στρατοὺς καὶ κάστρα. Καὶ σώριασε σὲ ἐρείπια τὴν μέχρι τότε ἀνίκητη αὐτοκρατορία.

Τί νὰ τὰ λέμε; Ὅλοι τὰ ξέρομε. Ἄπὸ παιδιὰ τὰ ἀκοῦμε. Ἐχουν μπεῖ στὴν ψυχὴ μας. Κυκλοφοροῦν στὸ αἷμα μας. Τί νὰ ποῦμε; Γιὰ τὰ λαμπρὰ κατορθώματα ποὺ ἄφησαν ἄφωνη τὴν Εὐρώπη; Γιὰ τὶς θυσίες ποὺ συγκίνησαν τοὺς ποιητὲς καὶ τοὺς ζωγράφους τῆς; Γιὰ τὶς θηριωδίες τῶν Τούρκων ποὺ προκάλεσαν τὴν ἀγανάκτηση τοῦ πολιτισμένου κόσμου; Εἶναι γνωστά.

Ἐκεῖνο ποὺ δὲν ἦταν γνωστό, εἶναι τὸ σήμερα. Οἱ Τούρκοι ἔχουν βάλει σκοπὸ νὰ μᾶς ξανασκλαβώσουν. Νὰ ξαναχτίσουν τὴν παλιά τους αὐτοκρατορία. Νὰ κατεβάσουν τὸ σταυρὸ καὶ νὰ ὑψώσουν στὴ θέση του τὴν ἡμισέλινο. Οἱ Εὐρωπαῖοι συνηγοροῦν. Ἄνοήτως; Ἔστω. Κι ἐμεῖς; Ἐμεῖς κυκλοφοροῦμε κάργα ἀντιπολεμικὸ μυθιστόρημα. Μιλᾶμε γιὰ φιλικὲς σχέσεις μεταξὺ τῶν λαῶν. Φλυαροῦμε ἀκατάσχετα γιὰ τὴν εἰρήνη. Ξεχάσαμε τὴν ἐλευθερία. Καὶ τὸ μόνο ποὺ λογαριάζουμε εἶναι ἡ ζωὴ καὶ τὸ δῖός μας. Ἡ καλοπέραση. Οἱ διασκεδάσεις. Οἱ ντισκοτέκ. Οἱ καταλήψεις τῶν σχολείων. Καὶ τὸ σέξ. Τὰ «ὀργισμένα» νεῖατα μας καταστρέφουν δημόσια κτίρια καὶ ιδιωτικὲς περιουσίες. Καῖνε τὴν ἐλληνικὴ σημαία ἀνενόχλητα, μπροστὰ στὰ μάτια τῆς ἀστυνομίας. Τὰ ναρκωτικὰ κάνουν θραύση. Ἰδανικά: τέλος. Οἱ πνευματικοὶ μας ἄνθρωποι

μεριμνοῦν καὶ τυρβάξουν περὶ πολλά. Ἡ παιδεία μας διαλύεται. Τὰ πνευματικά μας Ἰδρύματα ἀδρανοῦν. Ἡ Διοικοῦσα Ἐκκλησία ἀπουσιάζει. Οἱ πολιτικοὶ μας μαλλώνουν γιὰ τὸ «πάπλωμα». Καὶ ὄλο ὑποχωροῦμε στοὺς παλληκαρισμοὺς τῶν Τούρκων.

Τὸ 1821 οἱ Ἕλληνες ἔχυσαν τὸ αἷμα τους γιὰ νὰ ἐλευθερώσουν τὴν Ἑλλάδα. Καὶ ἐμεῖς ἀφήσαμε νὰ χαθοῦν τόποι ἐλληνικοὶ καὶ νὰ διαλυθοῦν προαιώνιες ἐλληνικὲς ἐστίες. «*Χωρὶς περίσκεψη, χωρὶς αἰδῶ*». Χωρὶς ἀντίδραση. Χωρὶς κἂν διαμαρτυρία. Λοιπὸν; Τί γιορτάζουμε; Τὴν ἀνάσταση ἢ τὸν θάνατο τοῦ Γένους τῶν Ἑλλήνων; Πρόκειται γιὰ γιορτὴ ἢ γιὰ μνημόσυνο;

Ἄπὸ μᾶς ἐξαρτᾶται. Τὰ παλληκάρια ἐκεῖνα βρῆκαν μιὰ Ἑλλάδα πεθαμένη. Καὶ τὴν ἀνέστησαν. Τῆς ἔδωσαν σάρκα καὶ νεῦρα καὶ πνεῦμα, ἀντλῶντας ἀπὸ τὴν πηγὴ τῆς ζωῆς. Ἐμεῖς τὴ βρήκαμε ζωντανή. Καὶ τὴν ἀφήνομε νὰ πεθάνη. Γιατὶ τὴν ἀποκόψαμε ἀπὸ τὴν πηγὴ τῆς ζωῆς.

«*Τῇ ΚΕ' τοῦ αὐτοῦ μηνὸς μηνίμη τοῦ ξεσηκωμοῦ τοῦ Γένους τῶν Ἑλλήνων*». Ἄμποτε νὰ ξεσηκωθῆ καὶ πάλι αὐτὸ τὸ Γένος. Νὰ ξαναζωντανέψη. Καὶ νὰ σταθῆ στὰ πόδια του. Γιὰ νὰ διαφεντέψη τὴ γῆ τῶν προγόνων του. Τὴν ποτισμένη μὲ τὸ αἷμα καὶ σπαρμένη μὲ τὰ κόκκαλα τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά.

«*Τῇ ΚΕ' τοῦ αὐτοῦ μηνὸς μηνίμη τοῦ ξεσηκωμοῦ τοῦ Γένους τῶν Ἑλλήνων*».

Ἄς κλίνουμε τὰ γόνατα εὐλαβικά, μπροστὰ σ' αὐτοὺς τοὺς Μάρτυρες τῆς Ἐλευθερίας. Μποροῦν νὰ μᾶς ἐμπνεύσουν καὶ σήμερα.

ΠΑΝΟΡΜΙΤΗΣ

ΣΧΟΛΙΑ

Η ΚΡΙΣΗ ΣΤΟ ΑΙΓΑΙΟ

Η κρίση στις έλληνοτουρκικές σχέσεις με άφορητή την κυριαρχία ἐπὶ τῶν Βραχονηϊδῶν προκάλεσε ὅπως ἦταν φυσικὸ ἔντονες συγκινήσεις στὸν ἑλληνικὸ λαὸ καὶ τὴν συνεπακόλουθη ἀνησυχία γιὰ τὸ ἄμεσο μέλλον, ὡς ἐπίσης καὶ τὸν προβληματισμὸ γιὰ τὸ «δέον γενέσθαι», σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν κριτικὴ ἐπὶ τῶν ἐνεργειῶν τῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἡγεσίας τοῦ τόπου καὶ τὴν στάση τοῦ διεθνoῦς παράγοντος. Γιὰ τὸ τελευταῖο ζήτημα ἡ τρηθεῖσα ἐκ μέρους τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν καὶ τῶν Εὐρωπαϊῶν ἐταίρων μας στάση τῶν «ἰσων ἀποστάσεων» δὲν ἐξέπληξε κανένα, δεδομένου τοῦ γεγονότος ὅτι τοῦτο ἀποτελεῖ παγίαν τακτικὴν αὐτῶν.

Σὲ ἄλλες κρισιμώτερες στιγμὲς ἐκδηλώσεως τῆς τουρκικῆς προκλητικότητας καὶ παραβιάσεως ἐκ μέρους τῆς γειτονικῆς χώρας, κάθε ἔννοιας δικαίου καὶ διεθνῶν υποχρεώσεων, ὅπως τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1955 μὲ τὰ γεγονότα τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ Σμύρνης καὶ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1974 μὲ τὴν εἰσβολὴ τοῦ Ἀτίλα στὴν Κύπρο, ἡ ἀντιμετώπιση τῶν καταστάσεων αὐτῶν ἀπὸ τὴν διεθνή κοινότητα ὑπῆρξε ψυχρὴ καὶ ὑποκριτικὴ, ἀρκουμένη σὲ συμβουλὲς γιὰ αὐτοσυγκράτηση καὶ ἔναρξη διαλόγου μετὰξὺ Ἑλλάδας-Τουρκίας.

Χαρακτηριστικὴ ἄλλὰ καὶ ἀπογοητευτικὴ συνάμα ἦταν τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1955 ἡ στάση τοῦ πανίσχυρου τότε ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν τῶν ΗΠΑ Τζὼν Φόστερ Ντάλλες, ὁ ὅποιος σὲ μῆνυμά του στὶς κυβερνήσεις τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἀγκυρας διέτυπωνε τὴν ἀνησυχία του γιὰ τὴν ἐπιδείνωση τῶν ἑλληνοτουρκικῶν σχέσεων, τόνιζε τὰ ἀγαθὰ τῆς συνεργασίας τῶν δύο χωρῶν, θύμιζε τὶς φιλοδοξίες τοῦ κομμουνισμοῦ στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο καὶ καλοῦσε τὶς

δύο χώρες νὰ ὁμαλοποιήσουν τὶς σχέσεις τους, χωρὶς νὰ πεῖ ὅμως δύο λόγια συμπάθειας σὲ ἐκείνους ποὺ πονοῦσαν καὶ ἐκλαιγαν καὶ εἶχαν ὑποστῆεῖ τόσα δεινά, οὔτε νὰ κατακρίνει τοὺς ὑπαιτίους τῶν συμφορῶν. Τὴν ὥρα δηλαδὴ ποὺ οἱ Ἕλληνες πενθοῦσαν ἐκεῖνος μιλοῦσε γιὰ ὑψηλὴ πολιτικὴ.

Αὐτὴ ὅμως ἡ πάγια στάση «τῶν ἰσων ἀποστάσεων», ἡ ὁποία δὲν κάνει διάκριση μετὰξὺ δικαίων καὶ ἀδίκων ἐνθαρρύνει προφανῶς τὴν ἐπιθετικότητα τῶν Τούρκων, οἱ ὁποῖοι εἶναι βέβαιοι ὅτι λόγω τῆς ἀδιαφορίας καὶ τῆς ἀνοχῆς τῶν μεγάλων δυνάμεων κερδίζουν μακροχρονίως ἔδαφος στὶς ἐπεκατακτικὲς τῶν βλέψεις διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο νομιμοποιεῖται ἡ ἀρχὴ ὅτι «τὸ δίκαιον βρῖσκεται μὲ τὴν πλευρὰν τοῦ ἰσχυροτέρου», ἔστω καὶ ἂν παραβιάζονται διεθνεῖς συμβάσεις καὶ καταστατικὲς ἀρχὲς διεθνῶν Ὄργανισμῶν.

Ἄλλὰ καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἐθνικοῦ προβλήματος δὲν δίδει λιγότερες ἀφορμὲς γιὰ ἀπογοήτευση. Διακρίνει κανεὶς στὶς ἐνέργειες καὶ τὶς δηλώσεις τοῦ πολιτικοῦ καὶ δημοσιογραφικοῦ κόσμου ὄχι τὴν ἀπαιτουμένη ἀπὸ τὶς συνθήκες σοβαρότητα καὶ ὑπευθυνότητα, ἀλλὰ τὴν διάθεση δημιουργίας παροδικῶν ἐντυπώσεων. Ἀπὸ αὐτὰ ὅμως προκύπτει μία γενικὴ καὶ ἀναμφισβήτητὴ Ἐντύπωση, μὲ Ἐ κεφαλαῖο, ὅτι ἡ ἡγεσία καὶ ὁ λαὸς ἐν πολλοῖς δὲν βρῖσκονται στὴν κατάλληλη πνευματικὴ φόρμα ποὺ ἀπαιτοῦν οἱ περιστάσεις. Ἡ φθορὰ τῶν συνειδήσεων στοὺς σημαντικώτερους τομεῖς τῆς ἐθνικῆς ζωῆς, ποὺ συντελεῖται ἀπὸ δεκαετίες στὸν τόπο αὐτὸν δὲν εἶναι εὐκολο νὰ ἐπουλωθεῖ σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα, γιὰ νὰ ἀντιμετωπισθοῦν ἐπείγουσες καὶ ἐπικίνδυνες καταστάσεις.

Βέβαια ἡ ἀπώλεια τῶν τριῶν ἀξιωμα-

τικῶν τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ στήν πρόσφατη κρίση τῆς βραχονησίδας Ἴμια ἀποτελεῖ μία ἐλπίδα ὅτι ἡ γενιά τῶν Ἑλλήνων προασπιστῶν τῆς ἐλευθερίας καί τῆς ἀκεραιότητος τῆς πατρίδος δὲν ἐξέλιπε. Εὐχή μας εἶναι ὅπως ἡ θυσία αὐτῶν καί ἡ κρισιμότητα τῶν περιστάσεων ἀποτελέσουν ἀφορμὴ ἀφυπνίσεως τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τοῦ εὐρύτερου κοινοῦ γιὰ τὴν ἀπαιτούμενη ἐθνικὴ ἐτοιμότητα, ποὺ τὰ ἐπερχόμενα γεγονότα ἐπιβάλλουν.

ΜΝΗΜΗ

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΠΟΘΟΥ (Π. ΚΛΩΝΑΡΗ)

Μὲ τὴν αὐγὴ τοῦ νέου ἔτους ἐξεδήμησε πρὸς τὸν Κύριον ὁ παλαίμαχος δικηγόρος παρ' Ἀρείφ Πάγω, Διονύσιος Πόθος, γνωστός σὺν ἀναγνωστικῷ κοινῷ τῶν «Ἀκτίνων» ὡς Π. Κλωνάρης. Ὁ Δ. Πόθος ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας καί σὲ ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ὁμολογία Χριστοῦ, ἰδίως στὸν νεανικὸ κόσμον, ἐπέσυρε τὴν εἰρωνία καί τὰ σκόμματα τῶν συνομιλήκων τους, μετεῖχε σὲ μιὰ εὐλογημένη νεανικὴ συντροφιά, στὸν Πειραιᾶ, ἡγετικὸ στοιχεῖο τῆς ὁποίας ἦταν ὁ Ἀλέξ. Ταιριντάνης, ὁ σύνδεσμος τῶν μελῶν τῆς ὁποίας ἄντεξε στὸν χρόνον, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀποτελέσουν τὸν πνευματικὸ πυρῆνα, ἡ ἀκτινοβολία τοῦ ὁποίου ὑπῆρξε καθοριστικὴ στήν ἱστορία τοῦ νεοελληνικοῦ Χριστιανικοῦ κινήματος.

Ἡ συντροφία αὐτὴ μὲ κορυφαῖο στέλεχος, ὡς ἐλέχθη, τὸν Ἀλέξ. Ταιριντάνη καί μέλη της τὸν μακαριστὸν Ἀρχιεπίσκοπον Ἱερώνυμον Κοτσώνη, τοὺς ἰατροὺς Ἄριστον Ἀσιπώτη, Σοφοκλῆ Χατζηδάκη, Γεώργιο Φτυαρᾶ καί τὸν πρόσφατα ἀπεθόντα ἀπὸ τὸν κόσμον αὐτὸν δικηγόρον Διονύσιον Πόθον, ἀπέτελεσε τὴν ἰδρυτικὴν ὁμάδα τοῦ περιοδικοῦ «Ἀκτίνες», τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1938.

Στοὺς τόμους τῆς πρώτης δεκαετίας τῶν «Ἀκτίνων» θὰ συναντήσῃ ὁ ἀναγνώστης ἐνδιαφέρουσα καί ποικίλη συνεργασία τοῦ Δ. Πόθου μὲ τὸ διπλὸ φιλολογικὸ ψευδώνυμον Π. Κλωνάρης καί Ν. Βαλασαμῆς.

Διηγήματα, ἀπόψεις ἐπὶ κοινωνικῶν θεμάτων, αἰσθητικὰ δοκίμια, ποιήματα, φιλολογικὲς σελίδες ἀποτελοῦν τὴν πνευματικὴν του προσφορά τῆς περιόδου αὐτῆς. Ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν τὰ ἄρθρα του τὰ ἀναφερόμενα στήν κριτικὴ τῶν ἔργων τῆς ἐλληνικῆς πεζογραφίας τοῦ μεσοπολέμου, ὅπου ἀναλύονται τὰ εὐρύτερα γνωστὰ μυθιστορήματα τῶν κυριωτέρων ἐκπροσώπων τῆς λογοτεχνικῆς γενιᾶς τοῦ 1930, ὅπως τοῦ Στρατῆ Μυριθίλη, Ἀγγελου Τερζάκη, Γιώργου Θεοδοσκᾶ καί Ἡλίας Βενέζη.

Ἀναφέρουμε χαρακτηριστικὰ ἀπὸ τὴν πνευματικὴν παραγωγή τοῦ Πέτρου Κλωνάρη τῆς περιόδου αὐτῆς τὴν «Μπαλάντα τῶν κολασμένων ποὺ σάθηκαν», ἕνα συμβολικὸ ἐκτενὲς ποίημα, ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὴν σωτηριολογικὴ ἀποστολὴ τοῦ Κυρίου, ποὺ δημοσιεύθηκε τὸν Αὐγουστο τοῦ 1943 σὺν «Ἀκτίνες».

Κατὰ τὴν τελευταία εἰκοσαετία ἀπαντοῦμε τὸν Διονύσιον Πόθον ὡς συνεργάτη τῶν «Ἀκτίνων» ἐπιμελούμενον τὴν στήλην τῶν «*Επικαιρῶν*».

Ἐξ ἄλλου πέραν τῆς συνεργασίας του μὲ τὶς «Ἀκτίνες» ὁ Δ. Πόθος δίνει τὴν πνευματικὴν του μαρτυρία καί στὸν ἡμερήσιον ἀθηναϊκὸν τύπον ὡς φιλολογικὸς συντάκτης τῶν ἐφημερίδων «*Ἐλευθερία*» καί «*Βραδυνή*».

Ἐπίσης καί στήν ἐπιστημονικὴ καί ἐπαγγελματικὴ του σταδιοδρομία ὁ Διον. Πόθος εἶχε διακριθεῖ μὲ τὶς ἐμπεριστατωμένες γνωματεύσεις καί νομικὰς προτάσεις ἐνώπιον δικαστηρίων ὅπου τὸ ἐπαγγελματικὸ του καθήκον τὸ ἀπαιτοῦσε.

Τὸ Περιοδικὸ μας τιμώντας τὴν μνήμην ἑνὸς ἀπὸ τοὺς πρώτους συνεργάτες του, τοῦ Διον. Πόθου, εὐχεται ὅπως τέτοια παραδείγματα κεντρίσουν τὴν εὐγενὴ φιλοδοξία ὅσων αἰσθάνονται τὴν ἐσωτερικὴν παρόρμηση νὰ καταθέσουν τὴν δικήν τους πνευματικὴν μαρτυρία στοὺς δύσκολους καιροὺς ποὺ περνᾶμε.

Ο ΤΟΜΕΑΣ ΤΥΠΟΥ
ΤΗΣ Χ.Ε.Ε.

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΕΝΑΣ ΙΕΡΑΡΧΗΣ
ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΓΕΩΠΟΝΟΥΣ

Ἀγαπητὲς «Ἀκτῖνες»,

Ἡ ἀκτινοβολία ἐνὸς Ἱεράρχη καὶ Πανεπιστημιακοῦ Δασκάλου φθάνει μερικὲς φορὲς νὰ διαπερνᾷ τείχη καὶ νὰ εἰσχωρεῖ σὲ μέρη ποῦ δὲν τὸ φανταζόταν κανεὶς καὶ νὰ ἀγγίζει χορδὲς ποῦ φαίνονταν νὰ πάλλουν σὲ ἄλλους τόνους.

Στις 25 Ἰανουαρίου τὸ ἀπόγευμα, ὁ κόσμος ποῦ κατέφθανε στὴν αἴθουσα τελετῶν τοῦ Γεωπονικοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν γιὰ νὰ παρευρεθῆι στὴν τελετὴ ἀναγόρευσης ὡς Ἐπίτιμο Διδάκτορα τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας καὶ Καθηγητῆ τῆς Θεολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, ἐρωτοῦσε πῶς οἱ Πρυτανικὲς Ἀρχὲς ἀποφάσισαν νὰ ἀναγορεύσουν ὡς Ἐπίτιμο Διδάκτορα ἕνα ἱερωμένο Καθηγητῆ τῆς Θεολογίας, σὲ ἕνα Γεωπονικὸ Πανεπιστήμιο. Βέβαια ἀρκετοὶ γνώριζαν τὴν προσωπικότητα τοῦ τιμωμένου, τὸ βάθος τῶν γνώσεών του καὶ τὴν μεγάλη προσφορά του στὴν Ὀρθοδοξία καὶ τὸ Ἔθνος μας καὶ θεώρησαν φυσικὸ τὸ γεγονός.

Κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ἐκδήλωσης αὐτῆς οἱ παρευρισκόμενοι εἶχαν τὴν εὐκαιρία νὰ δοῦν τὸν ἄνθρωπο μὲ τὴ βαθεῖα μόρφωση καὶ παιδεία, τὸν ἱερωμένο ποῦ φέρει τὸ ἱερὸ ἔνδυμά του καταξιωμένα, τὸν ἱερωμένο ποῦ ἀφιερώθηκε γιὰ πολλὰ χρόνια στὴν ἱεραποστολή, φέρνοντας τὸ μήνυμα τῆς ἀγάπης τοῦ Ἰησοῦ, ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Ἑλλάδος, σὲ μακρυνοὺς καὶ ἀφιλόξενους τόπους. Εἶδαν τὸν ἐπιστήμονα ἐρευνητῆ καὶ

καταξιωμένο μελετητῆ τῶν μεγάλων θρησκευτῶν τοῦ κόσμου, τὸν Καθηγητῆ ποῦ γιὰ πολλὰ χρόνια στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, ἔδωσε ἀκριβῶς τὴν εἰκόνα τοῦ σωστοῦ καὶ καταξιωμένου Δασκάλου, τὸν Ἀρχιεπίσκοπο τώρα, τῆς μικρῆς Αὐτοκέφαλῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας τῆς Ἀλβανίας ποῦ καταβάλλει ὑπεράνθρωπες προσπάθειες ἀνασυγκρότησης τοῦ ὀρθόδοξου ποιμνίου τῆς γειτονικῆς μας χώρας. Τὸ Γεωπονικὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, μέσα στὰ πλαίσια τῶν ἐορτῶν καὶ ἐκδηλώσεων γιὰ τὰ 75 τοῦ χρόνια μετὰ ἀπὸ πρόταση τοῦ Πρύτανη Καθηγητῆ κ. Μιχάλη Λουκά, ἀποφάσισε νὰ τιμῆσει τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀλβανίας καὶ Πανεπιστημιακὸ Δάσκαλο κ. Ἀναστάσιο, ἀνακηρύσσοντάς τον Ἐπίτιμο Διδάκτορα καὶ νὰ τοῦ ἀπονεύμει τὸ χρυσὸ μετάλλιο τῶν 75 χρόνων τοῦ Πανεπιστημίου.

Μετὰ τὴν εἰσήγηση τοῦ Πρύτανη, παρουσιάσθηκε ἀπὸ τὸν Ἀντιπρύτανη Καθηγητῆ κ. Α. Σιδερίδη, τὸ πολὺπλευρο ἔργο τοῦ τιμωμένου, ἐπιστημονικὸ, ἱεραποστολικό, ἐθνικὸ καὶ μετὰ τὴν εἰδικὴ τελετὴ ἀναγόρευσής του ὡς Ἐπιτίμου Διδάκτορα, ὁ κ. Ἀναστάσιος μίλησε μὲ θέμα: «*Ἄνθρωπος καὶ Φύση στὶς μεγάλες θρησκείες*». Θεώρησε, ὅπως εἶπε, ὅτι τὸ θέμα αὐτὸ εἶχε σχέση μετὰ τὴν γεωπονικὴ ἐπιστήμη καὶ θὰ ἐνδιέφερε τὴν πανεπιστημιακὴ κοινότητα.

Πράγματι ἦταν ἕνα θέμα πικρὸ ἐννοιῶν καὶ πρωτόγνωρων ἀναφορῶν, ἄγνωστων στὸ γεωπονικὸ κοινό. Πολλὰ πνευματικὰ μηνύματα δόθηκαν ὅταν ὁ ὁμιλητῆς ἀναφέρθηκε πῶς βλέπει ὁ Χριστιανισμὸς τὶς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴ φύση.

Παρ' ὅλο ὅτι ἡ ὅλη αὐτὴ ἐκδήλωση ἔγι-

νε σὲ ἓνα Πανεπιστήμιο πού δὲν περιλαμβάνει στὶς διδασκτικὲς καὶ τὶς ἄλλες ἐν γένει δραστηριότητές του θεολογικὰ ἢ συναφῆ θέματα θρησκείας, ἐν τούτοις ἡ ἐκδήλωση αὐτὴ πρὸς τιμὴ ἑνὸς ἀξιολογότατου Πανεπιστημιακοῦ Δασκάλου καὶ Ἱεράρχη ὄχι μόνο ἐντυπώσασε ὅλη τὴν πανεπιστημιακὴ κοινότητα, ἀλλὰ ἀκούσθηκαν ἀπὸ τοὺς περισσότερους Καθηγητές, σχόλια θαυμασμοῦ καὶ ἐκφράσθηκαν θερμὰ συγχαρητήρια πρὸς τὶς πρυτανικὲς ἀρχές γιὰ τὴν ἐκδήλωση αὐτὴ καὶ τὴν ἄρτια ὀργάνωσή της.

Ὡς ἀποτέλεσμα τῶν ἐντυπώσεων αὐτῶν, ἀποφασίσθηκε ἡ συγκρότηση ἐπιτροπῆς ἀπὸ Καθηγητές, γιὰ τὴν κατάρτηση καὶ ὑλοποίηση ἀναπτυξιακῶν προγραμμάτων στοὺς διάφορους τομεῖς τῆς γεωργίας, στὴ γειτονικὴ μας Ἀλβανία, σὲ συνεργασία μὲ τὴν ἐκεῖ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς ὁποίας ἡγεῖται ὁ κ. Ἀναστάσιος.

Μαζὶ μὲ τὰ συγχαρητήρια πού θὰ πρέ-

πει νὰ ἀπευθύνουμε ὅλοι μας πρὸς τὸν Πρύτανη τοῦ Γ.Π.Α. Καθηγητῆ κ. Μ. Λουκᾶ γιὰ τὴν πρωτοβουλία του αὐτῆ, θὰ θέλαμε νὰ κλείσουμε τὴν ἐπιστολὴ μας αὐτὴ μὲ τὴ διαπίστωση πού προκύπτει ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐκδήλωση, ὅτι ὁ κόμος περιμένει, ἀπὸ τὰ Ἀνώτατα Ἐκπαιδευτικὰ Ἰδρύματα τῆς χώρας μας, πού ἀποτελοῦν τοὺς φάρους γιὰ τὴν πνευματικὴ καθοδήγηση τῶν νέων τῆς Ἑλλάδος μας, νὰ πρωτοστατοῦν σὲ τέτοιου εἶδους ἐκδηλώσεις, ἀπονομῆς τιμῶν πρὸς τοὺς ἄξιους ἐργάτες τοῦ πνεύματος καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας. Αὐτοὺς πού ἀποτελοῦν τὰ πρότυπα πρὸς μίμηση, ἀπὸ τὶς νέες γενιὲς τοῦ Ἔθνους μας.

Μὲ τιμὴ
Χ. ΓΙΑΜΒΡΙΑΣ
Καθηγητῆς Γεωπονικοῦ
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

«AKTINES». Μηνιαῖον περιοδικόν. Κυκλοφορεῖ τὴν 1ην ἐκάστου μηνός. Ἰδιοκτητής: «Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἀκτίνες», ὁδὸς Καρύτση 14, 105 61 Ἀθήναι, Τηλ. 3235-023. Ἐκδότης καὶ Διευθυντῆς Συντάξεως: Γεώργιος Δ. Ἰατροίδης, Παρθενῶνος 26, 117 42 Ἀθήναι. Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Θεόδωρος Γ. Δοῦρος, Ἰπποκράτους 189, 114 72 Ἀθήναι. Τιμὴ τεύχους δρχ. 200. Ἐτησίᾳ συνδρομῆ, ἐσωτερικοῦ δρχ. 2000, ἐξωτερικοῦ 20 S U.S.A. Ἡ διεύθυνσις ἐπιφυλάσσει εἰς ἑαυτὴν τὸ δικαίωμα νὰ μὴ δημοσιεῖ ἢ νὰ συντέμνη κατὰ τὴν κρίσιν της οἰονδήποτε χειρόγραφον. Χειρόγραφα δημοσιευόμενα ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται. Ἀναγγελία ἐντύπων ἐν γένει καὶ διβλαιοκρισία δὲν δημοσιεύονται.

Τόπος ἐκδόσεως Ἀθήναι, Μάρτιος 1996

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΕΝΑΣ ΙΕΡΑΡΧΗΣ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΓΕΩΠΟΝΟΥΣ

Ἄγαπητὲς «Ἀκτίνες»,

Ἡ ἀκτινοβολία ἐνὸς Ἱεράρχη καὶ Πανεπιστημιακοῦ Δασκάλου φθάνει μερικές φορές νὰ διαπερνᾷ τείχη καὶ νὰ εἰσχωρεῖ σὲ μέρη ποὺ δὲν τὸ φανταζόταν κανεὶς καὶ νὰ ἀγγίζει χορδὲς ποὺ φαίνονταν νὰ πάλουν σὲ ἄλλους τόνους.

Στὶς 25 Ἰανουαρίου τὸ ἀπόγευμα, ὁ κόσμος ποὺ κατέφθανε στὴν αἴθουσα τελετῶν τοῦ Γεωπονικοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν γιὰ νὰ παρευρεθῆ στὴν τελετὴ ἀναγόρευσης ὡς Ἐπίτιμο Διδάκτορα τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας καὶ Καθηγητῆ τῆς Θρησκευολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, ἐρωτοῦσε πῶς οἱ Πρυτανικὲς Ἀρχεῖς ἀποφάσισαν νὰ ἀναγορεύσουν ὡς Ἐπίτιμο Διδάκτορα ἕναν ἱερωμένο Καθηγητῆ τῆς Θεολογίας, σὲ ἕνα Γεωπονικὸ Πανεπιστήμιο. Βέβαια ἀρκετοὶ γνώριζαν τὴν προσωπικότητα τοῦ τιμωμένου, τὸ βάθος τῶν γνώσεών του καὶ τὴν μεγάλη προσφορά του στὴν Ὁρθοδοξία καὶ τὸ Ἔθνος μας καὶ θεώρησαν φυσικὸ τὸ γεγονός.

Κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ἐκδήλωσης αὐτῆς οἱ παρευρισκόμενοι εἶχαν τὴν εὐκαιρία νὰ δοῦν τὸν ἄνθρωπο μὲ τὴ βαθεῖα μόρφωση καὶ παιδεία, τὸν ἱερωμένο ποὺ φέρει τὸ ἱερὸ ἔνδυμά του καταξιομένα, τὸν ἱερωμένο ποὺ ἀφιερώθηκε γιὰ πολλὰ χρόνια στὴν ἱεραποστολή, φέρνοντας τὸ μήνυμα τῆς ἀγάπης τοῦ Ἰησοῦ, ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Ἑλλάδος, σὲ μακρυνοὺς καὶ ἀφιλόξενους τόπους. Εἶδαν τὸν ἐπιστήμονα ἐρευνητῆ καὶ

καταξιωμένο μελετητῆ τῶν μεγάλων θρησκευτῶν τοῦ κόσμου, τὸν Καθηγητῆ ποὺ γιὰ πολλὰ χρόνια στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, ἔδωσε ἀκριβῶς τὴν εἰκόνα τοῦ σωστοῦ καὶ καταξιωμένου Δασκάλου, τὸν Ἀρχιεπίσκοπο τώρα, τῆς μικρῆς Αὐτοκέφαλῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας τῆς Ἀλβανίας ποὺ καταβάλλει ὑπεράνθρωπες προσπάθειες ἀνασυγκρότησης τοῦ ὀρθόδοξου ποιμνίου τῆς γειτονικῆς μας χώρας. Τὸ Γεωπονικὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, μέσα στὰ πλαίσια τῶν ἐορτῶν καὶ ἐκδηλώσεων γιὰ τὰ 75 του χρόνια μετὰ ἀπὸ πρόταση τοῦ Πρύτανη Καθηγητῆ κ. Μιχάλη Λουκᾶ, ἀποφάσισε νὰ τιμήσει τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀλβανίας καὶ Πανεπιστημιακὸ Δάσκαλο κ. Ἀναστάσιο, ἀνακηρύσσοντάς τον Ἐπίτιμο Διδάκτορα καὶ νὰ τοῦ ἀπονεμίει τὸ χρυσὸ μετάλλιο τῶν 75 χρόνων τοῦ Πανεπιστημίου.

Μετὰ τὴν εἰσήγηση τοῦ Πρύτανη, παρουσιάσθηκε ἀπὸ τὸν Ἀντιπρύτανη Καθηγητῆ κ. Α. Σιδερίδη, τὸ πολὺπλευρο ἔργο τοῦ τιμωμένου, ἐπιστημονικὸ, ἱεραποστολικό, ἔθνικὸ καὶ μετὰ τὴν εἰδικὴ τελετὴ ἀναγόρευσής του ὡς Ἐπίτιμο Διδάκτορα, ὁ κ. Ἀναστάσιος μίλησε μὲ θέμα: « Ἄνθρωπος καὶ Φύση στὶς μεγάλες θρησκείες ». Θεώρησε, ὅπως εἶπε, ὅτι τὸ θέμα αὐτὸ εἶχε σχέση μὲ τὴν γεωπονικὴ ἐπιστῆμη καὶ θὰ ἐνδιέφερε τὴν πανεπιστημιακὴ κοινότητα.

Πράγματι ἦταν ἕνα θέμα πυκνὸ ἐννοιῶν καὶ πρωτόγνωρων ἀναφορῶν, ἀγνωστων στὸ γεωπονικὸ κοινό. Πολλὰ πνευματικὰ μηνύματα δόθηκαν ὅταν ὁ ὁμιλητῆς ἀναφέρθηκε πῶς βλέπει ὁ Χριστιανισμὸς τὶς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴ φύση.

Παρ' ὅλο ὅτι ἡ ὅλη αὐτὴ ἐκδήλωση ἔγι-

νε σὲ ἓνα Πανεπιστήμιο πού δὲν περιλαμβάνει στὶς διδασκτικὲς καὶ τὶς ἄλλες ἐν γένει δραστηριότητές του θεολογικὰ ἢ συναφῆ θέματα θρησκείας, ἐν τούτοις ἡ ἐκδήλωση αὐτὴ πρὸς τιμὴ ἐνὸς ἀξιολογότατου Πανεπιστημιακοῦ Δασκάλου καὶ Ἱεράρχη ὄχι μόνο ἐντυπωσίασε ὅλη τὴν πανεπιστημιακὴ κοινότητα, ἀλλὰ ἀκούσθηκαν ἀπὸ τοὺς περισσότερους Καθηγητές, σχόλια θαυμασμοῦ καὶ ἐκφράσθηκαν θερμὰ συγχαρητήρια πρὸς τὶς πρυτανικὲς ἀρχές γιὰ τὴν ἐκδήλωση αὐτὴ καὶ τὴν ἄρτια ὀργάνωσή της.

Ὡς ἀποτέλεσμα τῶν ἐντυπώσεων αὐτῶν, ἀποφασίσθηκε ἡ συγκρότηση ἐπιτροπῆς ἀπὸ Καθηγητές, γιὰ τὴν κατάρτιση καὶ ὑλοποίηση ἀναπτυξιακῶν προγραμμάτων στοὺς διάφορους τομεῖς τῆς γεωργίας, στὴ γειτονικὴ μας Ἀλβανία, σὲ συνεργασία μὲ τὴν ἐκεῖ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς ὁποίας ἡγεῖται ὁ κ. Ἀναστάσιος.

Μαζὶ μὲ τὰ συγχαρητήρια πού θὰ πρέ-

πει νὰ ἀπευθύνουμε ὅλοι μας πρὸς τὸν Πρύτανη τοῦ Γ.Π.Α. Καθηγητῆ κ. Μ. Λουκᾶ γιὰ τὴν πρωτοβουλία του αὐτῆ, θὰ θέλαμε νὰ κλείσουμε τὴν ἐπιστολὴ μας αὐτὴ μὲ τὴ διαπίστωση πού προκύπτει ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐκδήλωση, ὅτι ὁ κόμος περιμένει, ἀπὸ τὰ Ἀνώτατα Ἐκπαιδευτικὰ Ἰδρύματα τῆς χώρας μας, πού ἀποτελοῦν τοὺς φάρους γιὰ τὴν πνευματικὴ καθοδήγηση τῶν νέων τῆς Ἑλλάδος μας, νὰ πρωτοστατοῦν σὲ τέτοιου εἶδους ἐκδηλώσεις, ἀπονομῆς τιμῶν πρὸς τοὺς ἄξιους ἐργάτες τοῦ πνεύματος καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας. Αὐτοὺς πού ἀποτελοῦν τὰ πρότυπα πρὸς μίμηση, ἀπὸ τὶς νέες γενιὲς τοῦ ἔθνους μας.

Μὲ τιμὴ

Χ. ΓΙΑΜΒΡΙΑΣ

Καθηγητῆς Γεωπονικοῦ
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

«AKTINES», Μηνιαῖον περιοδικόν. Κυκλοφορεῖ τὴν 1ην ἐκάστου μηνός. Ἰδιοκτήτης: «Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἀκτίνες», ὁδὸς Καρύτση 14, 105 61 Ἀθήναι, Τηλ. 3235-023. Εκδότης καὶ Διευθυντῆς Συντάξεως: Γεώργιος Δ. Ἰατροίδης, Παρθενῶνος 26, 117 42 Ἀθήναι. Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Θεόδωρος Γ. Δούρος, Ἴπποκράτους 189, 114 72 Ἀθήναι. Τιμὴ τεύχους δρχ. 200. Ἐτησίᾳ συνδρομῇ, ἐσωτερικοῦ δρχ. 2000, ἐξωτερικοῦ 20 \$ U.S.A. Ἡ διεύθυνσις ἐπιφυλάσσει εἰς ἑαυτὴν τὸ δικαίωμα νὰ μὴ δημοσιεῦν ἢ νὰ συντέμνῃ κατὰ τὴν κρίσιν της οἰονδήποτε χειρόγραφον. Χειρόγραφα δημοσιευόμενα ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται. Αναγγελίαί ἐντύπων ἐν γένει καὶ διδλοκρισίαι δὲν δημοσιεύονται.

Τόπος ἐκδόσεως Ἀθήναι, Μάρτιος 1996

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «Η ΔΑΜΑΣΚΟΣ»

Εγκυκλοφόρησε:

Γ. ΒΕΡΙΤΗ

Ο ΜΑΡΜΑΡΩΜΕΝΟΣ ΒΑΣΙΛΙΑΣ

Δοκίμια Ἑλληνορθόδοξου Στοχασμοῦ
Παρουσίαση – Εἰσαγωγικὸ δοκίμιο – Ἐπιμέλεια
Ε. Ν. ΜΟΣΧΟΣ

Ἐπίσης ἀπὸ τὶς Ἐκδόσεις «Ἡ Δαμασκὸς» ἔχουν κυκλοφορήσει:

Γ. ΒΕΡΙΤΗ

ΑΠΑΝΤΑ ΠΕΖΑ Ι : ΑΡΘΡΑ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ

ΑΠΑΝΤΑ ΠΕΖΑ ΙΙ: ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ – ΜΟΡΦΑΙ

ΑΠΑΝΤΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

καὶ ἡ βιογραφία

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ι. ΓΚΙΑΛΑΣ

(Γ. ΒΕΡΙΤΗΣ)

Ὀλόκληρη ἢ πρὸ πάντων σειρά τῶν βιβλίων τοῦ Γ. Βερίτη καὶ ἡ βιογραφία του, διατίθενται ἀπὸ τὸ βιβλιοπωλεῖο «ΖΩΗ», Καρύτση 14, 105 61 Ἀθήνα, τηλ. 32 23 560, στὴν εἰδικὴ τιμὴ τῶν δρχ. 7000.

Ἐκδόσεις «Ἡ Δαμασκὸς»

Καρύτση 14 - 105 61 ΑΘΗΝΑ - Τηλ. 32 21 283

«ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»

ΜΕΛΕΤΑΙ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΑΚΤΙΝΩΝ»

Κατάλογος τῶν βιβλίων πού υπάρχουν σήμερα
στά γραφεῖα τῶν «Ἀκτίνων»

ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ Τόμος Α΄	1000
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ Τόμος Β΄	1000
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΟΡΙΤΣΙΟΥ Τόμος Α΄	1000
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΟΡΙΤΣΙΟΥ Τόμος Β΄	...	1000
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ	1000
ΜΙΚΡΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΑ ΜΥΣΤΙΚΑ (για ἀγόρια ἀπό 16 ἐτῶν καί ἄνω)	1500
ΕΓΚΟΛΠΙΟΝ ΓΙΑ ΚΑΘΕ ΕΛΛΗΝΑ ΝΕΟ	100
ΑΠΟ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ - Η ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ	800
ΑΠΟ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ - Η ΑΡΜΟΝΙΑ	800
Η ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΙΕΙΝΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΤΟΥ	500
ΤΑ ΔΥΣΚΟΛΑ ΠΑΙΔΙΑ	500
ΟΙ ΦΟΒΟΙ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΚΑΙ ΑΙ ΑΠΟΤΥΧΙΑΙ ΤΟΥ	500
Ο ΑΡΤΙΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ	800

Οἱ συνδρομηταὶ τῶν «Ἀκτίνων» πού ἐπιθυμοῦν νά προμηθευθοῦν βιβλία ἀπό τὸν ὡς ἄνω κατάλογο παρακαλοῦνται νά τηλεφωνήσουν στὸ τηλέφωνο τῶν «Ἀκτίνων»: 32 35 023.